

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Kadri Pelisaar

EESTI EMADE TÕLGENDUSED
SOTSIALISEERIMISVÄÄRTUSTEST
TEISMELISTE LASTE KASVATAMISEL

Magistritöö

Juhendaja: Kairi Kasearu (PhD)

Tartu 2015

ABSTRACT

'The interpretation of socialization values by Estonian mothers of adolescent children'

The aim of the current Master Thesis is to study the interpretations of the socialization values of Estonian mothers of adolescent children and the reasoning of the socialization value preferences. More specific attention has been paid to the socialization goals regarding autonomy and relatedness. Also the gender aspect of the socialization has been taken into account to find out whether the mothers' interpretations of their socialization goals differ for boys and girls.

Three focus group interviews were conducted: one with the mothers of adolescent boys, second with mothers of adolescent girls and third with mothers of both girls and boys. All together 12 mothers of adolescents at the age of 14-17 participated. A focusing task, a ranking task of important child qualities from World Values Survey was used to set the focus and support the conversation. The focus group interview data was analysed using integrated methods of thematic and discourse analysis.

The results of the thematic analysis indicated that according to their interpretations the Estonian mothers of adolescents simultaneously try to foster autonomy and relatedness in their children. The qualities most preferred in their children are feeling of responsibility, tolerance and respect for other people, determination and perseverance.

The reasons of the preferred socialization goals included the parents' experiences from their own childhood, the perspective for the future, considering the actual developmental needs of the child and the age of the child.

The discourse analysis showed that parents consider their adolescent children as active agents in socialization process, even referring that the children have taught and influenced the parents.

Keywords: *socialization values, child-rearing goals, parental ethnotheories, adolescents*

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	5
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SÕNASTUS	6
1.1. VÄÄRTUSED	6
1.1.1. Olulisemad väärtuste käsitlused	7
1.1.2. Ühiskonna ja väärtuste muutumine	10
1.2. INIMESE ARENG KULTUURIS.....	12
1.3. VÄÄRTUSTE EDASIKANDUMINE	14
1.4. SOTSIALISEERIMINE	15
1.4.1. Lapse ja vanema suhe sotsialiseerimisel	15
1.4.2. Vanema ja lapse vaheline konflikt	16
1.4.3. Vanemlikud eesmärgid ja sotsialiseerimisväärtused.....	17
1.4.4. Vanemlusstiilid.....	19
1.4.5. Autonoomsuse ja seotuse sotsialiseerimine	20
1.4.6. Sotsialiseerimisprotsessi kahesuunalisus	24
1.4.7. Soolisus laste sotsialiseerimisel	25
1.5. PROBLEEMI SEADE JA UURIMISKÜSIMUSED	28
2. METOODIKA	30
2.1. Metodoloogia valik.....	30
2.2. Andmekogumismeetod	30
2.3. Valim ja uurimuse käik.....	31
2.4. Analüüsimeetod	34
2.4.1. TEMAATILINE ANALÜÜS.....	35
2.4.2. Diskursusanalüüs.....	36
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	39
3.1. TEMAATILINE ANALÜÜS	39
3.1.1. Eelistatud kasvatusväärtuste põhjused	39
3.1.2. Tänapäeva maailma nõudmised noortele	41
3.1.3. Autonoomsus.....	43
3.1.4. Seotus	45
3.1.5. Kasvatusstrateegiad	47
3.1.6. Karjäärivalikud	50
3.1.7. Teised väärtuste edastajad	53
3.1.8. Lapse suhted emaga tulevikus.....	57

3.1.9.	Temaatilise analüüsi kokkuvõte	58
3.2.	DISKURSUSANALÜÜS	61
3.2.1.	Lapsevanema võim.....	61
3.2.2.	Mina ei ole teda kasvatanud	62
3.2.3.	Laps kui partner.....	66
3.2.4.	Meil omal ajal.....	68
3.2.5.	Poeg kui mees, tütar kui naine	70
3.2.6.	Diskursusanalüüsi kokkuvõte.....	73
	KOKKUVÕTE.....	76
	KASUTATUD KIRJANDUS	78
	LISAD	85

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö on teatud mõttes järg autori bakalaureusetööle (Pelisaar, 2011), milles uuriti kvantitatiivsetele ühe pere kolme põlvkonda kaasavatele andmetele tuginedes põlvkondadevahelist individualismi ja kollektivismi väärtuste edasikandumist. Bakalaureusetööst selgus, et iga järgnev põlvkond hindas individualistlikke väärtusi rohkem kui eelmine, kollektivismi hindasid lapsed madalamalt kui nende emad või vanaemad, kellel nendes hinnangutes märkimisväärseid erinevusi ei ilmnenu.

Bakalaureusetöö tulemused andsid idee uurida Eesti emade kasvatusesmärke, et välja selgitada, missuguseid väärtusi soovivad emad tegelikult oma teismeliste lastele edasi anda ning missugustest põhjendustest nad sealjuures lähtuvad. Emade endi üleskasvamise periood, mis jäi suures osas Nõukogude aega ja mis on üsna erinev tänapäeva laste kasvutingimustest, annab alust arvata, et emad ei soovi oma lastele anda täpset koopiat neist väärtustest, millega neid endid on kasvatatud. Missugused on aga põhimõtted, millest nad laste kasvatamisel tegelikult lähtuvad? Mil määral toovad eelistatavaid kasvatusesmärke põhjendades vanemad välja seoseid oma kasvatuskogemustega endi lapsepõlvest ja mil määral keskendutakse ühiskonnas domineerivatele normidele ja sellele, mida vajab noor elu alustav inimene tänapäeva maailmas toimetulekuks?

Magistritöö tegeleb kahte tüüpi arenguga: inimese individuaalse arengu ning ühiskonna arenguga. Kuna inimese areng leiab aset kultuuris, siis võib eeldada, et vanemate kasvatusväärtustes peegeldub ühiskondlik kontekst ja selle hiljutine muutumine.

Lähtuvalt bakalaureusetöös kasutatud uuringu valimist, mis hõlmas 14-17-aastasi teismelisi lapsi (nii poisse kui tüdrukuid) ja nende emasid, otsustati ka magistritöösse kaasata samas vanusevahemikus laste emad. Läbi viidi kolm fookusgrupiintervjuud, üks poiste, teine tüdrukute emadega ning kolmandas fookusgrupis osalesid nii poiste kui tüdrukute emad. Kogutud andmeid analüüsiti, kombineerides temaatilist ja diskursusanalüüsi.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SÕNASTUS

1.1. VÄÄRTUSED

Kui üks väärtuste uurimise suurkujusid Milton Rokeach pealkirjastas 1973. aastal oma raamatu „Inimväärtuste olemus“ („*The Nature of Human Values*“), peeti seda mitte kuigi tagasihoidlikuks teoks, sest tegu oli ajaga, mil väärtuste uurimine kätkes endas märkimisväärselt teaduslikke vastuolusid (Williams, 1974). Ka 21. sajandi teisel kümnendil on väärtused endiselt teadlaste jaoks paeluv teema, mille vastuolude üle käivad kestvad vaidlused. Väärtused ei ole tähtsad mitte ainult sotsioloogias, vaid ka psühholoogias, antropoloogias, majandusteaduses ja veel mitmetes nendega seotud distsipliinides (Schwartz, 2012).

Küllap on aga põhjuse, miks väärtuste vastu nii suurt huvi tuntakse, sõnastanud Rokeach ise eelpool mainitud klassikalises teoses „*The nature of Human Values*“. Väärtusi võib ühtviisi käsitleda nii põhjuste kui tagajärgedena. Sõltuva ehk tagajärgede poole pealt on väärtushinnangud tulemuseks kõikvõimalike kogu inimese eluaja jooksul asetleidvate kultuuriliste, institutsionaalsete ja isiklike jõudude mõjutustele. Sõltumatu ehk põhjuste poole pealt on väärtustel kaugeleulatuvad mõjud praktiliselt kõigis inimtegevuse ja inimsuhetega seonduvates valdkondades (Rokeach, 1973). Need on olulised, iseloomustamaks indiviide, kultuurilisi gruppe ja ühiskondi, samuti jälgimaks muutuseid ajas ning selgitama hoiakute ja käitumise motivatsiooni (Schwartz, 2012).

Shalom Schwartz defineerib väärtusi kui sügavalt juurdunud, abstraktseid siseveendumusi, mis juhivad, õigustavad või seletavad inimeste hoiakuid, norme, arvamusi ning käitumist (Schwartz, 2003). Ta on koondanud kokku erinevate autorite poolt väärtuste kohta käivaid korduvaid jooni:

- 1) Väärtused on süvauskumused, mis on lahutamatu seotud meelelise tajuga
- 2) Väärtused viitavad ihaldusväärsetele eesmärkidele, mis motiveerivad selles suunas tegutsema
- 3) Väärtused ületavad spetsiifiliste tegevuste ja situatsioonide piire. See omadus eristab väärtusi kitsamatest mõistetest nagu normid ja hoiakud, mis tavaliselt on seostatavad spetsiifiliste tegevuste, objektide ja situatsioonidega.

- 4) Väärtused loovad standardeid või kriteeriume, juhtides tegevustele, poliitikatele, inimestele ja sündmustele hinnangute andmist ning nende vahel valikute langetamist.
- 5) Väärtusi järjestatakse tähtsuse alusel. Järjestatud väärtuste komplektist formeerub väärtuseelistuste süsteem. See järjestav omadus eristab samuti väärtusi normidest ja hoiakutest.
- 6) Väärtuste omavahelise tähtsuse järgi suhestumine tingib käitumisjoonise. Üht laadi väärtuste tähtsustumise arvelt kaotavad teist laadi väärtused oma tähtsust (Schwartz, 2003)

1.1.1. Olulisemad väärtuste käsitlused

Väärtuste uurimisega tegeletakse mitmel tasandil. Seda, mida väärtustavad ühiskonnad ehk ühiskonna väärtusi on uuritud eelkõige sotsioloogias ja kultuuriantropoloogias. Individuaalsed väärtused on huvitanud juba pikka aega psühholooge. Kultuuridevaheline psühholoogia on kombineerinud edukalt mõlemat lähenemist (Breugelmans, Poortinga, Chasiotis, & Sam, 2011).

Kõige mõjukamaks võib pidada dimensionalistlikke väärtuskäsitlusi. Dimensionalistide huviorbiidis on väärtustesüsteem tervikuna, pööramata tähelepanu spetsiifilistele väärtustele ja spetsiifilistele väärtusväljadele (pereväärtused, tööväärtused, poliitilised väärtused jne) (Ester, Mohler, & Vinken, 2006). Nende eesmärgiks on leida väga lihtsad, kuid tähenduslikud telgede süsteemid, millega selgitada laiaulatuslikult hoiakuid, uskumusi, elustiile ja praktikate mitmekesisust, seda erinevates ühiskondades ning erinevate populatsioonide ja/või organisatsioonide seas. Nende eesmärgiks on empiiriliste uuringute tulemustele tuginedes selgitada universaalset ja ühtset mustrit, mis hoolimata sotsiaalsest diferentseerimisest on homogeenne, laialt tunnustatud ja millel on mõju kujundada inimeste identiteeti, hoiakuid ja kõiki teisi kultuuriga seotud aspekte (Vinken, Soeters, & Ester, 2004).

Dimensionalistide hulka kuuluvad kolm mõjukat väärtuste uurijat - Geert Hofstede, Shalom Schwartz ja Ronald Inglehart – keda on nimetatud ka „Suureks Kolmikuks“ (ingl *The Big Three*) (Ester et al., 2006). Metodoloogiliselt tuginevad kõik kolm uurijat ulatuslikele kvantitatiivsetele andmestikele ja kasutavad indiviidide vastuste agregeerimist. Järgnevalt kirjeldatakse nende põhiideid ning sarnaseid jooni.

Väärtuste uurimist erinevates distsipliinides on suuresti mõjutanud Geert Hofstede. Ta töötas mitmeid aastaid rahvusvahelises suur korporatsioonis IBM, kus tal oli võimalus 1968. ja 1972. aastal läbi viia ulatuslikku küsitlust viiekümnes erinevas riigis. Neist andmetest tuletas ta viis kultuuritasandi dimensiooni, mille järgi saab kultuure või rahvuseid ritta seada (Ester et al., 2006; Hofstede, 2001):

- 1) Võimudistants - mil määral talutakse võimu ebavõrdset jaotumist
- 2) Ebamäärasuse talumine – mil määral tunnevad inimesed end ohustatuna ebakindlates ja võõrastes situatsioonides
- 3) Individualism/kollektivism – kas rühma või indiviidi huvide olulisemaks pidamine
- 4) Maskuliinsus/feminiinsus – võitluslikkuse ja suure jõudluse või heade inimsuhete ja elukvaliteedi rõhutamine
- 5) Pika- või lühiajalistele plaanidele orienteerumine – kas hinnatakse sihikindlust tulevikus saadavate tasude poole püüdlisel või austatakse traditsioone ning mineviku ja olevikuga seonduvat.

Kuigi oma originaalandmed on ta kogunud mitukümmend aastat tagasi, väidab ta ise, et need väärtusdimensioonid on ajas küllaltki stabiilsed ja seetõttu ka tänapäeval kehtivad (Ester et al., 2006).

Schwartz on loonud süstemaatilised väärtuste teooriad nii indiviidide kui kultuuride tasandil (Schwartz, 1992, 2007). Kultuuriväärtuste puhul eristab ta seitset väärtusorientatsiooni, mille järgi saab ühiskondi ja kultuure positsioneerida. Kultuurilised väärtusorientatsioonid kujundavad ja õigustavad indiviidide ja gruppide uskumusi, tegevusi ja eesmärke (Schwartz, 2006). Need seitse väärtusorientatsiooni on: intellektuaalne autonoomsus (avatud meeled, uudishimu, loovus); afektiivne autonoomsus (nauding, põnev elu, mitmekesine elu); võrdsus (sotsiaalne õiglus, vastutus, abi ja ausus); harmoonia (rahu maailmas, ühtsus loodusega, keskkonna kaitsmine); kuuluvustunne (ühiskondlik kord, traditsioonide austamine, turvalisus, kuulekus ja elutarkus); hierarhia (ühiskondlik võim, jõud, jõukus ja alandlikkus); ülemvõim (ambitsioon, edu, kartmatus, kompetents). Nende väärtuste baasil tekib kolm bipolaarset kultuuridimensiooni, mis iseloomustavad alternatiivseid valikuid kolmele probleemile, millega kõik ühiskonnad silmitsi seisavad: kuuluvustunne – autonoomsus, hierarhia – võrdsus, ülemvõim – harmoonia.

Kolmas mõjukas autor võrdlevate uuringute vallas on Inglehart, kes on kirjutanud palju kaasaegsetest väärtustrendidest ning on ette ennustanud nn vaikset revolutsiooni (ingl *Silent revolution*), mille kohaselt materialistlikud väärtused on järk-järgult tähtsust kaotamas ning nende asemel kerkivad rohkem esile postmaterialismi väärtused (eneseareng, demokraatia, tolerantsus) (Ester et al., 2006; Inglehart, 1997)

Viimasel ajal on Ingleharti analüüs tuginenud Euroopa Väärtuste Uuringu ja Maailma Väärtuste Uuringu tulemustele, mis hõlmab rohkem kui 80 riiki. Tema teoorias eristatakse samuti kahte dimensiooni, mille põhjal saab kultuure ja riike paigutada: 1) traditsionaalsus vastandina ilmalik-ratsionaalsele (ingl *traditional vs secular-rational*) 2) ellujäämine vastandina eneseväljendamisele (ingl *survival vs self-expression*) (Ester et al., 2006; Realo, 2013) .

Kõik kolm autorit rõhutavad, et väärtused on kõigi kultuuride tuumaks ning kõigi jaoks on fookus just üldistel väärtustel. Samuti on kõigi puhul ühiseks jooneks sotsialiseerimisprotsessi rõhutamine, mõistmaks väärtuste mustreid. Väärtused ei ole midagi kaasasündinut, vaid neid õpitakse (Ester et al., 2006). Nende kolme mõjuka autori kirjeldatud ja uuritud väärtusdimensioone võrreldes on leitud, et neis on mitmeid kattuvusi (Inglehart & Oyserman, 2004). Ka autorid ise on väitnud, et „konkureerivate“ autorite teooriates on põimumiskohti nende enda teooriatega. Kontseptuaalset sarnasust on kontrollitud ka kalkuleeritud korrelatsioonidega ning tulemused on enamalt jaolt sarnasusi peegeldanud (Ester et al., 2006; Schwartz, 2004).

Inglehart ise toob välja, kuidas on omavahel seotud Hofstede individualism/kollektivism, Schwartzi autonoomsus/kuuluvustunne ja tema enda ellujäämise/eneseväljenduse väärtused (Inglehart & Oyserman, 2004). Kõrge individualismi hindamine käib kokku kõrge autonoomsusega ning samuti eneseväljenduslike väärtuste hindamisega. Kõik kolm mõõdet puudutavad kultuuridevahelist variatiivsust ühes peamises inimpsühholoogia aspektis, milleks on püüdlamine laiemate valikuvõimaluste poole. Veel lisab ta, et ühiskonnad, mis hindavad kõrgelt eneseväljendust, kalduvad rõhutama ka indiviidi autonoomsust ning head elukvaliteeti kui majanduslikku ja füüsilist turvalisust (Inglehart & Oyserman, 2004).

Kuigi eeltoodud kolme autori väärtusteooriad, põhinedes suurtel kvantitatiivsetel uuringutel, jäävad oma lähenemisega väga kaugemale käesoleva töö metoodikast, on neil siiski oma roll. Kõigi autorite teooriates puudutatud individualismi ja kollektivismi käsitlused on olulised kultuuri iseloomustavad jooned. Kuna inimeste individuaalne areng, sotsialiseerimine ja väärtuste kujunemine leiab aset keset kultuuri, mängivad nendes protsessides olulist rolli ka

kultuuriväärtused. Käesoleva töö puhul tulevad eelkõige jutuks individualismi ja kollektivismiga seonduvad vanemlikud eesmärgid ehk sotsialiseerimisväärtused, mida nimetatakse autonoomsuseks ja seotuseks.

1.1.2. Ühiskonna ja väärtuste muutumine

Väärtuste muutumisega seostatakse üldist moderniseerumise protsessi, mis on viimastel aastakümnetel kaasnenud ühiskonnas aset leidnud industrialiseerumise ja linnastumisega (Smith, Bond, & Kagitcibasi, 2006). Moderniseerumine on mõju avaldanud nii riikide kui indiviidide tasandil.

Moderniseerunud ühiskonna indiviididele on omaseks peetud mitmeid käitumismustreid ja väärtuseelistusi, mis seonduvad pigem individualismi kui kollektivismiga, viidates suuremale hedonismi, autonoomsuse ja eneseväljenduse hindamisele (Yang 1988, Smith et al. 2006 kaudu).

Hofstede ja Inglehart on uurinud väärtuste muutusi ulatuslikke andmestikke kasutades (Smith et al., 2006). Hofstede kirjeldas 1980. aastal, tuginedes enda 1960-1970-ndatel kogutud andmetele IBM korporatsioonist, et 18 riigi puhul 19-st olid toimunud väärtuste nihked suuremate individualistlike ilmingute suunas ja neis riikides oli samas vahemikus paranenud majanduslik olukord, mis viitas riigi jõukuse kasvu ja individualiseerumise omavahelistele seostele (ibid.).

Ka Ingleharti väärtuste muutustega seonduv moderniseerumise teooria on seotud riikide majandusliku arenguga ning ta väidab, et kasvav majandus viib kultuuriliste muutusteni, mil suuremat tähtsust omistatakse individuaalsele autonoomsusele, soolisele võrdõiguslikkusele, ja demokraatia arengule (Inglehart & Welzel, 2005). Kuigi Ingleharti Maailma Väärtuste Uuringu andmeid vaadates on mõned riigid näidanud teatud perioodidel vastupidiseid trende (nt siirdeperioodi üle elavad riigid), nähakse siiski, et üldine väärtuste muutumine toimub kollektivismiga seonduvatelt väärtushinnangutelt individualistlikemate suunas (Ingleharti termineid kasutades traditsionaalsetelt väärtustelt ilmalik-ratsionaalsete suunas ja ellujäämisväärtustelt eneseväljenduslike väärtuste suunas) (Smith et al., 2006).

Moderniseerumise teooriale vastukaaluks on Kagitcibasi (2005) sõnastanud perekonna muutumise teooria, millel on tihe seos sotsialiseerimisväärtustega. Perekond võib Kagitcibasi

väitel olla nii sotsiaalsete protsesside järjepidevuse kandjaks kui sotsiaalsete muutuste lähtekohaks (Kagitcibasi 2007). Tuginedes aastatepikkusele kultuuridevahelisele laste väärtuse uuringu tulemustele (ingl *Value of Children – VOC*) on ta eristanud kolme tüüpi perekonnamudeleid (Kagitcibasi, 2005; Smith et al., 2006):

- 1) Seotuse mudel (*interdependence*)
- 2) Iseseisvuse mudel (*independence*)
- 3) Psühholoogilise seotuse mudel (*psychological interdependence*)

Esimene, seotuse mudel esineb agraarühiskondades ja madala sotsiaalmajandusliku olukorraga linnaühiskondades, kus lastel on noorena kohustus osaleda pere majandusolukorra kindlustamises ja olla täiskasvanuna pere vanemate liikmete toetajad. Selle peretüübi puhul ei nähta iseseisvust funktsionaalse omadusena, sest iseseisev laps võib oma isiklike huvisid eelistades kodust lahkuda ja jätta pere hoolitsuseta. Selle asemel väärtustavad vanemad pigem kuulekust (Kagitcibasi, 2013).

Teine, vastanduv iseseisvuse mudel on iseloomulik lääne industriaalühiskondadele ja eelkõige tuuakse selle heaks näiteks Ameerika keskklassi kuuluvat nuklearperekonna ideaali oma individualistliku maailmavaatega (ibid.). Kuna tegu on rikkama ühiskonnaga, kus inimesed on kõrgemalt haritud ja esinevad alternatiivsed võimalused eakate hooldamiseks ja toetamiseks, ei peeta täiskasvanud lapse toetust vajalikuks. Lastes tahetakse pigem arendada iseseisvust ja endaga toimetulekut. Autonoomsust ei nähta siin ohuna pere elujõulisusele, vaid on soovitud väärtuseks ja tihti konstrueeritakse seda ka kui eraldatust perest.

Kolmas, psühholoogilise seotuse mudel on süntees kahest eelnevast, mida iseloomustab emotsionaalne põlvkondadevaheline seotus, kuid ka iseseisvuse väärtustamine. Laste kui majandusliku või materiaalse kasu toojate rolli kadumine suurendab autonoomsuse olulisust. Kuigi autonoomsust laste kasvatamisel hinnatakse, ei ole kõik lubatud ja rakendatakse kontrolli, mis täidab pigem reeglite kehtestamise kui domineerimise rolli.

Vastupidiselt üldisele moderniseerumise eeldusele, et perekonnad on liikumas seotuse mudeli juurest iseseisvuse mudeli poole, väidab perekonna muutuse teooria, et nihe toimub kolmanda ehk psühholoogilise seotuse mudeli suunas, mis on süntees kahest eelpool mainitust .

1.2. INIMESE ARENG KULTUURIS

Inimese areng leiab aset ümbritsevas kultuurikontekstis: ühest küljest on areng mõjutatud kultuurist, kuid teistpidi mõjutab inimese areng kultuuri ennast. Kultuur ja inimese areng on pidevas interaktsioonis (Albert & Trommsdorff, 2014).

Indiviidi ja kultuuri seoseid on käsitlenud kaks väga mõjukat lähenemist.

Esimene neist on Bronfenbrenneri (1979) **ökoloogiliste süsteemide teooria**. Ta defineerib inimarengu ökoloogiat kui aktiivse kasvava inimolendi ja tema muutuvate elutingimuste vastastikust kohanemist. Ökoloogiliste süsteemide lähenemine kirjeldab, kuidas keskkonna erinevad tasandid mõjutavad lapse arengut. Bronfenbrenner kirjeldab keskkonda kui üksteise sees asetsevate struktuuride kogumit, võrreldes seda matrjoškaga (Friedlmeier, 2006). Arenev indiviid on asetatud keskmesse ja on ümbritsetud erinevatest keskkonnasüsteemidest. Bronfenbrenner on kirjeldanud nelja omavahel seotud süsteemi: mikrosüsteem, mesosüsteem, eksosüsteem ja makrosüsteem.

Mikrosüsteemid viitavad gruppidele ning kontekstidele, mil on kõige tugevam vahetu mõju lapse arengule. Tegu on dünaamiliste süsteemidega, mis tähendab, et nagu mikrosüsteem mõjutab last, nii mõjutab laps oma bioloogiliste ja sotsiaalsete omadustega keskkonda ja teiste käitumist. **Mesosüsteemi** moodustavad suhted ja seosed mikrosüsteemide vahel (kodu, kool, eakaaslaste grupid). Optimaalseks arenguks peaks mikrosüsteemide vahel eksisteerima üksteist toetavad suhted. **Eksosüsteemi** moodustavad sellised väljad, mis võivad kaudselt avaldada mõju lapse arengule, näiteks vanemate töökeskkond või meedia. **Makrosüsteem** tähistab laiemat kultuuri või subkultuuri, milles indiviid elab. See sisaldab endas poliitilisi struktuure ja institutsioone, materiaalseid ressursse, saadaolevaid võimalusi, jagatud teadmisi ja kultuurilisi uskumusi. See süsteem määrab ära, missugused on interaktsioonid teistes süsteemides (Bronfenbrenner, 1979; Friedlmeier, 2006).

Viimasena on kirjeldatud ka **kronosüsteemi**, mis hõlmab ökoloogilise mudeli ajalist dimensiooni, sealjuures ka ökoloogiliste süsteemide järgnevust eluteel, samuti sotsiaalsete muutuste mõju ökoloogilistele süsteemidele (Friedlmeier, 2006).

Teine mõjukas lähenemine, mis käsitleb inimese arengut kultuuris, on **arenguniši** (ingl *developmental niche*) teoreetilise raamistik, mille on välja pakkunud Super ja Harkness (1986), et uurida lapse mikrokeskkonna kultuurilist regulatsiooni. Selle raamistiku eesmärgiks on integreerida erinevate distsipliinide mõisteid ja varasemat teadmist, mis puudutavad lapse

arengut kultuurikontekstis (Super & Harkness, 1997). Nad lähenevad keskkonnale lapse vaatenurgast, et mõista arenguprotsesse ja kultuuri omandamist (Super & Harkness, 1986).

Arengunišil on kolm peamist alasüsteemi, mis toimivad koos suurema süsteemina ning iga osa toimib teistest mõjutatult (Super & Harkness, 1986). Kolm komponenti on järgnevad: 1) füüsiline ja sotsiaalne ruum, kus laps elab; 2) ajalooliselt kujunenud ja kultuuri poolt reguleeritud lapse eest hoolitsemise ja tema kasvatamise tavad; 3) lapse eest hoolitsejate (vanemate) psühholoogia, sh vanemlikud eesmärgid ehk etnoteooriad.

Füüsilise ja sotsiaalse konteksti puhul on oluline roll inimestel, kellega laps nendes kontekstides tihedalt suhtleb, sest nemad määravad, missugused on need suhted, mida lapsel on võimalik ja vajalik kogeda. Samuti on siin määravateks ühiskondlikud institutsioonid nagu näiteks koolikeskkond, millest sõltub, missuguste kaaslastega (mis vanuses ja mis soost) on lastel võimalik suhelda (Super & Harkness, 1986).

Vanemad ja teised laste eest hoolt kandvad inimesed kohandavad oma **lastekasvatamise praktikaid** vastavalt füüsilise keskkonna ressurssidele, mis on neile kättesaadavad. Tegu on laialdaselt kasutatavate ja sügavalt kultuuris juurdunud tavadega, mis näivad kultuuri liikmetele iseenesest mõistetavate ja loomulike lahendustena igapäevaprobleemidele või ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks (ibid.).

Lapse eest hoolitsejate psühholoogia komponent hõlmab endas väärtusi ja hoiakuid ning sotsialiseerimiseesmärke. Neist on täpsemalt juttu hilisemas peatükis „Vanemlikud eesmärgid ja sotsialiseerimisväärtused“. Siin on olulised uskumused, mis puudutavad laste loomust ja vajadusi, vanemate endi ja kogukonna eesmärke lastekasvatamisel ning jagatud arusaamu efektiivsetest lapsekasvatamise tehnikatest (Harkness & Super, 2006; Super & Harkness, 1986)

Nende kolme alasüsteemi ühiseks funktsiooniks on osaleda indiviidi arengus, mis leiab aset laiemas kultuurikontekstis (Super ja Harkness, 1997).

1.3. VÄÄRTUSTE EDASIKANDUMINE

Põlvkondadevahelise väärtuste edasikandumise puhul on tegu kultuurilise ülekandega, mis on geneetilise ülekandumise kõrval teine oluline inimeste reproduktsiooni protsess, tagades kultuurilise järjepidevuse. Kultuurilise ülekande mõistet tutvustasid esmalt Cavalli-Sforza ja Feldman (Cavalli-Sforza & Feldman, 1981) ning nad eristasid kolme tüüpi ülekannet: (a) vertikaalset vanematelt lastele ülekannet; (b) horisontaalset eakaaslaste vahelist ja (c) kaudset (ingl *oblique*) teistelt täiskasvanutelt pärinevat ja sotsiaalsete institutsioonide kaudu toimivat ülekannet. Kultuurilise ülekandumise tulemusena ei toimu ilmtingimata täpset mustrite kopeerimist järgnevatele põlvedele (Boyd & Richerson, 1988). Pigem jääb ülekandumise tulemus täpse ülekandumise (erinevuste puudumine vanemate ja järeltulija vahel) ning ülekandumise täieliku nurjumise (sarnasuste puudumine vanemate ja järeltulija vahel) vahele. Mõlemad ekstreemsused oleks ühiskonnale problemaatilised. Üks-ühele ülekandumine ei annaks võimalust uudsusele ja muutustele ning ülekandumise täielik ebaõnnestumine ei võimaldaks laabuvat generatsioonide koostoomimist (Boyd & Richerson, 1988)

Eelpool mainitud kolm tüüpi ülekannet hõlmavad endas kahte protsessi: enkulturatsioon ja sotsialiseerimine. Enkultuuratsiooni mõiste pärineb kultuuriantropoloogiast ja tähendab kultuuri poolt oluliseks peetava õppimist ning kultuurile kohase käitumise omaksvõtmist (Breugelmans et al., 2011). Tavaliselt leiab see aset ilma spetsiifilise õpetamise ja eesmärgistatud õppimiseta. Kuigi ka sotsialiseerumise lõpptulemus on kultuurile omaste käitumismustrite omandamine, siis nende õppimine toimub läbi kaalutletud indiviidi õpetamise ja juhendamise.

Järgnevalt keskendume põhjalikumalt sotsialiseerimisele, sest käesolev magistritöö tegeleb kasvatusväärtustega, mida emad kaalutletult ja eesmärgistatult soovivad oma lastele edasi anda.

1.4. SOTSIALISEERIMINE

Sotsialiseerimine tähendab protsesse, mille kaudu noorele indiviidile õpetatakse oskusi, käitumismustreid, väärtusi ja motivatsioone, et oskuslikult toimida selles ühiskonnas, kus laps üles kasvab (Maccoby, 2007). Olulisimad on sealjuures just sotsiaalsed oskused ja arusaamad ning emotsionaalne küpsus, mis on vajalikud teiste ühiskonnaliikmetega suhtlemiseks ja nende sekka sobitumiseks. Sotsialiseerimisprotsesside kaudu kantakse põlvest põlve edasi kultuuri ning õpetatakse järgnevaid põlvkondi täitma teatud rolle ühiskonnas (ibid.).

Kuna ühiskonnad võivad teha ja teevadki läbi suuri muutusi, olles seotud uute tehnoloogiate kasutuselevõtu, sõjategevuse, kliimamuutuste ja kontratseptiivide kasutamisega ei pruugi uutes olukordades varasemate põlvkondade kultuur ja ühiskondlik käitumine olla kõige funktsionaalsem. Laiemas tähenduses saab indiviide sotsialiseerida kohanemaks muutuvate oludega (ibid.).

Teismeliseiga on tähtis etapp, mil väärtuste sotsialiseerimist uurida, kuna see on aeg, mil toimub inimese identiteedi areng ning tegu on faasiga, mil võib esineda pingeid teismelise kasvava autonoomsuse vajaduse ja teiselt poolt ühiskonna kasvavate konformsuse ootuste vahel. Seetõttu ollakse teismeealisena eriti mõjutatavad väärtusi käsitlevate sõnumite suhtes (Padilla-Walker, 2007, Barni, Ranieri, Scabini, & Rosnati, 2011 kaudu).

1.4.1. Lapse ja vanema suhe sotsialiseerimisel

Sotsialiseerimine toimub pidevalt läbi inimese elukaare, kuna elu jooksul satub indiviid uutesse sotsiaalsetesse olukordadesse ja rollidesse, kus võib olla tarvis omandada uusi sotsiaalseid käitumismustreid. Sellegipoolest ollakse seisukohal, et kõige sügavam ja kestvama mõjuga sotsialiseerimine leiab aset eelkõige lapsepõlves, kus esmaseks sotsialiseerimisagendiks on lapse päritoluperekond (Maccoby, 2007).

Sotsialiseerimine jätkub ka teismeliseas, kuigi veidi teistmoodi võrreldes varasema sotsialiseerimisega, sest see periood tähendab muutusi nii lapsele endale kui tervele perekonnasüsteemile (Lila, van Aken, Musitu, & Buelga, 2006). Nii arenguga seonduvad bioloogilised, psühholoogilised ja emotsionaalsed muutused kui ka kontekstuaalsed muutused tingivad uue lähenemise sotsialiseerimisstrateegiates ja vanema ning lapse vahelistes suhetes.

Üheks kontekstiga seonduvaks muutuseks on protsess, mille läbi teismeeas saavad oluliseks uued sotsialiseerimiskontekstid väljaspool peret: eakaaslased, koolikeskkond, huviringide juhendajad, massimeedia (Lila et al., 2006). Võib juhtuda, et uued sotsialiseerimiskontekstid satuvad perekonnaga konflikti. Kuczynski ja Gruseci (1997) väitel on vanemate käsutuses parimad võimalused, et oma lastes pädevat käitumist sotsialiseerida. Esiteks on vanematel tänu nende bioloogilisele sidemele suur mõju oma lastele, teiseks on oluline ka kultuuriline aspekt, sest ühiskond on üldiselt konsensuslikul seisukohal, et vanematel on peamine mõjuvõim oma laste üle. Vanematel on mitmeid seaduslikke õigusi ja kohustusi laste kasvatamise osas, mis võimaldab neil oma lapsi kontrollida. Kolmandaks on vanematel rohkem võimalusi kui kellelgi teisel selleks, et luua tähendusrikkaid suhteid oma lastega. Neljandaks mängivad vanemad oma laste sotsialiseerimisprotsessis peamist rolli, sest neil on rohkem võimalusi kui kellelgi teisel ka selleks, et oma laste käitumist mõista ja kontrollida (Lila et al., 2006).

1.4.2. Vanema ja lapse vaheline konflikt

Vanema ja lapse vaheline võimalik konflikt on seotud teismelise käitumusliku autonoomia arenguga, mis tähendab teismeliste soovi iseseisvalt funktsioneerida, sealhulgas iseseisvalt otsuseid langetada (Goossens, 2006). Konfliktid tekivad sageli selle pinnalt, kui teismelised soovivad teatud teemade üle iseseisvalt otsustada, kuid vanemad ei soovi või ei ole valmis, et seda lubada.

Varasemalt oli levinud arusaam, et perekonnas aset leidvad konfliktid on põhjuseks, miks lapsed kodust eemalduvad ja suunduvad maailma väljaspool perekonda. Kuigi teismeliste iseseisvumisse suhtuti kui positiivsesse tagajärge, peeti sellegipoolest laste ja vanemate vahelist konflikti perekonna jaoks negatiivseks ja halvavaks (ibid.).

Nüüdseks on siiski avastatud, et konfliktid iseenesest ei aja teismelisi päritolupere juurest minema. On leitud, et noored inimesed, kes on oma vanematega rohkem konflikti sattunud, ei veeda oma perega vähem aega. Pigem oli see seotud üldise trendiga, mil noored alates teismeeast veedavadki vähem aega oma perega (ibid.).

On leitud, et laste ja vanema vahelistel konfliktidel ei ole ilmtingimata negatiivset mõju perekonnasuhetele. Olenevalt sellest, kuidas konfliktis käitutakse ja kuidas see laheneb, võib konflikt mõjuda lapse ja vanema vahelistele suhetele hoopis positiivselt (Cooper, 1988:

(Goossens, 2006 kaudu). Hästi lahendatud konfliktid võivad suurendada osapoolte arusaamu üksteise tunnetest ja motiividest.

Vanema ja lapse vaheline konflikt ei ole niivõrd levinud ja nii vältimatu, kui on varasemalt arvatud. Teadlased on avastanud, et vanemate ja teismeliste konfliktide põhjuseid ei ole palju ning need ei ole ka oluliselt ajas muutunud. Enamik lahkavamusi hõlmavad endas üsna lihtsaid ja pragmaatilisi teemasid nagu oma koduste kohustuste mittetäitmine (näiteks oma toa koristamine), välimus, kojutuleku aeg, sõbrad, kellega väljas käiakse, alkoholi ja tubakatoodete tarvitamine (Montemayor 1983; Goossens 2006 kaudu).

Selliste konfliktide põhjused võivad peituda vanemate ootustes oma laste arengule ja nendega seotud vanemlikes uskumustes. Vanemad näivad küllalt hästi teadvat, mida oodata oma järeltulijalt, kui ta on laps, tänu pikale koosveedetud ajale ja tihedale igapäevasele suhtlusele. Teismeliseeas on aga sagedasemad tekkima ebakõlad, mil vanemate ootused teismelise jaoks kohasele käitumisele ei vasta teismeliste tegelikule käitumisele. Vanemad soovivad teatud kohustusi lastele üle anda (nt sobivate riiete valik) ning otsustusõigus teatud tegevuste üle (nt kas veeta aega sõprade või perega) kandub samuti teatud hetkel selles arenguetapis üle vanematelt lastele, kuid teismeliste laste ja vanemate ootused üksteisele ei ole siinkohal heas kooskõlas.

Teine võimalik lähenemine konfliktide põhjustele on seotud vanemate autoriteedi tajumisega ehk vanematel ja teismelistel lastel on erinevad arvamused, kellele peaks teatud eluvaldkondades jääma viimane sõnaõigus.

Mõlema lähenemise puhul on aga ühiseks põhimõte, et konflikt on peamine vahend, mille läbi teismelised püüavad mõjutada oma kohta perekonnas (Collins & Laursen, 2004; Goossen 2006 kaudu).

1.4.3. Vanemlikud eesmärgid ja sotsialiseerimisväärtused

Perekondlikud protsessid, eeskätt vanemlikud väärtused peegeldavad sotsiaalkultuurilisi väärtusi, norme ja elustiile (Kagitcibasi, 2013). Et mõista vanemate ja teismeliste laste vahelisi suhteid, on ülimalt oluline selgeks teha, kuidas üldised kultuuriväärtused loovad baasi arengueesmärkidele, mis kujundavad vanemate sotsialiseerimiskäitumist ja omakorda

mõjutavad teismeliste sotsiaalselt pädevaid või hälbivaid omadusi (Carlo ja de Guzman, 2009, Peterson & Bush, 2015 kaudu)

Eelpool kirjeldatud individualismi ja kollektivismiga seonduvatel kultuuriväärtuste süsteemidel on olulised ühisused ja erinevused, mis on abiks vanemate ja teismeliste vaheliste suhete dünaamika struktuuri jälgimisel.

Individualismi ja kollektivismi kultuuriväärtused, mida konkreetses kogukonnas hinnatakse, loovad aluse spetsiifilistele väärtustele ja ootustele, mida nimetatakse vanemlikeks etnoteooriateks.

Vanemlikud etnoteooriad on kultuurilised mudelid, mis puudutavad lapsi, perekondi ja vanemate endi vanemaks olemist. Termin „kultuuriline mudel“ pärineb kognitiivsest antropoloogiast ja tähendab organiseeritud ideedekogumit, mida kultuurigrupi liikmed jagavad. Nagu ka muud kultuurilised mudelid, mis on seotud enesega, on vanemlikud eesmärgid tihti seesmised, iseenesest mõistetavaks peetavad ideed loomulikust ja õigest käitumis- ja mõtteviisist. Vanematele on neil tugevad motiveerivad omadused (Harkness & Super, 2006)

Need väärtused ja ootused muutuvad sotsialiseerimiseesmärkideks, hõlmates teatud käitumisi ja hoiakuid, mida vanemad soovivad oma lastes teatud kultuuris või rahvuses arendada või vastupidi, mille arenemist vältida (Harkness ja Super, 2006). Vanemlikud etnoteooriad, teisisõnu sotsialiseerimiseesmärgid seavad juhised selle kohta, missugused on kultuuriliselt hinnatud sotsiaalsed pädevused ja omadused, samas ka omadused, mis võivad pöördida probleemse käitumisega ja ei ole seega ühiskonnas soositud.

Need samad vanemlikud etnoteooriad on juhisteks kasvatusstrateegiatele ja perekonna protsessidele, mida kasutatakse vastavalt kas selleks, et arendada soovitud ja takistada soovimatuid tulemusi.

Kui vanemlike praktikaid ja sotsialiseerimiseesmärke võib pidada lastekasvatamise sisulisteks aspektideks, siis selle kõrval on olulised ka kontekstuaalsed aspektid, mis hõlmavad endas vanemlusstiile ehk vanemate hoiakuid oma laste suhtes, mis loovad emotsionaalse kliima, milles vanemate käitumine väljendub.

1.4.4. Vanemlusstiilid

Et mõista paremini vanemaksolemise protsesse, on oluline eristada neis sisu ja konteksti: sisulise poole pealt on olulised vanemate sotsialiseerimiseesmärgid ja nende saavutamiseks kasutatavad vanemlikud praktikad, konteksti määrab vanemlusstiil või emotsionaalne keskkond, kus sotsialiseerimine aset leiab (Darling & Steinberg, 1993).

Väärtused ja kultuurilised mustrid määravad vanemate tegeliku käitumise ja ka viisi, kuidas lapsed oma vanemate eesmärke ja käitumist interpreteerivad, samuti selle, kuidas teismelised sealjuures oma käitumist organiseerivad (Lila et al., 2006).

Sagedasti on vanemlust mõõdetud vanemate kõrgete või väheste nõudmiste (ingl *demandingness*) ja vastutulelikkusega (ingl *responsiveness*) lastele, mille põhjal eristatakse nelja erinevat tüüpi vanemlusstiili (Maccoby & Martin, 1983):

Autoriteetne (ingl *authoritative*) - on nii nõudlikud kui ka vastutulelikud. Nad jälgivad ja annavad teadlikult edasi selgeid käitumisjuhiseid oma lastele ning selgitavad mingite nõudmiste tagamaid. Nad on oma nõudmistes enesekindlad, kuid mitte pealetükkivad ja piiravad. Nende distsiplineerimismeetodid on pigem toetavad, andestavad kui karistavad. Nad soovivad, et ka nende lapsed oleksid nii enesekindlad kui ka sotsiaalselt vastutavad ja koostööaltid ning enesedistsipliiniga.

Autoritaarne (ingl *authoritarian*) - on kõrgete nõudmistega ja mitte eriti vastutulelikud. Lastelt oodatakse vanemate poolt paika pandud rangete reeglite järgimist. Reeglite mitte-järgimise tulemuseks on karistamine ning lapsevanemad ei pea vajalikuks selgitada, millised on mingite reeglite põhjused (Karu, Turk, Suvi, & Biin, 2012). Sellised vanemad on edule orienteeritud ja leiavad, et nende käskusid tuleb täita ilma selgitusi andmata (Baumrind, 1991).

Lubav (ingl *permissive*) - on pigem vastutulelikud ning vähenõudlikud oma laste suhtes. Nad on mittetraditsioonilised ja leebed ning ei nõua oma lastelt täiskasvanulikke käitumist. Sellised vanemad lubavad lastele mõningal määral enesedistsipliini ja nad väldivad vastandumist. (Baumrind, 1991). Järeleandlikud vanemad on hoolitsevad ja kommunikatiivsed oma lastega, sageli on nende eesmärk olla pigem sõber kui lapsevanem (Karu et al., 2012).

Mittepühendunud (ingl *rejecting-neglecting*) - madalate nõudmistega ja ka vastutulelikud oma lastele. Sellised vanemad ei suhtle eriti oma lastega ja ei pühendu kasvatamisele. Kuigi sellised vanemad võivad täita laste elementaarseid vajadusi, on nad üldiselt kauged oma lapse elus (Karu et al., 2012).

Baumrindi (1991) kohaselt on optimaalsed vanemad autoriteetse vanemlusstiili pooldajad, pakkudes hoolitsust ja suhtlust (teisisõnu vastutulelikkus), olles samal ajal piisavalt kontrollivad ja esitades eakohaseid nõudmisi. Mitmed uuringud on näidanud, et autoriteetsete vanemate lapsed on oma vanemate, sõprade ja õpetajatega heades suhetes ning väljendavad autonoomsust ja iseseisvat tegutsemist (Rothbaum & Trommsdorff, 2007).

1.4.5. Autonoomsuse ja seotuse sotsialiseerimine

Kuigi üldiselt on valdavaks arusaam, et nii autonoomsus kui seotus on inimese põhivajadused, on neid sageli nähtud konfliktsetena ning nende kooseksisteerimist on peetud pigem problemaatiliseks.

Autonoomsuse ja seotuse mõisted on tihedalt seotud individualismi ja kollektivismi kontseptsioonidega. Samuti ei saa nende mõistete defineerimisel mööda vaadata terminist mina (*self*). Kagitcibasi (2005, 2013) kasutab seda oma autonoomne-seotud mina (ingl *autonomous-related self*) teoorias kui sotsiaalset konstrukti, mis on sotsiaalse interaktsiooni tulemus.

Kagitcibasi (2013) järgi on autonoomsusele omistatud erinevaid tähendusi. Peamine tähendus viitab enesejuhtimisele (ingl *volitional agency*). Veel on mõistetud autonoomsust kui distantseerumist teistest, enda tunnetamist unikaalse ja eraldiseisvana. Teises tähenduses peegeldub individualistlik lähenemine, mille kohaselt seotus teistega vähendab autonoomiat. Esimesest tähendusest lähtudes on aga võimalik autonoomsuse ja seotuse samaaegne hindamine.

Ka Rothbaum ja Trommsdorff (2007) ei taha autonoomsust defineerides eraldiseisvuse tähendust välja tuua, sest see viitab koheselt negatiivsele seosele seotuse ja autonoomsuse vahel. Nende mõistes on autonoomsus fenomen, mille keskmes on individuaalsed valikud, enesejuhtimine, psühholoogiline iseseisvus (näiteks otsuste langetamine), see on seotud seemise motivatsiooni ja rõhuasetusega indiviidi õigustele. Ka seotust defineeritakse laialt, mõistes selle all armastust, kiindumust, lähedust, hoolivust, tuge, lojaalsust, mõlemapoolseid kohustusi ja kuuluvust (Rothbaum & Trommsdorff, 2007).

Individualismi ja kollektivismi käsitlenud väärtusteuurijad ei kujuta autonoomsust ja seotust ühe dimensiooni vastanduvate poolustena. Nad mõistavad, et autonoomsus ja seotus ei välista üksteist, vaid võivad ka samaaegselt eksisteerida. Sellegipoolest nähakse neid konstruktsioone teineteisele vastanduvatena.

Lääne maailma uskumustes ja teoreetilistes käsitlustes nähakse nii seotust kui autonoomsust hea kasvatus ja hoolitsuse osadena. Rothbaum ja Trommsdorff on kasutanud seejuures juurte ja tiibade metafoori, väites, et kvaliteetne kasvatamine ja hoolitsemine viivad nii juurte kui tiibade kasvamiseni, kusjuures, nad mõlemad toetavad üksteist (Rothbaum & Trommsdorff, 2007).

Kui Kagitcibasi teorias sõltub autonoomsuse ja seotuse samaaegne hindamine kasvatuses autonoomsusele antavatest tähendustest, siis Rothbaumi ja Trommsdorffi (2007) käsitluses on ka seotusel kaks erinevat tähendust: usaldus (ingl *trust*) ja kindlustamine (ingl *assurance*). Kui usaldus soodustab uute sidemete ja suhete loomist, siis kindlustamine stabiliseerib olemasolevaid.

Lääne ühiskondade lapsi sotsialiseeritakse rõhudes usaldusele (Rothbaum & Trommsdorff, 2007). Lääne vanemate mõõdukas soojus, positiivne reageerimine, tolerantsus kombineerituna, sagedased eraldiolemised arendavad lapses tunnet, et nad on armastatud ning võivad teistele loota, samaaegselt julgustades ka uute suhete ja sidemete otsimist. Autoriteet ja demokraatlik kontroll, eelkõige rõhuasetus verbaalsele kommunikatsioonile ja eneseväljendusele annab lapsele oskused, et luua lähedasi suhteid väljaspool perekonda (ibid.).

Vastupidiselt, mujal maailmas peetakse laste sotsialiseerimisel eelistatumaks seotuse kindlustamise (ingl *assurance*) tähendust. Neid vanemaid iseloomustab suur soojus, reageerimine negatiivsetele signaalidele, pidev lähedus ja järeleandev suhtumine kombineerituna sallimatusega mittekonformsuse suhtes. Iseloomulikuks on hoolitsemiskohustuse ja muu kogukonna vastutuse määramine lastele. See arendab lastes lojaalsustunnet ja pühendumist ning annab signaali, et see on pigem kohustuslik kui valikuvõimalus. Autoritaarne vanemlusstiil ja psühholoogiline kontroll õpetavad lastele ohtusid võimule vastu hakkamise või grupi surve puhul ning riske, mis kaasnevad lähedaste suhete loomisel teiste gruppide liikmetega (Rothbaum & Trommsdorff, 2007)

Peamine erinevus usalduse ja kindlustamise vahel seisneb selles, et usaldus on autonoomsusega positiivselt seotud, samas kui kindlustamisega nähakse negatiivset seost. Rothbaum ja Trommsdorff on põgusalt arutlenud ka selle üle, kas siis on autonoomsuse tähendust, mis

seotuse kindlustamise tähendusega kooskõlas oleks. Nad on välja toonud, et teatud ühiskondades on inimesed sisemiselt rohkem motiveeritud käituma pigem grupi normide kui isiklike valikute kohaselt ning sellist käitumist peetakse ka autonoomsuseks.

1.4.5.1. Sotsialiseerimisväärtused Eestis

Eestis on enim vanemate kasvatusväärtusi uurinud Tiia Tulviste. Eesti, Soome ja Rootsi 4-6-aastaste laste emasid hõlmavas uuringus (Tulviste, Mizera, De Geer, & Tryggvason, 2007) paluti vastata avatud küsimustele selle kohta, mis emadele praegu oma laste juures meeldib ning missugused nad sooviksid, et lapsed oleksid täiskasvanuna. Kõigi maade emade seas oli domineerivaks eneseteostus. Eesti emad tõid rohkem välja omadusi, mis olid seotud konformsuse ja akadeemilise edukusega, samas kui Rootsi emad mainisid eneseteostusega seotud omadusi rohkem kui teised. Ka hilisemas uuringus (Tulviste, Mizera, & Geer, 2012), kus osalesid Eesti (nii eestlased kui eesti venelased) ja Rootsi teismeliste laste emad, selgus, et kuigi eesti ja eesti vene emad panevad suuremat rõhku konformsuse väärtustele (viisakus, vanemate ja eakate austamine, kuulekus) ja töökusele kui rootslased, hindavad nad ka enesesuunamise väärtusi.

Seniste uuringute põhjal võib öelda, et Eesti emade kasvatusväärtusi iseloomustab samaaegselt üldise liikumisega individualistlikumate väärtuste suunas rõhuasetus ka väärtustele, mis on tüüpilised sotsialiseerimisel seotuse poole. Sealjuures ei ole mitte konformsuse väärtusi asendatud kasvava autonoomsuse eelistusega, vaid senistele traditsioonilistele väärtustele lisaks on võetud omaks väärtused, mis rõhutavad eneseteostust (Tulviste, 2007). Suurt variatiivsust Eesti emade kasvatusväärtustes võrreldes ühekülgsimate Rootsi ja Soome emade kasvatusväärtustega on selgitatud üleminekuühiskonnale omase arvamuste paljususega. Uus süntees, mis üheaegselt sisaldab enesesuunamise ja konformsusega seotud väärtusi sobib paremini kokku Eesti muutuva elustiiliga ning on kooskõlas Kagitcibasi autonoomne-seotud mina teooriaga (Kagitcibasi, 2005, 2013)

1.4.5.2. Autonoomsuse ja seotuse dünaamiline kooseksisteerimine

Tamis LeMonda et al. (2007) on loonud teoreetilise mudeli individualismi ja kollektivismi kultuuriväärtussüsteemide (makrotasandil) ja vanemate kasvatusesmärkide, autonoomsuse ja seotuse (mikrotasandil) dünaamilisest kooseksisteerimisest. Üha enam on leitud, et senised dihhotoomsed väärtussüsteemide ja kasvatusesmärkide kujutamised on teoreetiliselt ja empiirilisel piiravad (Kagitcibasi, 2005; Rothbaum ja Trommsdorff, 2007). Levinud kriitika heidab individualism-kollektivism raamistikule ette liigset lihtsustamist, eriti arvestades üha suuremat globaliseerumist ja üha keerukamat lapse arengu kontseptualiseerimist.

Oma teoorias kasutavad nad mõisteid individualism ja kollektivism makrotasandil ning terminid kasvatusesmärgid, viidates spetsiifilistele psühholoogilistele ja käitumuslikele omadustele, mida vanemad soovivad oma lastes arendada.

Traditsiooniliselt on autonoomsusega seostatud kasvatusesmäärke nagu iseseisvate valikute langetamine, sisemine motivatsioon, enesehinnang ja eneseteostus. Seotusega haakuvate kasvatusesmärkidenä nähakse traditsiooniliselt sidet perekonnaga, harmoonilisi grupisuhteid, lugupidamist ja sõnakuulelikkust (Tamis-LeMonda et al., 2007). Nad eristavad kolme autonoomsuse-seotuse ning individualismi-kollektivismi kooseksisteerimise vormi:

- 1) Konfliktne suhe – kollektivistlikud väärtussüsteemid ja nendega seotud autonoomsed kasvatusesmärgid häirivad individualistlikke väärtussüsteeme ja seonduvaid kasvatusesmäärke ning vastupidi
- 2) Teineteist täiendav suhe – arendatakse nii individualistlikke kui kollektivistlikke väärtussüsteeme ja kasvatusväärtusi, ilma et nende vahel oleks otsest seost
- 3) Funktsionaalne sõltuvus ehk üks on tee teiseni – kollektivistlik väärtussüsteem ja sellega haakuvad seotust rõhutavad kasvatusesmärgid on tee individualismi ja autonoomsuse ja/või vastupidi.

Suure osa individualismi ja kollektivismi teemalise kirjanduse vaikimisi eelduseks on, et vanemate eesmärgid oma laste suhtes on püsivad keskkonnas ja ajas, kuid Tamis-LeMonda et al. (2007) pakuvad välja kahte tüüpi muutusi, mis võivad ühiskonna tasandil väärtussüsteemide ja indiviidi tasandil kasvatusesmärkide puhul aset leida. Esiteks võib autonoomsuse ja seotuse suhteline tasakaal muutuda, olenedes olukorrast/ keskkonnast ja/või ajast. Näiteks võivad vanemad teineteist täiendavalt arendada nii autonoomsust ja seotust, samas võib muutuda nende kasvatusväärtuste eelistamise ulatus. Teiseks võib

muutuda olenevalt olukorrast ja/ või ajast kasvatusesmärkide kooseksisteerimise vorm ehk kas suhe autonoomsuse ja seotuse hindamise osas on teineteist täiendav, konfliktne või funktsionaalselt sõltuv. Need kaks tüüpi muutust autonoomsuse ja seotuse kooseksisteerimisel võivad esineda mikrotasandil, sõltudes erinevatest olukordadest ja keskkonnast ning lapse arengust, või makrotasandil, sõltudes poliitilise ja majandusliku konteksti muutustest (ibid.).

1.4.6. Sotsialiseerimisprotsessi kahesuunalisus

Traditsiooniliselt on lähenetud lapse ja vanema vahelisi suhteid uurides põlvkondadevahelisele ülekandumisele kui ühesuunalisele ülalt alla toimuvale fenomenile, mil vanemad annavad lastele edasi oma väärtusi, uskumusi ja praktikaid. Sealjuures on eeldatud just sarnaste väärtuste ülekandmist (Grusec, Goodnow ja Kuczynski, 2000). Hilisemates uuringutes on aga valdavaks saanud eeldus, et vanemate ja laste vaheliste suhete puhul on tegu kahesuunalise protsessiga, milles ühtviisi mõjutavad vanemad oma lapsi ja lapsed vanemaid (Kuczynski & Parkin, 2008). Sellest lähtuvalt on ka väärtuste ülekandumine vastastikune protsess, milles vanemad sotsialiseerivad oma lapsi ning samaaegselt sotsialiseerivad lapsed oma vanemaid (De Mol, Lemmens, Verhofstadt, & Kuczynski, 2013).

Dünaamikat lapse ja vanemate suhetes on seletatud sotsiaalrelatsioonilises teoorias (ingl *social relational theory*), mis põhineb dialektilisel arusaamal, et iga süsteem koosneb vastanduvatest jõududest, mis on omavahel aktiivses interaktsioonis ja luues seeläbi pidevat kvalitatiivset muutust (Sameroff, 2009; De Mol et al. 2013 kaudu). Sotsiaalrelatsioonilises teoorias nähakse nii vanemaid kui lapsi võrdselt agentidena. Nii vanemad kui lapsed loovad tähendusi üksteise käitumise kohta ning osutavad vastupanu, peavad läbirääkimisi ja kohanevad üksteise lähenemistega oma suhte kontekstis (Kuczynski & Parkin, 2008).

Vanemad võivad täiskasvanuna rekonstrueerida või ümber vaadata seniseid mudeleid, et kohandada neid paremini vastavaks iseenda ja oma laste heaolule (Kuczynski & Knafo, 2013). On leitud, et paljud emad lükkavad oma laste kasvatamisel kõrvale mõningad aspektid oma kasvamise perioodist, seega valides oma vanemate kasvatusmeetoditest ja –väärtustest erinevad aspektid. Vanemate ja laste vaheline otsene ja kaudne interaktsioon mõjutab vanemaid oma

väärtusi muutma (De Mol et al., 2013). Põhjusi selleks on erinevaid. Vanemad ise on välja toonud, et lapsed pakuvadki omalt poolt välja mõjuvaid ja õigustatud põhjusi vanemate käitumise muutmiseks, et vastastikune mõjutamine on vanema ja laste vahelistesse suhetesse sisse kirjutatud või täidab lastele vastutulemine kaugemaid eesmärke omavahelise suhte parandamiseks või lapses taju tekitamiseks, et ka temal on võimalus suhet mõjutada (Kuczynski & Knafo, 2013).

Laste roll selle mudeli kohaselt on konstrueerida oma internaliseerimise mudel, tõlgendades ja hinnates vanemate väärtusi ja võrreldes neid teiste nende vaateväljas olevate alternatiividega, mida pakuvad näiteks eakaaslased, meedia, koolid ja iseenda avastamine (Kuczynski & Knafo, 2013; Kuczynski, Marshall, & Schell, 1997). Uute kogemuste valguses võib laps tajuda vastuolulist informatsiooni kultuuri kohta ning peab otsustama, kas vastu võtta vanemate poolsed situatsioonitõlgendused või seada need kahtluse alla.

Lapsed võivad samuti otsustada oma vanemaid muuta või ümber kasvatada, vastavalt oma isiklikele väärtustele ja teadmistele (Kuczynski et al., 1997). Ühest küljest võivad taolised püüdlused olla seotud lapse lihtsa omakasuga, kuid teisalt võivad kooliõpilased tuua koolist koju kaasa teadmisi ja omapoolseid tõlgendusi laiematest väärtustest, mida on käsitletud õppekavas. Tänapäeval on sellisteks temadeks näiteks alkoholi liigtarvitamine, soorollidega seonduv, sallivus mitmekesisuse suhtes ja keskkonnahoid (ibid.)

Vanemate ja laste vaheline interaktsioon väärtuste omandamise protsessis ei kulge isolatsioonis, vaid neid mõjutab laiem kultuur ja erinevatest välistest allikatest pärinevad ideed (Kuczynski & Knafo, 2013). Sotsiaalrelatsioonilise teooria järgi ei ole väärtuste muutus või erinevused järgnevate põlvkondade väärtustes nõ vale tulemus, vaid laste ja vanemate vahelise interaktsiooni tulemusena võib sotsialiseerimise tulemuseks olla ühtviisi nii järjepidevus kui ka muutus (ibid.).

1.4.7. Soolisus laste sotsialiseerimisel

Sotsialiseerimisprotsessi seletatakse tänapäevastes sotsiaal- ja kasvatusteadustes soolistatuna. Soopõhises sotsialiseerimisprotsessis õpivad lapsed juba esimestel eluaastatel, mida tähendab nende ühiskonnas sobilikuks meheks ja naiseks olemine, omandades vähem või rohkem edukalt reeglid, uskumused ja hoiakud selle kohta, mida peetakse nende sookategoriale sobivaks.

Suurem osa uuringuid, mis käsitlevad laste võimet oma sookuluvust defineerida, samuti soostereotüüpse käitumise ja soolise identiteedi arengut, on läbi viidud just lapseeas, kuid vähem on tähelepanu pööratud soolise identiteedi arengu erinevatele aspektidele ning soorollidele murdeeas (Clemans, DeRose, Graber, & Brooks-Gunn, 2010). Kuna teismeiga on aga oluline muutuste periood nii kognitiivse arengu kui enesemääratluse koha pealt ning toimuvad muutused ka sotsiaalsetes kogemustes, siis on tegu olulise perioodiga sugu peegeldavate hoiakute ja käitumise uurimiseks (Feiring, 1999; Clemans et al., 2010 kaudu).

Varases teismeeas noortel on suur motivatsioon sotsiaalsete ootustega kohanemiseks, et vältida võimalikku põlu alla sattumist sõprade seas. Noorte enesetaju, soolist identiteeti, soostereotüüpset käitumist ja hoiakuid soorollide suhtes mõjutavad välispidised ühiskondlikud mõjufaktorid nagu kodune atmosfäär, sõpruskonda kuulumise surve ning laiemalt kultuuris valitsevad hoiakud (Clemans et al., 2010).

Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaal-kognitiivse teooria järgi toetab sotsiaalse soo kujunemist kolm peamist mõjumehhanismi (Bandura, 1986; Bussey ja Bandura 2008 kaudu). Nendeks on sotsiaalne matkimine, toimimiskogemused, mille põhjal sookohane käitumisviis seostatakse ühiskonna hinnanguliste reaktsioonidega, ja otsene õpetamine.

Matkimise puhul on sageli eeskujudeks vanemad. On leitud, et mõlemast soost teismelised on oma emadega lähedasemad, sest nad veedavad rohkem eraldi aega emadega kui isadega ning räägivad neile sagedamini oma probleemidest ja emotsioonidest. Emad on ka teismeliste ellu rohkem kaasatud kui isad. Need nähtud erinevused võivad mõjutada teismeliste sooidentiteedi ja omaksvõetavate soorollide arengut. Tüdrukud võivad järeldada, et nad peavad arendama endas neid omadusi, mis võimaldavad neil tulevikus olla lapsevanem, kes on oma laste ellu rohkem kaasatud ja nendega emotsionaalselt rohkem seotud. Samuti võivad poisid vaadeldes oma vanemaid jäljendada isade käitumist, hoides laste kasvatamisest rohkem eemale (Clemans et al., 2010). Kodus kogetut kinnistab sootüüpilise käitumise korduv nägemine ka koolis, meedias ja mujal (Bussey & Bandura, 2008)

Lisaks käitumise matkimisele võib soo sotsialiseerimine toimuda läbi jõustava kogemuse, mis hõlmab käitumist ja seda, kuidas käitumisele reageeritakse (Bussey & Bandura, 2008). Lapse käitumisele antavad hinnangud ja reaktsioonid on tema jaoks oluline informatsiooniallikas, millest edaspidi juhinduda. Jälgides, missuguste käitumismustritega kaasnevad positiivsed tagajärjed ja millistega negatiivsed, arendavad ja lihvivad lapsed järk-järgult oma soorolliteadmisi (ibid.).

Kolmas sotsiaalse soo kujunemist mõjutav mehhanism on otsene õpetamine, mille eesmärk on anda lapsele juhiseid, kuidas oma soole kohaselt käituda. Õpetamine on kõige tulemusrikkam siis, kui õpetus põhineb jagatud väärtustel ning kui see on ka ühiskonnas laialt tunnustatud. Kui õpetatu satub vastuollu jälgitud käitumisega, siis õpetuse mõju väheneb (ibid.).

Sooline sotsialiseerimine võib määrata, missugused on anded, mida laps või noor endas arendab, arusaamad, mis tal on enda ja teiste kohta, võimalused ja piirangud, mida ta ühiskonnas kohtab ning tema sotsiaalne elu ja ametikäik (Bussey ja Bandura, 2008; Clemans et al. 2010).

Eestis on laste soopõhist sotsialiseerimist uuritud, keskendudes pigem haridussüsteemile. Sotsiaalse võrdõiguslikkuse monitooringutes on aga uuritud laiema Eesti elanikkonna hoiakuid poiste ja tüdrukute kasvatamise osas (Roosalu, 2014). 2013. aasta monitooringu tulemuste põhjal arvab vaid 21% Eesti elanikkonnast, et tüdrukutes ja poistes tuleks arendada samu oskusi ja omadusi. Poiste puhul on erinevalt tüdrukutest rõhutatud tehnikaga ümberkäimist, autojuhtimist ja ettevõtlikkust, mõnevõrra enam ka läbilöögivõimet. Tüdrukute puhul väärtustatakse aga selgelt enam suhtlemis- ja eneseväljendusoskust, oskusi käituda ja etiketi tundmist, söögitegemisoskusi, oma välimuse eest hoolitsemist ning kodu koristamist (Roosalu, 2014). Sellest võib järeldada, et Eesti emad soovivad oma poegades või tütardes kasvatada mõnevõrra erinevaid väärtushinnanguid ja omadusi.

1.5. PROBLEEMI SEADE JA UURIMISKÜSIMUSED

Eesti ühiskonnas on viimase kolme põlvkonna jooksul aset leidnud suured muutused. Ühelt poolt on maailma arengut tervikuna mõjutanud tehnoloogiaalased edusammud ja demograafilised muutused. Teiselt poolt on Eesti silmapaistev eriti kiire arengu poolest, mille on tinginud kardinaalsed muutused poliitilises korras ja sellega kaasnevates sotsiaalmajanduslikes oludes, samal ajal kui enamikes riikides on muutused aset leidnud stabiilsema ühiskonnakorralduse raames. See tähendab, et tänaste Eesti vanavanemate, vanemate ja nende laste üleskasvatamise tingimused on olnud märkimisväärselt erinevad ning võib eeldada, et nende kasvatuses on rõhutatud mõnevõrra erinevaid väärtusi.

Vanemaksolemise universaalne eesmärk on aidata lastel omandada vajalikke oskusi edukaks toimetulekuks oma kogukonnas. Vanemad soovivad lastele edasi anda teatud väärtusi, reegleid, käitumis- ning mõtlemisstandardeid, andes seega kaasa nõo interpretatiivse prisma, läbi mille lapsed näevad ühiskonnas valitsevaid suhteid ja struktuuri (Tamis-LeMonda et al., 2007). Kuigi sotsialiseerimisprotsessis nähakse agentidena vanemaid, õdesid-vendi, õpetajaid, eakaaslast ja meediat, siis sellegipoolest arvatakse, et kõige olulisemat ning enamikel juhtudel ka kõige kestvamalt mõju avaldavad vanemad ning päritolupere (Grusec & Davidov, 2008; Maccoby, 2007). Väga oluliseks perioodiks sotsialiseerimisprotsessi puhul peetakse teismeiga, mil noored inimesed on maksimaalselt avatud sotsiaalse keskkonna poolsetele sotsialiseerimise mõjutustele. Noorus on etapp, kus inimese individuaalne elulugu ristub ühiskonna ajaloo ja kultuuriga ning kus inimesed kinnistavad oma identiteedi ajaloolise konteksti keskel (Alwin & McCammon, 2003).

Sotsialiseerimiseesmärgid ja vanemate praktikad nende eesmärkide saavutamiseks sõltuvad kultuurikontekstist ehk neid parasjagu ümbritseva ühiskonna normidest ja ootustest (Raj & Raval, 2013; Tamis-LeMonda et al., 2007). Võrdlevates kultuuridevahelistes sotsialiseerimisväärtusi käsitlevates uuringutes on tavaliselt lähtutud individualismi ja kollektivismi raamistikust. Enamasti on eeldatud, et eelkõige individualistlike väärtusi hindavates kultuurides on sotsialiseerimiseesmärgid seotud iseseisvust rõhutavate väärtuste edasiandmisega, samas kui kollektivistlike väärtusi hindavates kultuurides on sotsialiseerimine orienteeritud pigem seotuse ja konformsuse poole (Tulviste et al., 2012). Üleminekuühiskondades, mis on läbi teinud hüppelise arengu, näib kehtivat eriline, kolmas mudel, kus sotsialiseerimisväärtused keskenduvad ühest küljest autonoomsuse arendamisele, teisalt aga rõhutavad ka integreeritust perekonda (Kagitcibasi, 2005, 2013).

Sotsialiseerimise üks oluline ja hetkel Eesti ühiskonnas väga aktuaalne aspekt on soolisuse sotsialiseerimine. Sotsialiseerimine on muuhulgas soolistatud protsess, mille käigus saavad lastest ühiskondlikele ootustele vastavad naised ja mehed. Soohoiakuid ja –stereotüüpe taasluuakse ja kinnitatakse pidevalt sotsiaalsete interaktsioonide käigus. Olulist rolli mängivad siin ühe peamise sotsialiseerimisagendina lapsevanemad. 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringust selgus, et omadused ja oskused, mida tüdrukute ja poiste kasvatamisel ja arendamisel oluliseks peeti, on soolises lõikes üsna erinevad ning stereotüüpe taasloovad.

Eestis on vanemate sotsialiseerimiseesmärgid ehk väärtusi, mida soovitakse lastele edasi anda, enim uurinud Tiia Tulviste (Tulviste & Ahtonen, 2007; Tulviste, 2007; Tulviste & Kikas, 2010; Tulviste et al., 2012). Seni aga ei ole põhjalikumalt tähelepanu pööratud sellele, kuidas vanemad ise oma eesmärgid lapsevanemadena põhjendavad ja selgitavad, kuidas nad omaenda kogemustest lapseas või kuivõrd püüavad nad ennustada, mida ootab ühelt indiviidilt tuleviku ühiskond, kus nende lapsed peavad toime tulema. Samuti on kvalitatiivsetes uuringutes vähe tähelepanu saanud vanemate sotsialiseerimisväärtuste soolisus. Käesolev magistr töö keskendubki neile puudujääkidele.

Käesoleva magistr töö eesmärgiks on selgitada, missugused on Eesti emade kasvatusesmärgid ehk missuguseid väärtusi soovivad nad oma lastele edasi anda ning miks peavad nad olulisteks just neid väärtusi.

Eesmärgist tulenevalt olen püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

1. Missuguseid väärtusi soovivad emad kasvatusena oma lastele edasi anda?
2. Missuguseid põhjendusi toovad emad nende kasvatusväärtuste eelistamisele?
3. Mil määral toovad emad kasvatusväärtustest rääkides välja autonoomsuse (ingl *autonomy*) ja mil määral seotuse (ingl *relatedness*) arendamise aspekte?
4. Mil määral räägivad emad erinevatest kasvatusesmärkidest teismeliste poiste ja teismeliste tüdrukute puhul?
5. Kuidas peegeldub vanemate jutus soodiskursus?
6. Kuidas positsioneerivad ennast emad laste kasvatamisest rääkides?

2. METOODIKA

2.1. Metodoloogia valik

Sotsialiseerimisväärtuste uurimiseks on enamasti kasutatud kvantitatiivseid meetodeid, näiteks kasutatud samu instrumente, et uurida esiteks vanemate enda väärtushinnanguid ja teiseks, pisut muudetud sõnastusega, palutud vanematel hinnata, missuguseid väärtusi soovivad nad, et nende lapsed oluliseks peaksid. Samuti on tehtud võrdlevaid uuringuid, et selgitada, missuguseid on emade sotsialiseerimisväärtused stabiilsetes ja kiiresti muutuvates ühiskondades. Väärtuste erinevusi on sellisel puhul selgitatud sageli ühiskonna normatiivsete väärtustega või erinevate kultuurile omaste väärtushinnangutega, kuid senistest uuringutest on puudu jäänud lapsevanemate enda põhjendused.

Minu eesmärgiks on keskenduda just vanemate enda põhjendustele oma kasvatusesmärkide eelistamisel. Selleks kasutan kvalitatiivset uurimisviisi. Kvalitatiivse lähenemise keskmes on uuringus osalejate tõlgendused ja probleemile antavad tähendused (Creswell, 2008).

Lähtun oma magistritöös sotsiaalkonstruktivistlikust/interpretivistlikust paradigmat, mille keskseks põhimõtteks on, et kogu reaalsus on konstrueeritud (Daly, 2007). Olulist tähelepanu pööratakse sotsiaalsetele aspektidele ja jagatud tähendustele tegevusest, keelest ja kultuurilistest sümbolitest. Sotsiaalkonstruktivistid ei otsi täpseid fakte reaalsusest, vaid lähtuvad põhimõttest, et sotsiaalse reaalsuse mõistmiseks ja tõlgendamiseks on erinevaid võimalusi.

Seetõttu käsitlen oma töös emade seisukohti ja seletusi kui ühte võimalikku peegeldust kaasaja Eesti ühiskonnas levinud sotsialiseerumisväärtustest.

2.2. Andmekogumismeetod

Sotsiaalkonstruktivistlikust paradigmat lähtudes keskendun andmeid kogudes sõnade ja kogemuste tähenduse loomisele (Creswell, 2008). Kasutan fookusgruupiintervjuusid. Fookusgrupp on struktureeritud küsitluskava järgi toimuv vestluslik rühmaintervjuu, millel on kindel, küllalt kitsas teemafookus ning eesmärk saavutada vestluses osalevate informantide omavaheline stimulatsioon (Vihalemm, 2014). Gruppi tuuakse kokku tavaliselt inimesed, kes jagavad kõnealuse teema või probleemi osas sarnast kogemust. Tuues kokku need jagatud kogemusega inimesed tekib foorum, kus mitte ainult ei räägita oma isiklikest kogemustest, vaid

ilmnevad osalejate jagatud teadmised, ühised tähendused ja kollektiivsed sümbolid (Holstein & Gubrium, 1995). Kuigi fookusgrupe on kritiseeritud kui ebaloomulikke situatsioone, on Holstein ja Gubrium väitnud, et tegelikkuses peegeldavad need igapäevaelu mitmetähenduslikkust paremini kui standardsed üksikintervjuud. Kuna uurija ülesandeks on fookusgrupi vestluseks lihtsalt ruum luua ja seda toetada, peaks grupi liikmed asuma vestlusesse üksteisega, kasutades sealjuures grupi termineid ja kategooriaid, nii-öelda „põliskeele kodeerimissüsteeme“ (ingl *indigenous coding systems*) (ibid.). Fookusgrupi intervjuu moderaatori küsimused peaksid kontsentreerima grupi tähelepanu ja omavahelise suhtluse fookust kindlale teemale. Selle fookuse suunamiseks kasutatakse tihti fookusülesandeid, milleks võib olla näiteks väidete järjestamine, hüpoteetiline juhtum/lugu ehk vinjett või fotodel põhinev ülesanne (Bloor, Frankland, Thomas, & Robson, 2001). Ka antud magistritöös kasutati fookusülesannet, mida on täpsemalt kirjeldatud järgnevas peatükis.

Käesolevas töös annavad fookusgrupi intervjuud võimaluse uurida samal ajaperioodil umbes samaealisi lapsi kasvatavate emade kasvatusväärtusi ja tõlgendusi just selliste väärtuste eelistamisest. Kuigi emad ise on erinevas vanuses ja erinev on kõne all olevate laste sünnijärjekord perre, ühendab emasid umbes samaealise lapse kasvatamise kogemus sarnases ühiskonna kontekstis. Stimuleerides osalejate vahelist diskussiooni on võimalik näha tähendusi ja norme, mis kasvatusväärtuste taga peituvad. Seejuures tuleb silmas pidada, et räägitut ei saa tõlgendada reaalsusena, vaid tegu on sotsiaalse interaktsiooni tulemusena ühiselt loodud konstruktsiooniga reaalsusest.

2.3. Valim ja uurimuse käik

Magistritöö valimisse kuuluvad kaksteist teismelise (vanuses 14-17) lapse ema. Läbi viidi kolm fookusgrupi intervjuud, milles igas osales 4 ema. Väiksem grupi koosseis määrati seetõttu, et laste kasvatamine on emade jaoks emotsionaalne teema, mille osas omavad nad kindlaid seisukohti, mille kohta neil on palju öelda ja rohkelt kogemusi jagada. Sellise teemaga seotuse taseme puhul on Morgan (1992) soovitanud fookusgruppi kutsuda vähem osalejaid, et neil oleks aega oma kogemusi ja mõtteid selgitada ning et moderaatoril oleks võimalik aktiivseid diskussioone paremini hallata. Fookusgruppide valimid olid koostatud homogeense valiku alusel (Vihalemm, 2014), võttes arvesse lapse vanust ja sugu. Lapse vanus 14-17 aastat oli ühine kriteerium kõigi gruppide jaoks, kuid grupid jagunesid lapse soo alusel. Esimene grupp

koosnes teismeliste poiste emadest (4), teine teismeliste tüdrukute emadest (4) ja kolmandas rühmas oli nii poiste kui tüdrukute emasid (4). Fookusgrupid jagati lapse soo alusel eesmärgiga võrrelda erinevate gruppide vestlustes üles kerkinud teemasid.

Intervjuudes osalenud emad leiti enamasti töö autori tutvusringkonnast. Ettepanek uurimuses osalemiseks tehti enamasti töö autorile tuttavate sobivas vanuses noorte kaudu. Põhimõttelise nõusoleku saamise järel paluti teismelistelt nende emade kontaktandmeid, et täpsustada intervjuude läbiviimise ja osalemisega seotud asjaolusid, näiteks aega ja kohta. Mõnel juhul tegi esmase ettepaneku emale uuringus osalemiseks töö autor ise. Enne intervjuu algust, intervjuus osalejate kogunemise ajal paluti emadel täita lühiankeet kirjeldavate andmetega (vanus, haridustase, amet, laste arv ja nende vanused).

Tabelisse 1 on koondatud gruppide koosseise kirjeldavad andmed. Emade vanus jäi vahemikku 35-57. Seitsmel emal oli kõrgharidus, viiel kesk- või keskeriharidus. Üle poolte intervjuudes osalenud emade jaoks oli kõnealune laps kõige viimane ehk noorim laps. Juhuslikult sattusid esimesse gruppi kõik kõrgharidusega emad, kolmandasse gruppi lasterikkamate perede emad, kusjuures neist kahel emal oli vaadeldavas vanusevahemikus kaks last.

Tabel 1. Fookusgruppide koosseisude kirjeldused.

Grupp 1 – Poiste emad					
Vastaja	Ema vanus	Ema haridus	Laste arv	Kõnealuse lapse sünnijärjekord	Kõnealuse lapse vanus
P1	37	Kõrgharidus	2	2.	15
P2	49	Kõrgharidus	3	3.	15
P3	46	Kõrgharidus	2	2.	15
P4	35	Kõrgharidus	2	1.	16
Grupp 2 – Tüdrukute emad					
<i>Vastaja</i>	<i>Ema vanus</i>	<i>Ema haridus</i>	<i>Laste arv</i>	<i>Kõnealuse lapse sünnijärjekord</i>	<i>Kõnealuse lapse vanus</i>
T1	49	kesk/keskeri	2	2.	15
T2	46	kesk/keskeri	2	2.	16
T3	57	Kõrgharidus	3	3.	17
T4	45	Kõrgharidus	2	2.	16

Grupp 3 – poiste ja tüdrukute emad					
<i>Vastaja</i>	<i>Ema vanus</i>	<i>Ema haridus</i>	<i>Laste arv</i>	<i>Kõnealuse lapse sünnijärjekord</i>	<i>Kõnealuse lapse vanus</i>
S1	48	kesk/keskeri	5	5.	14
S2	39	Kõrgharidus	3	2.	14
S3	38	kesk/keskeri	4	1. ja 2.	17 ja 16
S4	39	kesk/keskeri	3	2. ja 3.	17 ja 15

Fookusgrupi intervjuu läbiviimise aluseks oli varem koostatud kava, milles olid paika pandud peamised teemad lähtuvalt uurimisküsimustest, sealjuures ka mõned võimalikud intervjuuküsimused (Lisa 1). Fookusgrupi intervjuus kasutati fookusülesandena kasvatusväärtusi mõõtvat instrumenti Maailma Väärtuste Uuringust (Lisa 2), kus tuli üheteistkümnelt omaduse seast, mida saab kodus lastes kasvatada, valida viis eriti olulist omadust. Seejärel tuli valitud viis omadust järjestada tähtsuse alusel. Ette antud ülesande alusel pidid intervjuus osalejad selgitama, mida nad valitud oluliste omaduste all mõistavad ning põhjendada, miks valiti välja just need väärtused.

Fookusülesanne otsustati emadele anda intervjuu alguses, mil emad said seda iseseisvalt täita ning selliselt ei mõjutanud nende valikuid teised intervjuus osalevad emad. Maailma Väärtuste Uuringu instrumendi üksteist omadust andsid fookuse grupi arutelule sotsialiseerimisväärtustest. Samuti tutvustati fookusgrupi intervjuu käigus osalejatele Eesti tulemusi eelpool mainitud instrumendi osas Maailma Väärtuste Uuringu viimasest, kuuendast lainest, kus Eesti andmed on kogutud 2011. aastal (Lisa 3). Eesti kohta käivad andmed andsid sisendit laiemaks aruteluks erinevates põlvkondades ja üldiselt Eesti ühiskonnas oluliseks peetavate väärtuste teemal, samuti ühiskonnas aset leidnud muutustest.

Maailma Väärtuste Uuringu instrument osutus fookusülesandena valituks seetõttu, et tegu on ühe suurima valimiga uuringuga, milles kasvatusväärtuseid uuritud on. Kuna vastava instrumendiga kogutud andmed Eesti kohta olid kättesaadavad, sai fookusülesandena kombineerida emade iseseisvat küsimustiku täitmist ning intervjuus osalevate emade omavahelist arutelu Maailma Väärtuste Uuringu sama instrumendiga mõõdetud tulemustest.

Omaduste hindamise ülesande põhjal kujunes fookusgrupi intervjuudes osalenud emade vastuste põhjal järjestus emade arvates laste kasvatamisel eriti oluliseks peetavatest omadustest, mille tulemused on ära toodud Tabelis 2. Keskmise hinde leidmiseks on tähtsuse skaala ümber pööratud, seega kõige olulisem omadus sai nüüd 5 punkti ja mainimata väärtused 0 punkti. Ükski fookusgrupis osalenud emadest ei valinud esiviisikusse religioossust ega omakasupüüdmatust. Fookusülesandest lähtuvate arutelude analüüs on toodud ära analüüsi ja arutelu peatükis. Tuues näiteid ja tsitaate emade jutust, kasutan tähtsuseid P - tähistamiseks poiste emade gruppi, T - tüdrukute emade gruppi ja S - nn segagrupperi, kuhu kuulusid nii poiste kui tüdrukute emad. Lisatud on grupis osalejate numbrid (vt Tabel 1).

Tabel 2. Fookusülesandes emade poolt laste kasvatamisel eriti oluliseks peetavate omaduste järjestus.

Omadus	Mitu ema valisid esiviisikusse	Keskmine hinne
Vastutustunne	12	4,6
Sallivus	11	3,83
Otsusekindlus ja visadus	10	2,25
Tööarmastus	9	1,58
Eneseväljendus	6	0,75
Kokkuhoidlikkus	3	0,58
Sõltumatus	3	0,5
Sõnakuulelikkus	3	0,5
Kujutlusvõime	3	0,33
Omakasupüüdmatust	0	0
Religioossus	0	0

2.4. Analüüsimeetod

Andmete analüüsiks fookusgrupi intervjuud transkribeeriti ning sellele järgnes analüüs kombineerides kahte meetodit - temaatilist analüüsi ja diskursusanalüüsi. Kahe meetodi kombineerimise kasuks otsustati, et leida vastused kõigile uurimisküsimustele.

Temaatilise analüüsiga otsiti vastuseid esimesele kolmele uurimisküsimusele:

1. Missuguseid väärtusi soovivad emad kasvatusena oma lastele edasi anda?
2. Missuguseid põhjendusi toovad emad nende kasvatusväärtuste eelistamisele?
3. Mil määral toovad emad kasvatusväärtustest rääkides välja autonoomsuse (ingl *autonomy*) ja mil määral seotuse (ingl *relatedness*) arendamise aspekte?

Diskursusanalüüsi kasutati järgneva kolme uurimisküsimuse puhul, mis eeldasid põhjalikumat pühendumist keele ja konteksti omavahelistele seostele:

4. Mil määral räägivad emad erinevatest kasvatusesmärkidest teismeliste poiste ja teismeliste tüdrukute puhul?
5. Kuidas peegeldub vanemate jutus soodiskursus?
6. Kuidas positsioneerivad ennast emad laste kasvatamisest rääkides?

2.4.1. Temaatiline analüüs

Temaatiline analüüs on andmetes peituvate tähenduste, arusaamade ehk teisisõnu teemade väljaselgitamine, et uurida, mida ja kuidas räägitakse, millised on andmetelooja (kas intervjueeritava või kirjaliku teksti autori) interpretatsioonid (Kalmus, Masso, & Linno, 2015). Temaatilise analüüsi puhul on tegu eelkõige kirjeldava analüüsistrateegiaga, mis võimaldab otsida andmetest kogemuste mustreid. Selle tulemusena luuakse nende mustrite sidus kirjeldus (Ayres, 2008)

Temaatilises analüüsis kasutati juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi (*cross-case analysis*) ehk vaadeldi samaaegselt kõiki kolme fookusgrupiintervjuud, kogudes erinevatest intervjuudest kokku kõik konkreetse teema kohta käivad tekstiosad ja võrreldes selle teema käsitlemist kõigi kogutud intervjuude lõikes (Kalmus et al., 2015).

Analüüsi tegemisel kasutati induktiivselt deduktiivset kodeerimist ehk kombineeriti nii induktiivset kui deduktiivset lähenemist (Kalmus et al., 2015). Kodeerimisprotsess tähendab uurija samme, et määrata, korrastada ja süstematiseerida ideid, mõisteid ja kategooriaid, mis andmetest välja tulevad. Kodeerimisel määratakse ära potentsiaalsed huvitavad mõtted, sündmused, fraasid ja käitumised ning antakse neile nimetused. Hiljem need koondatakse ning neist moodustuvad laiemad kategooriad. Kodeerimisraamistikku või -skeemi võib analüüsi käigus muuta ja täiendada (Benaquisto, 2008).

Induktiivselt deduktiivsele lähenemisele kohaselt pöörati lisaks varem sõnastatud eesmärgile ja uurimisküsimustest määratud teemadele tähelepanu ka sellele, mis oli fookusgrupiintervjuudes

osalenud emade jaoks oluline ehk millest pidasid oluliseks nemad selle teemaga seoses rääkida. Enamik kategooriaid tekkisidki induktiivsel meetodil, deduktiivselt ehk olemasolevatest teooriatest lähtuvalt said kategooriate hulka lisatud „autonoomsus“ ja „seotus“ kategooriad (Kalmus et al., 2015).

Kodeerimise ja kategooriate loomise etapis kirjutati paralleelselt ka memo, et talletada protsessi käigus tekkivaid ideid, ühtlasi oli sellest kasu ka hilisema diskursusanalüüsi juures.

2.4.2. Diskursusanalüüs

Diskursusanalüüs on sobilik sotsiaalkonstruktivistlikule uurimislähenemisele, kuna analüüsis võetakse arvesse nii diskussiooni sisu kui ka interaktsiooniprotsessi. Teun A. van Dijki definitsiooni järgi on diskursusanalüüs teksti ja kõne uurimine kontekstis (van Dijk, 2005).

Diskursusanalüüs aitab vastata küsimusele, kuidas kasutavad inimesed keelt, kujutamaks reaalsust ja konstrueerimaks arusaamu sotsiaalsest maailmast (Kalmus, 2015).

Diskursusanalüüsi peetakse tegelikkuses pigem metodoloogiaks kui meetodiks. Ühest küljest on tegu epistemoloogiaga, mis selgitab, kuidas me mõistame maailma, kuid teisalt on tegu meetodite kogumiga, et seda uurida (Phillips ja Hardy, 2002).

Soovides mõista diskursuseid ja nende mõjusid, tuleb mõista konteksti, milles nad esinevad (van Dijk 1997, Phillips ja Hardy, 2002, kaudu)

Kui traditsiooniliste kvalitatiivsete lähenemiste puhul tehakse sageli eeldusi sotsiaalse maailma kohta ning seejärel püütakse mõista selle maailma tähendust osalejate jaoks, siis diskursusanalüüsiga püütakse avastada, kuidas sotsiaalselt produtseeritud ideed ja objektid on loodud ning kuidas neid hoitakse ja säilitatakse läbi aja. Samas kui teiste kvalitatiivsete metodoloogiate eesmärgiks on mõista ja interpreteerida sotsiaalset reaalsust sellisena, nagu see eksisteerib, püüab diskursusanalüüs paljastada, kuidas seda konstrueeriti. Diskursusanalüüs uurib, kuidas keel konstrueerib fenomeni (Phillips & Hardy, 2002).

Diskursusanalüüsile on väga erinevaid lähenemisi. Phillips ja Ravasi (1998) on erinevaid empiirilisi uuringuid analüüsides leidnud, et neid saab kategoriseerida, asetades nad kahele tähtsale teoreetilisele teljele. Esimene dimensioon tähistab teksti versus konteksti suhtelist olulisust. Teine dimensioon kirjeldab kriitilise lähenemise vahekorda võrreldes konstruktivistliku lähenemisega.

Neid kahte telge kombineerides on võimalik eristada nelja peamist lähenemist, mida empiirilistes uuringutes kasutatakse: sotsiaal-lingvistiline analüüs, interpretatiivne strukturalism, kriitiline diskursusanalüüs ja kriitiline keeleanalüüs (Phillips & Hardy, 2002). Kuna tegu on telgedega, mitte dihhotoomiatega, siis ei pruugi olla võimalik kõiki uuringuid selgelt kindlasse kategooriasse jagada, vaid esineb ka vahepealseid variante ning üks lähenemine võib mõnda laenata teiselt ja vastupidi.

Käesoleva magistr töö lähenemine on sotsiaalpsühholoogiline ning diskursusanalüüs langeb interpretatiivse strukturalismi ja sotsiaal-lingvistilise analüüsi vahepeale. Interpretatiivne strukturalism keskendub ühiskondlikule kontekstile ja diskursusele, mis seda toetab. Käesolevas analüüsis on kriitilisest lähenemisest olulisem konstruktivistlik, kuid tähelepanu saavad nii keel kui kontekst.

Käesoleva magistr töö diskursusanalüüs on üles ehitatud tõlgendusrepertuaaridele (ingl *interpretative repertoires*). Tõlgendusrepertuaarid on seletavad ressursid, mida rääkijad kasutavad iseloomustades sündmusi, võttes seisukohti ning luues argumente kindlatel teemadel (Edwards, 2004). Tavaliselt otsitakse intervjuu andmetest ideoloogilise tähendusega tõlgendusrepertuaare, näiteks rassi, soo või võimusuhetega seonduvaid. Tõlgendusrepertuaare kasutatakse analüüsis, kus intervjuueeritavate kirjelduspraktikatest pärinevaid detaile soovitakse siduda laiemal ideoloogilise ja ajaloolise kontekstiga, kuhu need praktikad kuuluvad (ibid.). Käesoleva töö puhul on ideoloogiline kontekst seotud lapse ja vanema vaheliste võimusuhetega, soodiskursusega ning rolli mängivad ka sotsiaalsed muutused.

Tõlgendusrepertuaari mõiste võtsid esmalt kasutusele Nigel Gilbert and Mike Mulkay (1984) oma teadusliku teadmise sotsioloogia valdkonna uurimuses. Nad uurisid, kuidas teadlased ise räägivad sellest, mida teadustöö endas sisaldab. Tulemustest selgus, et teadlaste seas ei olnud selle teema osas konsensust, vaid pigem ilmnes kaks erinevat viisi, kuidas teadustegevust konstrueeriti. Neid erinevalt rääkimise viise nimetasid Gilbert ja Mulkay tõlgendusrepertuaarideks (Wetherell, Taylor, & Yates, 2001). Mõiste töid sotsiaalpsühholoogiasse Jonathan Potter ja Margaret Wetherell. Nende mõjukas teoses

„Discourse and Social Psychology“ (Potter & Wetherell, 1987) defineerisid nad tõlgendusrepertuaare kui mõistete ja metafooride leksikoni või registrit, mis iseloomustavad ja hindavad tegevusi või sündmusi. Tegu on süstemaatiliselt seotud terminite kogumiga, mis on sageli kas grammatiliselt või stilistiliselt kokkukuuluvad ning tihti organiseeritud ühe või mitme keske metafoori ümber. Neil on oma ajalooline areng ning nad moodustavad suure osa kultuuri argistest arusaamadest (Potter, 1996).

Tõlgendusrepertuaaride äratundmise aluseks on põhjalik tutvus kogutud andmetega. Mitmekordse teksti ülelugemise tulemusena on võimalik märgata mustreid erinevate inimeste jutus, teatavaid metafoore ja kõnekujundeid (Edley, 2001). Teemaatilise analüüsi kodeerimine ning memo kirjutamine andis kätte juhtlõngad tõlgendusrepertuaarideks. Seejärel käidi materjal uuesti läbi just diskursusanalüüsi ideest lähtuvalt.

Kui teemaatilise analüüsi puhul olid vaatluse all konkreetsed teemad, mis fookusgrupiintervjuudes ilmsid, siis diskursusanalüüsi eesmärgiks on vaadelda emade keelt, mõningaid reaktsioone üksteise jutule ja iseenda positsioneerimist laste kasvatamisel. Kuna üheks uurimisküsimuseks oli, kuidas peegeldub emade jutus soodiskursus, siis vaadeldakse diskursusanalüüsis ka emade positsioneerimist laste suhtes rääkides poiste kasvatamisest või tüdrukute kasvatamisest.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

3.1. TEMAATILINE ANALÜÜS

Temaatilises analüüsis ilmsid induktiivsel meetodil 7 kategooriat: eelistatud kasvatusväärtuste põhjendused, tänapäeva maailma nõudmised noortele, teised väärtuste edastajad, karjäärivalikud, lapse suhted emaga tulevikus ja kasvatusstrateegiad. Deduktiivselt lisati tulenevalt varasemalt püstitatud uurimisküsimustest ja teooriast kategooriad „autonoomsus“ ja „seotus“.

3.1.1. Eelistatud kasvatusväärtuste põhjused

Oma põhjendustes teatud kasvatusväärtustele töid emad mitmel puhul välja, et üheks olulisemaks mõjutajaks olid väärtused, mille meelsuses neid endid on kasvatatud.

„Need on need ilmselt, mida mina olen nagu hinnanud, mis on mind elus väga palju aidanud. Justnimelt see visadus, otsusekindlus, lugupidamine, tööarmastus, vastutustunne, et kui ma mõtlen enda elule tagasi, siis ilmselt on need ka minu väärtused olnud, millega mina olen nagu kasvanud ja oma lapsi kasvatanud.“ (P2)

Kui eelnevas näites rääkis ema nendest väärtustest uhkustundega, siis oli ka neid emasid, kes küll tajusid omaenda päritolupere väärtuste mõju enda lastes soovitatavate omaduste arendamisel, kuid olid teatud omaduste suhtes vastupidisel seisukohal. Kuigi nendes oli seda väärtust tahetud arendada, oli sellest saanud omadus, mida oma lastele põhimõtteliselt ei taheta sellisel kujul edasi anda. Parim näide oli tööarmastuse kohta.

„/.../ et miks ma seda tööarmastust ei pannud, et minu arust selle minu kasvatamisega ongi see nagu ära tapetud lausa, et see oli see põhi, mis meie ajal oli ja ja mida kohe mõtled, et ei, oma lastele ma seda küll ei taha“ (P3)

Samuti ilmsid emade jutust huvitav muster, et esimene laps on kasvanud pigem nende väärtuste järgi, mis on teadvustamatult kodust kaasa tulnud, samas kui teatud vanusest ja järgmiste laste puhul on hakatud kasvatusprotsessi teadlikumalt võtma, mis on toonud kaasa edasiantavate väärtuste ülevaatamise.

„Tegelikult see sõltub sellest, kui täiskasvanud sa oled sellel hetkel, kui sa lapsed saad ehk ütleme tegelikult mida nooremana sa saad, siis sa ei kasvata neid teadlikult. Nad just nimelt, nad kasvavad sinu kõrval, nad kasvatavad võib-olla sind, aga tegelikult see, mida sa nendega teed ja kuidas käitud, on see, kuidas sinuga on lapsepõlves käitunud, see lihtsalt nagu tuleb automaatselt kaasa noh.“ (P1)

Mitme olulise omaduse väljatoomise juures põhjendasid emad nende tähtsust tuleviku seisukohalt ehk missugused on need väärtused ja omadused, mida tulevikus neil noortel inimestel on elus hakkamasaamiseks tarvis ja mis neile edu võiksid tagada. Põhiliselt oli omaduseks, mida eelkõige tulevikus toimetulekuga seostati, otsusekindlus ja visadus. Siin võib olla põhjuseks noorte hetkel käsil olev eluetapp, kus nad on kas põhikooli lõpetamas või on see olnud hiljuti aktuaalne teema. Seoses sellega hakatakse rohkem mõtlema tulevikule ja karjääri planeerimisele, mis tähendab otsuste langetamist ja kindlate sihtide seadmist. Emad ise võrdlesid oma olukorda sarnases vanuses ja tõesid, et siis, kui nemad koolis käisid, ei olnud neil nii palju valikuvõimalusi ega tulnud niivõrd planeerida. Nõukogudeaegse süsteemi kontekstis tehti mitmed otsused noorte eest ära.

Ühe põhjusena ilmnes kasvatusväärtuse sõltumine teistest väärtuste edastajatest. Üks ema tõi välja, et tema peab oluliseks kokkuhoidlikkust ja säästlikkust raha ja asjade suhtes ühest küljest seetõttu, et talle ei meeldi asjade ületarbimine ja ka tema enda peres õpetati kokkuhoidlikkust ja raha säästmist, aga teisalt näeb ta hetkel, kuidas abikaasa on teatud asjade suhtes liiga lubav.

„/.../kuna ma vaatan just praegu, et abikaasa kipub nigu priiskama, siis ma pean pidureid peale tõmbama, ma pean lastele sellest raha väärtusest ja ikkagi meelde tuletama ja rääkima, et tegelikult tõesti raha ei kasva puu otsas jaa jaa neid asju tuleb hinnata ja väärtustada“ (S4)

Kokkuhoidlikkusega seoses tuli ühe ema jutust välja põhjendus, miks ta ei pidanud vajalikuks seda olulise omadusena laste kasvatamisel märkida.

„Mitte see, et see ei oleks oluline, vaid lihtsalt meie pere on nii palju kokkuhoidlik elu aeg olnud, et see on meil juba nagu elustiil /.../see ei olnud nagu selle pärast kõige olulisem, et seda näevad nad nii palju, et mul on neist lihtsalt juba kahju.“ (S1)

Veel tuli emade selgitustest välja, et väärtused, mida soovitakse edasi anda, sõltuvad konkreetsest lapsest ehk sellest, mida tundub olevat tarvis just selle lapse puhul arendada. Kui

õe puhul oleks ema midagi muud välja toonud, siis kümme aastat noorema venna puhul arvas ta edu tagavat teisi väärtusi.

Samuti mängib emade sõnul rolli lapse vanus, mis toodi eelkõige välja sõnakuulelikkusega seoses. Kui sõnakuulelikkus võib olla oluline arendatav omadus väiksemate laste puhul, siis nüüd, teismeliste lastega on pigem tasakaal liikunud eneseväljenduse arendamisele. Ka need paar ema, kes sõnakuulelikkust teismeliste laste kasvatamise puhul oluliseks omaduseks pidasid, rääkisid selgitustes, kuidas selle omaduse juurde kuulub läbirääkimine ja põhjendamine, mis ei käi kokku omaduse inglise keelse vastega *obedience*, mida kasutati Maaailma Väärtuste Uuringu instrumendis, mis oli suuresti vestluste aluseks. Samuti mängib vanus rolli vastutustunde olulisele kohale seadmisel. Mitu ema tõid välja vastutuse ka seaduse silmis, mis kaasneb 14-aastaseks saades süüvõime tekkimisega.

3.1.2. Tänapäeva maailma nõudmised noortele

Intervjuudes osalenud emade jutust kostub mitmel puhul väljendeid „tänapäeva maailm“, „tulevikus tähtis“, „elus hakkamasaamiseks tarvis“. Nende väljenditega käivad kaasas omadused ja väärtused, mida vanemad tajuvad olulisena noore ellu astuva inimese jaoks, et tal oleks võimalus ühiskonnas toimuvaga kohaneda ja endale elus oma koht leida. Kuna maailm on võrreldes emade noorusajaga muutunud, siis ei ole nende sõnul tänapäeva maailmas võib-olla tarvis nende ajal oluliseks peetud väärtusi, vaid tuleb kohaneda selle maailmaga, mis meil hetkel on ja mida saame prognoosida lähitulevikuks. Ka sotsiaalrelatsiooniline teooria väidab, et vanemad kohandavad oma kasvatusmudeleid enda ja laste heaolu eesmärkidele vastavaks (Kuczynski & Knafo, 2013).

Emad võrdlevad valikuvõimalusi enda noorusajal ja nüüd ning tõdevad, et tänapäeva noored seisavad silmitsi väga rohkete valikutega, mis eeldab planeerimise ja eesmärkide seadmise olulisust ja oma sihtidele kindlaks jäämist.

„Järelikult on juba niimoodi see aeg selline, et sa tõesti pead oma elu planeerima ja olema sihikindel ja ja liikuma täpselt plaani järgi. Ja rohkem võib-olla motiveeritud“
(T3)

Emad pidasid otsusekindlust ja visadust tihti oluliseks just haridusliku arengu ja õppimise seisukohalt. Kui muude koduste kohustuste tegematajätmises tehti järeleandmisi, siis õppimist peeti noorte peamiseks kohustuseks, mille üle laps peaks ise vastutust kandma ja sealjuures oma

haridusteed otsusekindlalt planeerima. Visadust peeti siin vajalikuks, et tulla elus toime ka vastumeelsete tegevustega, mis teel eesmärgi suunas võivad ette tulla.

„Otsusekindlus ja visadus /.../ ma arvan, et see on nagu see, mis lihtsalt selles tänapäeva ühiskonnas, kus seda infomüra ja kõike on meeletult palju, mis võib sind segadusse ajada, et siis sa tõesti nagu oleksid nendes sihtides kindel, mis sa endale seadnud oled“. (P1)

Üks ema seostas otsusekindlust teatud määral isekusega.

„Mulle meeldibki... võib-olla laps peabki natuke isekas olema ja võib-olla ongi natuke raskesti kasvatatav, aga noh ta peab olema... nagu see mina peab ka olemas olema, et see võib-olla aitab teda elus rohkem.“ (T1)

Mitmeid omadusi ja väärtusi seostati otseselt tuleviku töökohaga ja tööturu vajadustega. Üheks selliseks omaduseks oli eneseväljendus, mille kasulikkust nähti koolidesse ja tööle kandideerimisel. Seda omadust peeti ühtlasi üldiselt tänapäeva noorte puhul puudulikuks, viidates visuaalse ja virtuaalse maailma ülekaalule laste elus ning sellest tulenevale kehvale funktsionaalsele lugemisoskusele. Samuti peeti tulevikus töömaailmas toimetulemiseks oluliseks kujutlusvõimet ja loovust.

„Ma arvan, et tuleviku tööturul, et tundub, et meil on just nagu kõik olemas siin maailmas, et siis ma arvan, et tegijad saavad need olla, kes oskavad ette kujutada asju, mis võiks veel olla.“ (P1)

Kujutlusvõime teise olulise aspektina toodi välja veel ka oma arenguruumi tajumist ja tervikpildi nägemise oskust. Huvitav on see, et kujutlusvõimet ja loovust hindasid ja seostasid töömaailmaga eelkõige poiste emad, mis viitab sellele, et poisse nähakse kui innovatsiooni loojaid, kelle ülesandeks on elu edasi viia ja tootlikkust kasvatada.

Lisaks isiklikele saavutustele ja eneseteostusele suunatud omadustele on emade hinnangul tänapäeva maailmas tarvis olla ka teiste inimeste suhtes salliv ja lugupidav, sest headel suhetel baseerub kõik muu.

„See on oluline just seoses edasise eluga, et sa arvestad inimestega enda ümber, et iga inimene on indiviid, igäihel oma arvamus, sa pead seda aktsepteerima, see ei tee temast halba inimest, vaid kohaneme nende inimestega ja vastavalt sellele siis lugupidamine on selle alus“ (S2)

Üks ema tõi välja idee sellest, kuidas tänapäeva maailmas ja tulevaseks eluks vajalikke oskusi ning väärtusi noor inimene võiks omandada. Heaks kooliks pidas ta maailmas ringi reisimist ja seeläbi väärt kogemuste omandamist.

„Me oleme rääkinud, et noh näiteks võtad seljakoti ja lähed siis eksle kasvõi Euroopasse ja matkad seal ringi, mõtled natukene, vaatad inimesi, suhtled selles mõttes see selline suhtlemine, et sa oled julge inimestega suhtlema, iseennast arusaadavaks tegema /.../ see selline iseseisvus ja teiste inimestega kuidagi suhtlemine ja arvestamine et minu meelest see on ikka tegelikult väga oluline asi, et see on nii töö koha pealt, aga ka oma enda elus, et sa näed inimesi erinevaid, mitte niimoodi, et minul on õigus ja ja nii on“ (T3)

3.1.3. Autonoomsus

Autonoomsusega seostatakse traditsiooniliselt sotsialiseerimiseesmärke nagu iseseisvate valikute langetamine, sisemine motivatsioon, enesehinnang ja eneseteostus (Tamis-LeMonda et al., 2007). Emade vestlusringides tuli juttu neist kõigist.

Autonoomsusest räägiti kõige rohkem seoses iseseisvate otsuste langetamisega. Asjad, mille üle teismelised noored ise otsustada tahavad, on välimusega seonduv, sealhulgas riietumine ja riiete ostmine, oma hobidega seonduv, üritustest osavõtt. Tüdrukute emad tõid välja ka toitumise ehk tüdrukud soovivad tihti ise otsustada, mida nad konkreetsel söögiajal söövad ja üks ema rääkis, et tütar sageli ostab ka ise vastavad toiduained. Üldiselt ongi need olulised ja otseselt noorte elu puudutavad asjad, mille üle lastaksegi neil endil otsustada.

Karjäärivalikute puhul mainiti, et laps peaks küll ise otsustama, kuid samas püüti neid valikuid ka rohkem endale meelepärasemas suunas mõjutada. Endale mitte nii meelepärase otsuse puhul on üks ema kasutanud kavalat viisi otsusega kaasneva vastutuse meenutamiseks.

„see 15-aastane on meil lausa öelnud, et las ma ise otsustan. Aga kui ma nagu ise selle otsusega... pole nagu mulle mokka mööda, siis ma ütlen, jaa, aga arvesta, et vastutad ka. Et mitte ainult et otsustad nii, nagu hetkel tundub, arvesta sellega, et sul tuleb vastutus ka kaasa.“ (P2)

Ühe poisi ema oli natuke hirmul, et tema poeg sõltub liiga palju tema arvamusest ja soovitudest.

„huvitav on nagu see, et ta otsustab kõige üle ise, aga tuleb kuidagi... no kuidas sa arvad (arvamust küsima) /.../ ja mõnikord ma vaatan, et ma pean olema ettevaatlik, sest et kui ta küsib minu käest arvamust ja ma vaatan, kuidas tema otsus tuleb, et siis ma mõnikord olen kahtlustanud, et see otsus tuleb selle põhjalt, kuidas on olnud ka minu arvamused.“
(P4)

Noored küll ei taha, et nende eest otsustataks, kuid nad sooviks ise otsustada selle üle, millal ema võib nende eest otsuse langetada.

„/.../ ega ei taha, et mina otsustaks või noh, et oleks esimene otsustaja, aga kui on lõpuks mingi otsus, siis on ikka et oh et mine küsi ema käest, et küll tema ütleb või tema paneb kirja, aga kui oleks mina olnud, kes oleks esimesena mingid kokkulepped sõlminud, siis kindlasti a sa jälle tahad minu eest kõik ära otsustada.“ (P3)

Omadus, mille üle emad olid oma laste puhul uhked, oli pühendumus oma tegevustele nagu näiteks õppimine või hobidega tegelemine, sealhulgas ka kadestusväärset suur töövõime, mida võib seostada eelpool mainitud sisemise motivatsiooniga.

„kui ma vaatan lapse töövõimet, siis see on, ta on suuteline õppima ja sporti tegema nagu nii suures mahus, et ja see on tema valik ja e see nagu ei kurna teda.“ (P4)

Enesehinnang tuli jutuks seoses sõpradega. Meenutades lugu poisist, kellel ei olnud tükk aega sõpru ja kes püüdis keegi teine olles end kaaslastele meeldivaks teha, oli ema õnnelik, kui poiss tunnistas, et tal ei ole tarvis enda ümber inimesi, kellega ta tegelikult ei klapi. Kuigi sõprade puudumine mõjus poisi enesehinnangule mõnda aega halvasti, jõudis ta siiski punkti, kus ta mõistis, et ta igasuguseid inimesi ei vajagi ja leidis lõpuks ka need sõbrad, kellega tema huvid kattusid ja kellega koos olemist ta tõesti nautis.

Eneseteostusele rõhustid vanemad seoses haridustee ja karjäärivalikutega. Emad ei lasknud oma lastel kooli pooleli jätta ega soosinud valikuid, mil lapse potentsiaal oleks jäänud täielikult rakendamata. Lapsi julgustati ebameeldivatest olukordadest üle olema ja mõtlema sealjuures laiemale eesmärgile.

Tuginedes vanemate selgitustele fookusülesandena antud Maailma Väärtuste Uuringu instrumendi üheteistkümmene omaduse kohta, on raske lahterdada neid omadusi ainult autonoomsuse või seotusega haakuvateks omadusteks. Esiteks võisid emade selgitused ja arusaamad ühe ja sama väärtuse osas olla üpris erinevad. Teiseks olid emade eelistuste põhjendused ühe omaduse puhul tihti kombineeritud teiste omadustega. Näiteks nähti

otsusekindlust ja visadust, mis on autonoomsusega haakuvad omadused, tihedalt seotuna vastutustundega, mida mõisteti kui oma tegude tagajärgele mõtlemist ja sealjuures teiste inimesega arvestamist, viidates seotusele. See on kooskõlas Tamis-LeMonda et al. (2007) teooriaga autonoomsuse ja seotuse kooseksisteerimisest, mil nende pealtnäha vastandlike sotsialiseerimisväärtuste vahel võivad olla teineteist täiendavad või funktsionaalse sõltuvuse suhted.

Sõltumatust, mida on üsna selgelt võimalik autonoomsusega haakuvate omaduste alla liigitada, valisid viie olulisima omaduse hulka vaid kolm ema ja huvitaval kombel kõik neist teismeliste tüdrukute emad. Emadele näis sõna „sõltumatus“ segadust tekitavat, sest kuigi mitu ema seda oluliste omaduste hulka ei valinud, siis jutu sees räägiti mitmel puhul iseseisvuse olulisusest. Siinkohal aga tuleb märkida, et eestikeelse instrumendi elemendi „sõltumatus“ vasteks inglise keeles on *independence*, mida võiks tõlkida samuti kui iseseisvust.

Sõltumatust seostati kriitilise mõtlemisvõime ja arukusega mitte iga idee või iidoliga kaasa minna.

„/.../ mulle meeldib, kui inimene kasvab ja tal on selgroog, et ta ei ole siuke ee keegi suur tädi või onu või ma ei tea iidol ütles midagi ja siis tema võtab selle kohe omaks, et ee võib-olla ma selle panen kokku selle ee noh mõtlemisvõimega või ma ei tea kuidagi et inimene suudab, et kui sul on seda sisemist tarkust juba nii palju, 17 aastat nagu peaks olema, siis ee et ma annan talle võimaluse sõltumatult otsuseid teha, aga samas ta peab nende eest vastutust kandma.“ (T3)

3.1.4. Seotus

Seotusega haakuvate sotsialiseerimiseesmärkidena nähakse traditsiooniliselt sidet perekonnaga, harmoonilisi grupisuhteid, lugupidamist ja sõnakuulelikkust (Tamis-LeMonda et al., 2007). Nagu ka eelnevates teemakategooriates välja on tulnud, on fookusgrupiintervjuudes osalenud emad mitmel tasandil tähtsaks pidanud sallivust ja lugupidamist, mis on nende sõnul kõiksugu suhete aluseks.

Seotuse tähtsustamisest tuli juttu rääkides kodustest kohustustest ja teiste pereliikmetega arvestamisest. Kui muidu on noorel võimalik ise otsustada, missugustel üritustel ja väljasõitudel ta osaleb, siis perekonnaüritused on ühe ema sõnul teisest kategooriast.

„ütleme üldiselt sellised sugulaste üritused, pereüritused on nii-öelda nagu vaikimisi kohustuslikud, eet aga just kui siin ongi kuskil klassiga minek või ekskursioonidele ja laps ütleb, et ta ei soovi minna, ma küsin, miks sa ei soovi minna, ta põhjendab, ma ütsin see on sinu otsus, ise otsustad.“ (S2)

Emadele on oluline hea läbisaamine perekonnas. Seda näitavad ka emade kasvatusstrateegiad, mida kirjeldatakse eraldi hilisemas peatükis, kus domineerib lapsega rääkimine ja usaldusele rõhumine. Samuti soovivad emad, et lapsed üksteisega arvestaks.

„üks asi, mis meil on veel oluline suures peres. Ma tean väga paljusid peresid, kus lapsed omavahel kaklevad ja ei saa omavahel läbi ja vanemaid kasutatakse ära /.../ siis mina võtsin enda sihiks, et minu lapsed ei tohi omavahel kakelda“ (S1)

Üks poisi ema võrdles vendade omavahelisi suhteid kodus ja väljaspool kodu ja tões, et pereliikmetega arvestamine avaldub paremini siis, kui kuskil kaugemal ollakse.

Peredes, kus on rohkem lapsi, on rohkem kohustusi jagatud ning kirjeldatakse, et vanematest õdedest-vendadest on saanud noorematele tugi ning kui nad elavad eraldi eemal, siis on vanemad õed-vennad need, keda pikisilmi koju oodatakse.

Üldiselt püüavad emad säilitada tasakaalu seotuse ja autonoomsuse vahel. Näiteks ei taha üks ema, et poeg otsustaks tuleviku elukohta valides selle järgi, kus on vanemad.

„Meil on hetkel käimas selline etapp, kus ma ühtepidi olen väga meelitatud, et ta on hästi minu küljes kinni, on olnud, aga teistpidi jällegi ma ei taha et ta teeks oma tuleviku otsuseid nagu selle põhjal, kus mina olen. Mina ise olen selles mõttes oma oma tulevikuotsused teinud, ma ei suutnud emast lahti lasta, minu mees on täpselt samasugune, sellepärast me siin kinni olemegi hetkel ja ma ei taha, et nagu tema samasuguseid valikuid teeks.“ (P1)

Samas tundsid emad end meelitatuna, kui nende lapsed kodu tähtsusest räägivad ja väljendavad soovi tulevikus oma perega samasse majja elama tulla. Üks ema kirjeldas lõbusat olukorda, kui poisid olid 8- ja 10-aastane ning läksid auto tagaistmel tülli, kummale jääb tulevikus maja.

3.1.5. Kasvatusstrateegiad

Fookusgrupiintervjuude laiaks teemaks oli väärtuste edasiandmine laste kasvatamisel. Rääkides väärtustest ja omadustest, mida emad peavad oluliseks lastes arendada, puudutati palju ka kasvatusstrateegiate ja distsiplineerimisviiside teemat ehk põhjendati, kuidas teatud olukordades käitutakse ja mil viisil soovitud väärtusi kasvatatakse.

Vanemate jutus domineeris selgitamise, läbirääkimise ja dialoogi rõhutamine. Kuigi kolm ema tõid viie olulisima omaduse seas, mida lastekasvatamisel arendada, välja sõnakuulelikkuse, mida seostatakse autoritaarse vanemlusstiiliga (Maccoby & Martin, 1983), siis rääkisid nad kõik, kuidas korralduste ja kohustuste jagamise juurde kuulub ema poolne põhjendamine ja selgitamine, mis viitab rohkem autoriteetsele vanemlusele. Puhtalt käskimismeetod selles vanuses ei tööta. Samuti on lapsel endal võimalus arvamust avaldada ja kaasa rääkida. Näiteks kui laps ei saa mingil põhjusel ema antud kohustust täita, siis on tal võimalik põhjendatult selle tegemisest loobuda.

„Ma olen seda meelt, et nii kaua, kuni lapsed ikkagi vanemate juures elavad, siis mingil hetkel nad peavad ikkagi ee, korraldusi täitma. Ee kui see on põhjendatud, argumenteeritud, miks ta seda teha ei saa või ei taha, siis on see okei. Aga üldiselt sõnakuulelikkus meie peres on arvestatav, et noh ei ole probleemi olnud, kui ikkagi midagi palud, siis tehakse“ (S2)

Üks ema põhjendab, et keelamine ja käskimine ei toimi kasvatusviisina ka seetõttu, et see seab ohtu usaldusliku suhte ema ja lapse vahel.

„/.../ mitte niimoodi, et ma nüüd keelan käsen ekssole, ütlen seda tohid ja seda ei tohi, sest ma olen näinud, et kui ma olen hakanud midagi väga resoluutselt ütleva, siis tekib selline tõrge ja võib-olla kaob nagu selline hea suhtlemine ära, et siis tekivad nagu mingisugused seinad meile vahele, et seda pole vaja.“ (T3)

Kui laps on sattunud konflikti väljaspool kodu, siis püütakse välja selgitada kõigi osapoolte seisukohad ja küsitakse lapse nägemust, püütakse analüüsida olukorda lapsega koos, vajadusel näidata ka teist vaatenurka.

„meil on koolis olnud erinevaid muresid, millega me oleme pidanud tegelema, mm ma võib-olla tean sellest probleemist enne, kui laps on mulle rääkinud, aga ma ei torma

koju, ei pane käsi puusa, et nii, tule nüüd siia, hakka rääkima. Vaid vastupidi, ma ootan selle hetke ära, kus tema nagu kogub ennast ja tuleb ja räägib ise ja loomulikult ma kuulan siis tema ära ja küsin, mis sa ise siis sellest olukorrast nagu arvad, ma noh läbi dialoogi püüan siis lapsega nagu analüüsida, ehk see eneseväljendus on hästi oluline, ma olen sellega väga nõus.“ (S2)

Teemana on selles vanuses aktuaalne ka teismeliste rahaga ümberkäimise õpetamine. Ka 2013. aasta soolise võrdõiguslikkuse monitooringust selgus, et lastes arendatavatest oskustest peetakse rahaga ümberkäimise arendamist kõige olulisemaks ning seda võrdväärselt nii poiste kui tüdrukute puhul (Roosalu, 2014). Fookusgrupis osalenud emad räägivad noortest, kes on peagi kodust lahkumas, et minna kaugemale kooli õppima. Emad on hädas eelkõige tüdrukutega, kes on nende sõnul suuremad tarbimisühiskonna ohvrid kui poisid ja soovivad pidevalt uusi asju (riideid, aksessuaare, kosmeetikat) osta.

Üks ema rääkis, kuidas ta on hiljuti suurenenud lastetoetuse summat hakanud tütre arvele taskurahana kandma ning see on õpetanud tüdrukule paremini raha väärtust mõistma ja pannud teda säästma.

Üks ema tõi näite oma vanemast pojast, kes on läinud põhikooli järgselt teise linna õppima, iseseisva elu peale, ning räägib sellest, kuidas kogemus poisile rahaga toimetulekut õpetas.

„no esimene kuu ei saanud [hakkama], ma ütlesin, et saan mina üks kord palka, saad ka sina üks kord taskuraha, sa pead ise ära jagama oma selle. Esimene kuu ei tulnud välja, no teine kuu oli ka nibin-nabin, ma ütlesin, et aga võta oma tšekid ja vaata, mis sa ostad, ei saa osta iga päev pitsat või ma ei tea mida, osta pakk makarone vaata, palju sa selle eest saad või kui palju sa kartulitest saad... „(T2)

Jutuks tulid ka distsiplineerimisviisid ja karistusmeetodid. Wissow (2002) nimetab distsipliini protsessiks, millega õpetatakse lapsele ühiskonna väärtusi ja normatiivset käitumist. Seega on ka vanema poolne distsiplineerimisviisi valik oluline väärtuste edastaja. Pigem muidugi räägiti karistamisest tagasivaateliselt ehk meenutades lapsi nooremas vanuses. Praeguses eas kasutatakse verbaalset selgitamist ja lapsele mõtlemissaja andmist.

Üks lapsevanem, kellel on neli vanemat last, on kirjeldanud oma arengut lapsevanemana, kuidas ta on järk-järgult füüsilisest karistamisest taandunud.

„/.../ kui mul esimene laps on saanud vitsa, teist ma tutistasin, siis kolmas ei tea, mis on karistamine, selles mõttes, et mis on füüsiline karistamine, noh see oli siis, kui tuli see

Nukitsamehe film, et head lapsed, kõik kasvavad vitsata ja no siis mina püüdsin ka seda, abikaasa oli teist meelt, nii et meie olime omavahel riius sellepärast pigem /.../ ja kuidas ma siis need probleemid lahendasin, oligi see, et oli vaja anda talle aega mõelda ja see oli siis nii, et kui pahandust tehti, stop, mine too metsa äärest vits /.../ ja siis ütlesin, et nii, nüüd paneme selle siia ahju peale nähtavale kohale ja et kui veel sellist aja teed, siis läheb see vits käiku.“ (S1)

Viimase stsenaariumi kohaselt on küll tegu endiselt füüsilise karistamisega ähvardamisega, kuid ema rõhutab ise sealjuures lapsele mõtlemisaja andmist.

Üks ema meenutab lapse reaktsiooni vanuses, kus laps oli alles kirjutama õppimas, nende omavahelise tüli peale, kus ema oli lapse peale häält tõstnud.

„/.../ ja siis ta viskas mulle ülevalt korruselt, oli lennuki voltinud kirjaga, viskas selle trepist alla ja sinna oli siis kõik sõnad niimoodi üksteise järjest kirjutatud, et iseräägidetarmastadmindüüdkarjudminupeale, meveelvaatamesedaasja, ja siis ma mõtlesin, et kust see nagu tuleb või niimoodi, et sealt alates on alati olnud niimoodi, et kui ma talle midagi seletan, siis ta pidevalt nagu küsib niimoodi, et kas see on sinu avamus või sa lihtsalt üritad mulle laiemat pilti näidata. Selles mõttes, et sellist alluvust või noh sellist asja absoluutselt ei ole.“ (P1)

Kõnealuses vanuses, mil lapsed on süüvõimelised, on peredes ette tulnud ka seadusega pahuksisse minemist. Mõned poisid on jäänud vahele alaealisena suitsetamisega. Sellistel puhkudel on emad pannud poisse ise oma tegude eest vastutama, väites, et see kasvatabki kõige paremini vastutustunnet.

„poiss jäi vahele, ma ütsin ise korjad, ise maksad, lähed suvel tööle, maksad ära, mina ei hakka, ise peab vastutama, lähed maasikaid korjama.“ (S3)

Kasvatusstrateegiana võib mõista ka üleüldist eeskuju. Rääkides omadusest „tööarmastus“ ning majapidamistöde tegemisest, toonitasid mitu ema eeskuju olulisust ehk oluline on teatud kohustusi täita lapsega koos, teha majapidamistoimetusi meeskonnatööna. Selliselt osalevad lapsed töötegemises meelsamini ja ka töö sujub paremini. Samas antakse töötegemise käigus edasi olulisi õpetussõnu.

„kui on vaja näiteks puid riita panna, siis noh perega me seda kõik teeme, siis noh vaatad, kuidas lapsed seda, neil on aega. Neil ühel hetkel tulevad muud huvid vahele ja siis noh püüad nagu selgitada, et võta nüüd endale eesmärk, et me nagunii seda tööd

enne ei lõpeta, kui meil on kõik tehtud. Sedavõrd kauem meil läheb ju aega, kui sa ei tegele sellega, et mida kiiremini meil saab tehtud, seda varem on sul ju ka vaba aeg eksle.“ (S2)

Kokkuvõttes võib väita, et suur osa intervjuudes osalenud emadest pooldavad autoriteetset vanemlusstiili ja kasutavad distsiplineerimisviisina selgitavat (*inductive*) distsipliini ehk põhjendamist, lapsele reeglite meeldetuletamist ja lapse käitumise mõju selgitamist (Halpenny et al. 2010). Emadel on selge rõhuasetus verbaalsele kommunikatsioonile ja eneseväljendusele, mis soodustab seotuse arendamist usalduse mõistes (Rothbaum & Trommsdorff, 2007).

Need tulemused on kooskõlas „Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu“ (2012) tulemustega, milles selgus samuti, et enamuse Eesti lapsevanemaid pooldavad autoriteetset vanemlusstiili, samas on osalt lapsevanemate kasvatuses ka autoritaarse stiili põhimõtteid. Monitooringu tulemuste kohaselt kasutavad Eesti vanemad distsiplineerimisviisina samuti enim selgitavat distsipliini.

On leitud, et autoriteetse vanemlusstiiliga saavutatakse kõige paremini sotsiaalselt vastutustundlikud lapsed, ilma et piirataks nende autonoomiat ja individuaalsust, samuti püüavad need vanemad leida tasakaalu lapse ja täiskasvanu perspektiivide vahel (Karu et al., 2012).

3.1.6. Karjäärivalikud

Käesoleva magistr töö fookusgruppidesse olid haaratud emad, kellel oli 14-17aastane laps. See tingis mitmel juhul karjäärivalikute ja haridustee planeerimise teema esilekerkimise, sest mitmel emal olid lapsed kas hiljuti põhikooli lõpetanud või üsna pea seda tegemas ja edasisi valikuid langetamas.

Kuna intervjuudes osalesid väikestest maakondadest pärit emad, on nende perede puhul karjäärivalikutega seoses aktuaalne ka otsus kas laste kodumaakonda jäämise või suuremasse linna õppima minemise osas.

Kõige rohkem tuli haridusest, akadeemilisest arengust ja karjääriplaneerimisest juttu poiste emade fookusgruupiintervjuus. Kõik selles intervjuus osalenud emad olid ise kõrgharidusega ja tundus, et kõigi jaoks oli enesearendamine oluline väärtus nii enda kui ka oma laste puhul.

Poiste emade intervjuus oli kolmel emal poeg põhikooli lõpetamas. Kõik kolm ema suunavad oma poegi gümnaasiumisse ja prestiižsematesse linnakoolidesse. Jäi mulje, et kõik kõnealused poisid on akadeemiliselt võimekad ning emad soovivad, et nad oma täit potentsiaali rakendaksid ega läheks niisama sõprade vooluga kaasa. Emad olid teadlikud koolist väljalangemise probleemist, mis rohkem just poisse tabab. Seetõttu oli emade suhtumine õppimisse resoluutne: mis on alustatud, tuleb lõpule viia ning ei tohiks minna kergema vastupanu teed, kui võimed lubavad enamaga toime tulla.

„ei et mina ei ole see ema, kes ütleb, et jaa kui tahad kutsekasse minna, siis mine mine, sinu valikud, suur mees. Ei, gümnaasiumi, kõik /.../ Ma tunnen, et ma ise ei ole kunagi olnud sportlikult aktiivne ja selline, et siis ma olen nagu seal teinud järeleandmisi, aga õppimise koha peal on noh täpselt see, et ei et teised emad, mind ei huvitad teised emad, sest teised lapsed ei ole minu lapsed. Sina oled minu laps, mina olen sinu ema.“ (P1)

Ühes peres on ema saanud vanema poja poolt tunda tänuhinnakust järjekindla „katkise plaadi mängimise“ eest, sest poiss ei jätnud tänu sellele kooli pooleli ning on nüüdseks järk-järgult haridusteel edasi liikunud.

Poiste emad väljendasid, et püüavad poegade valikuvõimalusi laiendada, suunates neid koolide katsetele. Kuigi kõrvaltvaatajale tundub see sundimisena, siis ema selgitab, et tegu pole oma tahtmise peale surumisega, vaid pigem suunamisega ka teisi variante kaaluma ja asja laiemalt vaatama.

„minul just oli Treffneri katsetega, oli see, et lõpuks siis kuidas ma ta katsetele sain /.../ et ma leppisin kokku, et sa ei lähe, sa ei lähe sinna kindlalt isegi kui sisse saad, sa ei lähe, et lihtsalt mine, et tunnustust saada. Ta läks, noh nüüd on ta seal vahepeal, katsetega sai edasi, vestlus oli ka ära, et aga mis nüüd edasi saab ja nüüd juba mõte tiksub, et aga kui ma saan, kas ma jään... ehk et nagu seda valikut anda.“ (P1)

Poiste emad näivad oma poegadele suuri lootusi panevat ja räägivad piiritutest võimalustest tänapäeva maailmas, ka sellest, kuidas üks eestlane võib globaalses mastaabis ilma teha. Samas väljendavad nad aga nõrdimust, et Eesti haridussüsteem on keskendunud nõrgemate järeleaitamisele ning andekate noorte potentsiaaliga tegeletakse vähe.

„Kui ma puutun kokku teiste noortega /.../, siis ma vaatan, et see on uskumatu, et kus on piirid ja neil tegelikult polegi piire ja meie ühiskond loob selleks väga head võimalused, sest tegelikult piire polegi arengul.“ (P4)

„kui ma hakkam mõtlema, siis võttes sedagi, kui palju on eestlasi tegelikult Silicon Valleys, kellest me mitte midagi ei tea, lõpuks kusagil korra jooksel midagi taustaks ja siis et vot Eesti mees või Eesti naine, päriselt noh, et miks me ei ole seda edulugu saanud niimoodi kogu aeg jälgida, eeskujuks võtta“ (P1)

Tüdrukute emade intervjuus on paar ema olukorras, kus nad ei ole just eriti õnnelikud oma tütarde karjäärivalikute üle. Ühe tüdruku valik puudutab levinud dilemmat, kas kunst ikka võib elukutseks sobida ja raha sisse tuua. Teise tüdruku valik on seotud soostereotüüpsete elukutsevalikutega ehk kõnealune tütarlaps on valinud midagi naiste jaoks ebatraditsioonilist.

„see on selline mm-mm-mm ((ümiseb lauluviisi, viidates tütre loomingulisemale elukutsevalikule)), aga mina olen ikka selline materiaalsem, ütlen et ikka nagu natuke raha peab ka teenima, et oleks... aga noh see kunst on minu jaoks, noh mis sa teed. Aga see on tema hinges ja ma ei saa seda kuskile ära suruda ja siis ma ikka kogu aeg pikendangi seda aega, et aeg annab arutust... et ee läheb nagu aeg edasi, kunsti saab ma ütsin alati teha, et ükskõik millise töö kõrvalt ja see ei pea olema su põhitöö nii-öelda.“ (T3)

„tüdruk on tulevane sõjaväelane, ta teab täpselt, kuhu ta tahab, mida ta tahab õppida, minna ajateenistusse, kõrgemasse sõjakooli, et on siuke siht silme ees. /.../ selge see, et ma võib-olla hingest ei tahaks seda, et tütar läheks ajateenistusse, poistega roomaks seal koos, teeks, aga ma ei saa ju öelda, et ära mine, kui ta nii hingest tahab seda teha. Las ta teeb.“ (T2)

Kuigi emadele pole tütarde valikud kõige meelepärased, väljendavad nad püüdu nendega leppida ja austada neid valikuid, kui tõepoolest on see just see, mida tütar tahab.

Raha versus kunst dilemma tuleb välja ka ühe poisi puhul, kes on ema sõnul ise pähe võtnud, et peab õppima kahte asja: üks, mis talle meeldib, ja teine, mis talle raha hakkab sisse tooma. Ema väljendas heameelt, et õnneks on poiss nüüdseks sissetoomise variandist loobunud, näidates soosivat suhtumist elukutse osas, mis poisile ikka meeldib. Üks ema väljendas uskumust, et nauding tööst, nii-öelda tööarmastus võib olla tee ka materiaalse eduni.

„/.../ ma olen oma lastele ka öelnud, et te peategi minema tegema seda, mis teile tegelikult meeldib. Te ei pea mõtlema isegi, kui palju see sisse toob, ta hakkab teile sisse tooma, kui see teile meeldib ja südamest teete.“ (P2)

Kui poiste emad näisid oma poegi pigem julgustavat kodust kaugemale õppima minema, siis tüdrukute emad tunnevad hirmu tütarde mineku suhtes ja hoiaks neid pigem veel enda lähedal. Poiste ja tüdrukute puhul on kodust eemal elamise hirmud emadel veidi erinevad. Poiste puhul on hirm, et kas nad ikka õigeaegselt hommikul ärkavad, kooli jõuavad, kõhu täis saavad ja õppimisega tegelevad. Tüdrukute puhul hirmutab emasid linna pahupool.

„et oli poiss eraldi, saadad ära, okei, poiss saab peksa, midagi ei juhtu, aga tüdrukuga... on hullemaid asjad eksole mis võivad juhtuda, et ee see kuidagi, see kartus on nagu suurem eksju.“ (T2)

3.1.7. Teised väärtuste edastajad

Lisaks emade endi poolsetele mõjutustele toodi välja veel hulk teismeliste noorte väärtuste kujundajaid. Nendeks on inimesed, kellega selles vanuses samuti palju kokku puututakse. Uute, väljaspool peret asetsevate sotsialiseerimiskontekstide tekkimist ja tähtsaks pidamist on peetud oluliseks teismeliseeas saabumisega kaasnevaks kontekstuaalseks muutuseks (Lila et al., 2006). See võib olla ka üheks potentsiaalseks põhjuseks vanema ja teismelise vahelise konflikti tekkimiseks.

Sõbrad

Teismeliseeas saavad noorte elus väga oluliseks sõbrad, mida emad ka kinnitasid. Emad kirjeldasid, kuidas juba praegu veedetakse suur osa ajast sõprade seltsis ning ilmselt on lapsed ühel hetkel selles vanuses, kus sõbrad ongi tähtsamad kui vanemad.

„No kodu jääb sul taustaks, mis iganes /.../ sa lähed edasi nende teiste inimestega, nende sõpradega, et see on tegelikult see, mis on sinu elu, kodus sa oled nii lühikest aega ainult.“ (P1)

Eelkõige on selles vanuses sõprussuhete tekkimise aluseks ühiste huvide olemasolu. Kellel on selleks sport, kellel tehnikahuvi, kellel kunst või Jaapani animatsioonid. Üldiselt olid emad oma laste sõprussuhetega rahul ja julgustasid sõpradega suhtlemist. Eriti tuli sõprade positiivne mõju jutuks poiste emade intervjuus.

„et noh sellist tõsist suhtumist asjadesse /.../ ja ma arvan, et see on sõpruskonna tugi, tõsimeeli ma arvan, et see on ikkagi jackpot, kui laps satub sellisesse sõpruskonda, kus jagatakse toredaid väärtusi ja kus pered on taga ja kõik see hoiakud just nagu ka

töötegemisse ja /.../ ütleme see teiste inimeste suhtes sallivus ja lugupidamine, see tuleb sealt.“ (P4)

Samas tundsid paar ema ka sõprussuhete negatiivseid mõjusid. Üks emadest väljendas, et sõpradele kuluva aja arvelt aidatakse teda kodustes tegemistes vähem ja tema koorem on sellevõrra suurem. Ühe ema mureks oli, et pojalt on küll sõpru palju, kuid talle tundub, et mõned neist on justkui puugid, kes püüavad tähelepanu ja tunnustust saada läbi tema poja.

Emad rääkisid, kuidas nad soovivad kursis olla, kes nende laste sõbrad on või missuguse seltskonnaga nad läbi käivad. See näib olevat normaalne autoriteetse vanemlusstiiliga kaasnev nähtus, mil soodustatakse autonoomsust sõpradega suhtlemisel, kuid soovitakse siiski lapsi teataval määral kontrollida (Baumrind, 1991; Rothbaum & Trommsdorff, 2007). Vanemate teadmatust sõprades osas on nende sõnul mõjutanud ka sõpradega suhtlemise kolimine internetti, selle asemel, et suhelda näost näkku ja üksteisel külas käia. See on teinud ka noorte sõbrad emadele varjatumaks.

„mingi aeg oli see, kus ma tundsin ennast ebakindlalt, ma ei teadnud täpselt, kes need sõbrad on ja ma ei olnud ka oma lapses veel nii kindel. Ja ma praegugi ei ole ilmselt veel nii väga kindel, aga ma olen nii palju rääkinud temaga, ma olen sellise sisemise rahu saanud, et ma teatud piirideni võin teda usaldada, et kui ta on oma sõpradega, siis ma tean, et mismoodi ta võib käituda.“ (T3)

Lisaks sõprade olemasolule mõjutab noore väärtusi ka sõprade puudumine. Üks ema tõi valusama näite oma pojast, kellel polnud aastaid kodu läheduses sõpru ning kes üritas endale sõpru leida, püüdes end meeldivaks teha neile, kellega tal tegelikult endal ei olnud hea koos olla. Seesugune käitumine tõi kaasa mitmesuguseid probleeme koolis. Kui poiss leidis endale sarnaste huvidega sõbrad kaugemalt laagrist, mõjus see aga hästi õppimisele panustamisele, sest poisi eesmärk oli saada sarnaseks laagrist leitud kaugemal elavate sõpradega.

Eelnevast selgub, et vanemate autonoomsuse ja seotuse samaaegse väärtustamise vorm (*form of coexistence*) (Tamis-LeMonda et al., 2007) võib olenevalt situatsioonist sõltuda ja eeltoodud näidetest nähtus, et kõik dünaamilise autonoomsuse ja seotuse kooseksisteerimise vormid (teineteist täiendav, konfliktne ja funktsionaalne) võivad olenevalt situatsioonist olla vanematel esindatud.

Üldiselt soovitakse, et noored lähtuksid enda isiklikest huvidest, kuid et neil oleksid ka sõbrad, kellega koos aega veeta, mõtteid jagada ja keda vajadusel abistada (teineteist täiendav).

Tundmatuid sõpru või „valede“ väärtustega sõpru võidakse pidada riskantseks ja neid võidakse tajuda ohuna oma lapse individuaalsetele saavutustele, näiteks kui õppimine ei ole sõprade seas populaarne, võib see mõjuda halvasti ka lapse õppimistulemustele (konfliktne). Samas aga hinnatakse nn *jackpot*-sõpru, kes kannavad soositud väärtushinnanguid, hinnates pühendumist õppetööle ja sporditegemisele ning mõjuvad vanemate hinnangul seeläbi ka oma sõbra tulemustele hästi.

Vanavanemad

Samuti osalevad teismeliste laste väärtuste kujundamises vanavanemad. Üks ema tõi ise välja huvitava fenomeni oma kodust, kus nad elavad kolm põlvkonda koos ja seega on neil koos nelja põlvkonna väärtused.

„See on vahepeal päris raske seal laveerida niiviisi, et üks oleks rahul ja teine tunneks, et ta on vajalik ja kolmas saaks aru, et nii peab. See vahepeal on päris põnev tegelikult, aga vahepeal on päris raske“ (P2)

Mitu ema tõi välja vaadete erinevusi oma lapse ja tema vanavanemate puhul. Konflikte on tekkinud seoses ebatraditsiooniliste karjäärivalikutega tütarlapse jaoks või eristuva ja silmapaistva välimuse teemal. Ka varasemalt on kirjeldatud, et teismelise ja (vana)vanema vaheline konflikt võib tekkida just lapse iseseisva otsustamise soovi pinnalt, milleks on siinkohal siis karjäärivalik või oma välimus (Goossens, 2006). Ühist keelt on raske leida olnud, kui lapselaps on nõ boheemlaslik kunstiinimene, kuid vanavanemad vastupidiselt realistliku loomuga.

„Nad on sellised hästi nelja jalaga maa peal, õudselt realistlikud, aga see ajab meie noore inimese tegelikult ikka päris marru. Seal ongi ikkagi nagu oli, et olid reeglid ja kästi ja keelati, aga see elustiil nagu ei sobi meie pesamunale ja siis noh, ei ta on selles mõttes viisakas ja ta kõik kannatab ära ja kuulab ära ja endalgi mul on vahel halb kuulata. Mis siis noor inimene peab tegema.“ (T3)

Üks kõnealustest lastest kogeb hetkel kodus voodihaige vanaema hooldamist, abistades ema hooldatava söötmisel. Ka seda võib mõista kui vanavanematelt lapselapsele edastatavaid väärtusi.

Kuigi emadel on kogemusi oma emade ja ämmadega, kes on kippunud neid liigselt õpetama ja seadnud emade kasvatusmeetodeid kahtluse alla, siis sellegipoolest hinnati vanavanemate

olemasolu ja lähedust ning väljendati, et need pered on õnnelikud, kellel vanavanemad oma väärtustepagasiga alles on. Vanavanemad võivad emade sõnul kujundada selliseid väärtusi, millele ehk vanemad nii suurt tähelepanu ei pööra, kuid mis on sellegipoolest tähtsad.

Õpetajad ja koolikeskkond

Emad toovad väärtuste kujundajatena välja ka õpetajaid ja koolikeskkonda, sest see on koht, kus lapsed suure osa ajast veedavad.

„/.../ väga palju sõltub sellest ka, kuidas on koolis suhe õpetajatega, kuidas õpetajatega läheb. See on nii... annab kohe elule kaasa, et pere on hästi oluline, aga teine kõrval on ikka see kool ja koolikeskkond ja õpetajad.“ (P2)

Emadel on tulnud kokku puutuda mitmesuguste probleemide ja konfliktidega, mis on koolis aset leidnud. Vahel on emadega koolist ühendust võetud, mõne sündmuse puhul on laps neile olukorda kirjeldanud. Emad on võtnud endale rolli olukorra selgitajatena, abistajatena probleemi lahkamisel ja lahendamisel.

Kui emade hinnangul ei ole õpetajad antud olukorras õigesti käitunud, siis on püütud pigem panna last teist vaatenurka mõistma, mitte kiirustatud õpetajat hukka mõistma. Vähemasti oldi kooli kritiseerimisel ettevaatlikud, kuigi emadel näis selle teema osas emotsioone tekkivat.

„noh ma ei saand lapsele öelda, et tegelikult õpetaja oleks pidanud tulema klassi, vabandama teie ees, aga õpetaja ei tulnud nagu selgitamagi.“ (P2)

„kas on siis tegemist mõne klassikaaslase või sõbraga, keda nad kritiseerivad või ka õpetajatega. Kuigi neil on väga palju ka neid õpetajaid, kes ka mind on õpetanud ja ma mäletan oma emotsioone, mis olid hästi sarnased nende õpetajate suhtes, mida ütleme poisid praegu koju toovad. Aga ikkagi ma üritan neile nagu alati näidata ka teist vaatenurka, isegi kui ma sisimas olen nagu väga nende poolt. Et siis ma üritan nagu panna neid mõistma või näidata, et kui mul ütleme ka muud ei ole neile põhjuseks tuua, siis kasvõi seda, et õpetajal võis ka halb päev olla või mingi isiklik probleem.“ (P1)

Treener või juhendaja

Veel toodi oluliste väärtuste kujundajatena välja treenerit või juhendajat lapse huviringist.

„/.../ treener, kelle juures nad päevade viisi käivad, on, rääkimata nädalavahetustest, laagritest, et noh ma julgen öelda, et võib juhtuda, et mõnel võib-olla isa ka ei tegele oma lapsega nii palju, kui see treener panustab.“ (S2)

Üks tüdruk on leidnud olulise inimese väljastpoolt perekonda ka oma juhendajas. Ema sõnul on tütar ülekaalulisusele kalduv ja juhendaja on inimene, kellega tal on tekkinud hea kontakt tänu tervislikust toitumisest vestlemisele. Ema mõistab, et tänu sellele usalduslikule ja kasulikule suhtele on tal soov ka selle hobiga tegeleda.

3.1.8. Lapse suhted emaga tulevikus

Intervjuu käigus paluti emadel teha läbi väike mõtteeksperiment ja kujutada ette, missugused võiksid olla paarikümne aasta pärast nende ja lapse omavahelised suhted, kui laps on vanuselt oma kolmekümne aasta teises pooles. Emadel paluti mõelda, kus võiks siis nende laps elada, kui tihti nad omavahel võiksid suhelda, missugust rolli täidaks laps siis nende elus.

Vanemad soovivad, et lapsed oleksid selles vanuses leidnud endale elus koha ning oleksid sealjuures õnnelikud.

„Ma loodan, et kahekümne aasta pärast, no kolmkend, nad on iseseisvad, nad elavad iseseisvalt oma elu, et olgu neil lapsed või ei ole neil lapsi, aga vähemalt ühiskonnas kindel koht.“ (T1)

„No mina loodan, et minu laps oleks õnnelik, ka selles vanuses, et neid elumuresid ta suudaks ületada /.../ et ta on edukas, ta saab hakkama, tema unistused täituvad.“ (S2)

Emad kujutasid üldiselt ette, et nende suhted oma lastega tulevikus on väga head ja soojad. Eelkõige rõhutati just emotsionaalset aspekti. Enamus emasid ei eeldanud, et lapsed neile väga vanemas eas mingit abi peaksid pakkuma. Pigem oldi valmis ise pensionile jäänuna abistama lapse peret majapidamistöodes ja lastelastega tegelemisel.

„ma arvan ka, et väga head suhted on, ma ikka ütlen, et ma tulen teile külla, siis ma aitan teil koristada ja noh et siis ma tööl ei käi (naerab), ma teen söögi valmis.“ (T4)

Pigem arvasid emad, et lapsed ei pruugi nende lähedal elada, kuid sisimas muidugi sooviti, et elukoht seatakse sisse ikkagi kuhugi lähedusse või vähemalt Eesti piiresse. Need emad, kelle vanemad lapsed on juba täiskasvanud, ei välistanud ka seda, et nende poeg või tütar võiks tulevikus hoopis välismaal elada. Sellegipoolest arvati, et suheldakse tihti. Kui ei ole võimalik külas käia, siis vähemalt helistatakse regulaarselt.

Samuti kujutatakse ette vanaema rolli ja selles nähakse võimalust emana tehtud vigu parandada.

„kindlasti väga hea sõber ja ma loodan, et ma olen parem vanaema kui ma olen olnud ema, et siis mul on lastelaste jaoks rohkem aega kui laste jaoks /.../ma olen kindlasti seda lastele lubanud, et mind ei ole olnud nende jaoks nii palju, kui nemad oleks tahtnud, seda aega töö kõrvalt“ (T2)

Eelpool kirjeldatud vaated seostuvad Kagitcibasi autonoomne-seotud mina (ingl *autonomous-related self*) teooriaga ja psühholoogilise seotuse (ingl *psychological interdependence*) peremudeliga (Kagitcibasi, 2005), mille kohaselt vanemad peavad laste kasvatamisel tähtsaks nii autonoomsust kui seotust. Sealjuures on seotuse juures oluline emotsionaalne aspekt, mitte aga laste majanduslik ja materiaalne kasutegur. Kui seotuse perekonnamudeli puhul oodatakse täiskasvanud lapselt majanduslikku tuge ja kindluse tagamist vanas eas, siis psühholoogilise seotuse mudeli puhul on lapsel emotsionaalne tähtsus ja oodatakse, et laps on keegi, kellega saab rääkida ja muresid jagada.

3.1.9. Temaatilise analüüsi kokkuvõte

Temaatilise analüüsi käigus tekkinud kategooriate avamisel selgus, et teismeliste laste emad peavad oma laste kasvatamisel samaaegselt oluliseks nii autonoomsuse kui ka seotusega haakuvaid väärtusi ja omadusi. Sealjuures võidakse ühte ja sama omadust erinevate emade poolt mõista erineval moel. Emade jaoks on kasvatusväärtused tihti ka omavahel kombineeritud ehk arendades ühte väärtust, on sellega kaasas ka midagi muud. Seejuures võib autonoomsusega haakuva väärtuse puhul kaasneda hoopis seotust rõhutav väärtus.

Põhjendustena, miks just selliseid väärtusi laste kasvatamisel eelistatakse, on mitmesuguseid. Vanemad mõistavad enda päritolupere poolseid mõjutusi, alati ei ole tegu aga väärtustega, mida tahetaks ka oma lastele edasi anda. Kuna lapsed on hetkel vanuses, kus päevakorda on tõusnud haridusvalikud ja karjääriplaneerimine, siis mängib emade põhjendustes rolli tänapäeva ja tuleviku maailma vajaduste tajumine. Emad arvavad, et tänapäeva tööturg vajab julgeid ja

otsuse- ning sihikindlaid hea eneseväljendusoskusega noori inimesi, kes peavad samas teistest lugu ning on sallivad erinevate maailmavaadete suhtes.

Autonoomsuse ja seotuse väärtuste samaaegne arendamine laste kasvatamisel võib tähendada sotsialiseerimist laias tähenduses, mil lapsi sotsialiseeritakse kohanema muutuvate oludega ja toime tulema erinevates situatsioonides (Maccoby, 2007). Sealjuures võis emade selgitustes ära tunda Tamis-LeMonda et al (2007) teooriast kõiki autonoomsuse ja seotuse kooseksisteerimise vorme: 1) autonoomsus ja seotus kui konfliktised omadused; 2) autonoomsus ja seotus kui teineteist täiendavad ja 3) autonoomsus ja seotus kui funktsionaalselt sõltuvad (üks on tee teiseni).

Autonoomsuse ja seotuse konfliktisena tajumine tuli välja mõne ema puhul, kes tundsid laste sõprussuhetes ohtu tema isiklikule arengule. Tuleviku seisukohalt tajusid vanemad olulisena nii autonoomsuse kui seotusega haakuvaid omadusi, pidades neid teineteist täiendavateks. Näide, mis sobib kirjeldama, kuidas seotus võib olla tee autonoomsuse, on seotud tööarmastusega. Kui peres täidetakse ühiselt kohustusi, õpivad lapsed vaeva nägema ja saavad kogemuse, kuidas miski ei tule kätte niisama. Vanemate väitel tagab see neile edu ka tulevikus.

Näide sellest, kuidas omakorda autonoomsus võib olla tee seotuse, puudutab lastele valikuvabaduse andmist ja arvamuse avaldamise võimaldamist, mis soodustab usalduse kasvu ja seetõttu läheduse tekkimist perekonnaga.

Tasakaal autonoomsuse ja seotuse tähtsustamise vahel või nende kahe väärtuse kooseksisteerimise vorm sõltubki konkreetsest situatsioonist, lapse või ka vanema enda arenguetapist ja sotsiaalsest, poliitilisest või majanduslikust kontekstist, millele vihjasid vanemate võrdlused ajaga, mil nemad olid samas vanuses, kui nende lapsed praegu (Tamis-LeMonda et al., 2007). See kinnitab, et suhted autonoomsuse ja seotuse vahel on tõepoolest dünaamilised ja muutuvad.

Emade valdavalt autoriteetne vanemlusstiil (Maccoby & Martin, 1983) ning enamasti verbaalsed ja selgitavad kasvatusstrateegiad ja distsiplineerimisviisid viitavad sellele, et kuigi emad näevad vajadust reeglite kehtestamiseks ja kontrolli rakendamiseks, ei soovi nad ohtu seada usalduslikku suhet lastega.

Emade ettekujutused laste ja nende vahelistest suhetest tulevikus, kus last nähakse kui head sõpra, mitte kui materiaalist toetajat, on kooskõlas Kagitcibasi (2005; 2013) psühholoogilise seotuse perekonnamudeliga, kus lastel on vanemate jaoks emotsionaalne väärtus. Laste

kasvatamisel on tähtis iseseisvuse arendamine, kuid kasutatakse ka kontrolli reeglite seadmiseks ja distsiplineerimiseks, mitte võimu rakendamiseks. Varasemalt on leidnud Tulviste et al (2012), et Eesti lapsevanemad on sotsialiseerimisväärtustena integreerinud nii enesesuunamise kui konformsuse väärtusi ning selline süntees sobib Eesti muutuva elustiiliga.

3.2. DISKURSUSANALÜÜS

Diskursusanalüüsi käigus ilmnesevad erinevad tõlgendusrepertuaarid sellest, kuidas emad end laste kasvatamise suhtes positsioneerivad, missugust rolli näevad nad sealjuures endal ja missugust oma lastel. Järgnevalt avatakse 5 tõlgendusrepertuaari sisu: „Lapsevanema võim“, „Mina ei ole teda kasvatanud“ („Laps on ise kasvanud“ ja „Laps on mind kasvatanud“), „Laps kui partner“, „Meie omal ajal“, „Poeg kui mees, tütar kui naine“.

3.2.1. Lapsevanema võim

Nagu selgus ka juba temaatilisest analüüsist, näivad fookusgrupiintervjuudes osalenud emad pooldavat eelkõige autoriteetset vanemlusstiili, mille kohaselt on vanemad ühtaegu nii nõudlikud kui ka vastutulelikud. Nad selgitavad oma nõudmiste tagamaid ning on sealjuures enese- ja järjekindlad (Baumrind, 1991). See tähendab, et vanemad kasutavad vahel ära oma teatavat võimu (autoriteedi tähenduses), mis neil on laste üle.

Oma võimu „legitimeeritakse“ sellega, et hetkel elavad lapsed koos oma vanematega ja seetõttu tuleb neil teatud korraldusi täita. Kuigi ema, kes sellest räägib, kasutab ise terminit sõnakuulelikkus, peab ta selle all rohkem silmas lugupidamist inimeste suhtes, kellega koos elatakse.

Emad tõid välja mitmeid olukordi, kus nad on olnud oma lastega vastupidistel arvamustel ning kus neil on tulnud valida, kas jääda oma seisukohale kindlaks, nii-öelda „katkist plaati mängida“ või alla anda.

Üks tüüpsituatsioon on seotud õpingute katkestamisega või haridusteel „kergema raja“ valimisega. Kuigi üldiselt on emad oma laste valikuid toetavad, siis haridusküsimuste puhul on emad jäänud nõudlikuks ja endale kindlaks. Lapsed on kasutanud retoorilisi võtteid, tuues emadele näiteid teistest peredest ja teiste emade lubavamast käitumisest. Emad on aga põhjendanud oma rolli just enda ja lapse suhtega: „*mina olen sinu ema, teised lapsed ei ole minu lapsed*“ (P1). Siin võib olla viidatud sellele, kuidas minul on sinu emana teatavad õigused. Lisaks mängivad siin rolli pikemaajalised kasvatuseesmärgid ning on leitud, et selliste eesmärkidega seoses rõhutavadki emad teataval määral last kui „enda oma“ (*ownness*), kelle osas tal on suuremad õigused, samas kui võõraste laste sotsialiseerimise puhul pikemaajalised eesmärgid tähtsust väga ei oma (Dawber & Kuczynski, 1999).

Samuti on haridusküsimustega seoses kasutanud emad oma võimu, andes küll lastele valikuvõimalusi, kuid jättes sealt välja teatud võimalused, mida emad laste jaoks õigeaks ei pea. Näiteks andis ema, kelle laps suutis vaevaga kooli ära lõpetada, ette edasised valikud: „*sa lähed kas tööle või õppima, aga koju minu juurde ei jää (nagu need itaallased seal või hispaanlased)*“ (P2).

Enda järjekindlust on emad põhjendanud hilisemate kasudega lapse jaoks ehk tegu on just pikemaajalisemate eesmärkidega. Emade nõudlikkus on saanud oma lastelt ka hiljem heakskiitu, mil lapsed on tänanud, et vanemad ei andnud võitluses nendega alla, sest see on hõlbustanud laste hilisemat elu.

3.2.2. Mina ei ole teda kasvatanud

Intervjuudest jäi kõlama emade väljeütlemisi, kus nad väitsid, et nemad ei ole üldse oma lapsi tegelikult kasvatanud. Mitmel juhul olid need laused intervjuude alguses justkui retoorilise võttena. Kuna intervjuudes osalevad emad ei olnud valdavalt omavahel tuttavad, siis võis see olla võtte, et oma rolli taandada ja ennast teiste „lastekasvatamise ekspertide“ juuresolekul kaitsta. Emad justkui oleksid kahelnud, kas nad ikka oskavad sellel teemal üldse midagi rääkida, võib-olla tundes hirmu, kas nende kasvatusmeetodid ja väärtused on ikka kohased.

„Ja ma pean tunnistama, et tema tegelikult on kasvanud ise. Mina ei ole teda kasvatanud väga“ (P4)

„/.../ pigem nagu need omadused, mille üle ma olen uhke, et nad olemas on, aga ma ei tea, kas ma saan nagu... seda au endale võtta selle eest, et nad olemas on.“ (P1)

Intervjuu põhiteemat oli arutatud varasemalt ka kodus kas abikaasaga või teiste pereliikmetega ja seati kahtluse alla enda ekspertiis.

„Mul oli üldse enne selline vahva situatsioon, et praegu kui ma siia hilinesin ja tulin, siis mees küsis, et kuhu ma lähen ja mida ma teen ja siis ma ruttu seletasin talle ja siis ta ütles, et miks sa lähed laste kasvatamisest rääkima, me ei oska ju lapsi kasvatada“ (P1)

Tõlgendusrepertuaar „Mina ei ole teda kasvatanud“ näib jagunevat kaheks: 1) „Laps kasvab ise“ ja 2) „Laps on mind kasvatanud“.

3.2.2.1. Laps kasvab ise

Emad tõid mitmel pool jutus välja, et nende laps on kas kasvanud või kasvab ise. Seda tõlgendusrepertuaari kasutati eelkõige esimeste laste kohta. Räägiti, et esimest last saades ja kasvatades ei tehta seda veel väga teadlikult, pigem tegutsetakse alateadlikumalt oma vanemate eeskuju järgi. Samuti ollakse esimeste laste saamise ajal ise vanuselt nooremad ja on rohkem enda tegemisi ja käimisi, mistõttu kasvatatakse lapsi justkui möödaminnes muude asjade kõrvalt. Järgmiste lastega on protsess läbimõeldum.

Emad jagunesid kaheks. Esiteks eristusid need, kes väitsid, et nende töö on praeguseks juba tehtud, uskudes et last saab üldse kasvatada võib-olla vaid esimestel eluaastatel. Praeguseks on neile vanematele jäänud roll suunajana ja oma elukogemuste jagajana.

„kui laps on juba nii suur, nagu ta praegu on /.../ et seda nagu ei olegi, et ma kasvatan teda võib-olla seal esimest eluaastat, et öelda, et see on päh või mis iganes, et nüüd ta kasvab tegelikult ise, aga ma saan teda suunata. Võib-olla on see oma eeskuju palju tähtsam.“ (T1)

„/.../ nüüd on see aeg käes, kus minu töö on nagu tehtud ja see sõnakuulelikkus pole enam see, pigem on nagu see, et sa saad jagada oma elukogemusi, mida me teemegi ju sõnakuulelikkusega, et ma põhjendangi talle ära, et miks seda on nagu vaja teha, aga ühel hetkel tuleb see etapp elus, kus sa nagu taandud ja lased lapsel nagu ise olla“ (S2)

Teiseks eristusid emad, kelle jaoks kasvatamine algas alles siis, kui tekkisid nii-öelda suuremad mured, mille lahendamine ei käinud niisama lihtsalt, vaid mille osas tuli rohkem mõelda ja analüüsida. Kahes intervjuus kolmest käis läbi ka kõnekäänd „väiksed lapsed, väiksed mured, suured lapsed, suured mured“.

Samas on emade väited, kuidas nad oma lapsi ei ole kasvatanud, vastuolus järgnevate tegevuste kirjeldustega ja kindlate põhimõtete väljendamisega. Ema, kelle abikaasa oli kahelnud, kas nad üldse laste kasvatamise teemal võivad sõna võtta, kuna nad ei oska üldse lapsi kasvatada ning kes ise kahtles, kas võib au omadustest, mille üle ta oma lapse puhul uhke on, enda peale võtta, kasutab üsna tugevaid väljendeid:

„absoluutselt nagu iga asja puhul, mida ma neile õpetanud olen...“

„Aga ikkagi ma üritan neile nagu alati näidata ka teist vaatenurka...“

„See on nüüd selline, mida ma hetkel tunnen, et ma pean sellega hästi palju nagu tööd tegema...“ (P1)

Emal väljendusviis viitab nüüd sellele, et ta siiski tunneb suurt vastutust lapsi kasvatades ja eelkõige viimane lause sisaldab ema enda aktiivse rolli tajumist, pannes iseendale suure vastutuskooorma – „ma pean sellega hästi palju tööd tegema“.

Emad väljendavad samas hämmingut kasvatus tulemuste osas. Imestatakse, et kuidas on „minusugusele“ saanud nii vahva laps kasvada, kes üllatab teatud omadustega, mida minul endal ei ole ja mida ema enda arvates ei ole ka teadlikult lapses arendanud.

3.2.2.2. Laps on mind kasvatanud

Lisaks sellele, et emad uskusid kohati endal laste kasvatamises rolli mitte olevat, toodi välja ka, et lapsed on hoopis need, kes vanemaid kasvatavad. Lapsi nähakse kompetentsetena. Võimalik, et siin mängib rolli praegune kiirelt muutuv ühiskond, millega noorem põlvkond tahab ja suudab rohkem kaasas käia ning mitmes valdkonnas on noored kujunenud lausa olulisteks trendiloojateks. Üheks valdkonnaks, kus lapsi pädevamateks peetakse, on tehnoloogia.

„No meil on juba niimoodi, et laps õpetab mind ja niimoodi õpin ma ise kõige paremini. Mulle täitsa meeldib see, et kui tema midagi kuskilt õpib, siis ma ütlen, et tule õpeta mulle ka, ma tahan ka teada, ma tahan ka õppida. No võta või arvutit või sellised asjad, kogu aeg küsin nõu, ja ega ma muidu ei saakski.“ (S1)

Üleüldse nähakse lapsi nendena, kes vanemate maailmapilti avardavad ja kõige uue suhtes ärksana hoiavad. Sealjuures on aga oluline üldine kontakt lapsega.

„nemad kujundavad hästi palju ju meid ka, et seda et millega nemad tegelevad, mis neile huvi pakub, see ju avardab meid ka kõik ja hästi sunnib nagu ütleme ringi vaatama, aga seda ainult juhul kui sa oma lastega tegelikult ikkagi kontaktis oled noh, et e kui seda kontakti ei ole, siis ei suuda enam mõjutada ka“ (P1)

Emal, kes jagas lugu oma pojast, kellel ei olnud vahepeal sõpru, süüdistas selles iseennast ja põhjendas tekkinud olukorda enda tehtud veaga lapse kasvatamisel, mil ta ei lasknud nooremana lapsel kaotada. Emal kirjeldas, kuidas väiksena oli poiss väga aktiivne, soovis erinevatest sündmustest osa võtta, aga talle ei meeldinud kaotada, misjärel hakkas ema teda erinevatest võistlustest tagasi hoidma. Sellega aga põhjustas ta enda sõnul poisile pika üksilduse

perioodi, sest ta ei saanud kogeda pettumusi ega arendada endas suhtlemisjulgust. Poisil oli esinemishirm ja ema sõnul leidis ta ise lahenduse, kuidas sellest vabaneda, kuidas suhtlemisostkust arendada. Ema mõistes parandas poiss justkui iseseisvalt ema kasvatusvea.

„jällegi ma ütlen, mina ei kasvatanud, vaid tema ise leidis selle variandi /.../ta läks näiteringi, et sellest esinemishirmust üle saada, et seda suhtlemist nagu saada juurde ehk et noo jumala eest ma ütlen, selle laua ümber peaksid istuma lapsed ja rääkima sellest, kuidas nad vanemaid kasvatavad, mitte see, kuidas meie neid kasvatame.“ (P1)

Kokkuvõtvalt võib aga väita, et nendes tõlgendusrepertuaarides, milles emad väljendavad enda rolli puudumist ja lapse hinnatud pädevust, peegeldub emade enda tegeliku eeskuju alahindamine. Emad küll toovad mõnes kohas välja, et nende eeskuju on oluline, kuid sageli näevad nad konkreetsete omaduste kasvatamist oma lastes võtvat kui üks-ühele kopeerimist. Tuuakse näide sportimisest ehk *„see ei saa ju olla minu eeskuju, mina ju ei tee näiteks sporti“* (P4). Tegelikuses võib aga ema olla näidanud oma eeskuju sihikindla ja pühendunud inimesena mõnes teises valdkonnas.

Tegelikult jõuab üks grupp ühise arutelu tulemusena ka ise selleni, et oluline on kasvatamisel terve pere kui süsteem ühes oma väärtuste struktuuriga. Tegu ei ole ehk niivõrd teadliku kasvatamisega, kuivõrd üldiselt pere kui süsteemi toetusega lapse arengule. Kui algul väljendas see ema, et ta ei olegi oma last kasvatanud, siis hiljem võtab ta ise selle kenasti kokku ja näeb enda rolli pere kui süsteemi osana, kes panustab oma isiklike väärtushinnangutega.

„ma arvan, et mis on nagu minu roll võib-olla olnud, et ma nüüd ei tahaks mett moka peale määrada... et see on võib-olla selliste väärtuste ja hoiakute süsteem, et ee mida mina olen väärtuslikuks pidanud. Et kui sa miskit teed, siis on see sinu vastutus ja mitte ainult vastutus enda ees, vaid vastutus pere kui süsteemi ees, et me oleme kõik ju üksteisest sõltuvad ja nagu noh selline ring, et kui üks ära kukub, siis nagu logiseb /.../ et see ongi nagu äkki tulnud nendest hoiakutest kaasa, mis on peres üldiselt aset leidnud, et mitte konkreetselt kasvatanud neid omadusi, vaid kasvanud koos selle pere kui süsteemiga.“ (P4)

See tsitaat kirjeldab argisemas keeles Bronfenbrenneri (1979) ökoloogiliste süsteemide teoorias kirjeldatud mikrosüsteemi või Superi ja Harknessi (1986) arenguniši lähenemise erinevate aspektide kooskõla, mis võtab kokku, et lapse areng toimub kultuuris ja pere kui süsteem on selles väga oluline komponent.

3.2.3. Laps kui partner

Kui eelmise tõlgendusrepertuaari „laps on mind kasvatanud“ juures nähti lapsi kohati pädevamatena kui iseennast ehk vaadati nendele isegi alt üles, siis selle tõlgendusrepertuaari puhul kujutati lapsi kui võrdseid partnereid.

Partneritena, öeldes seda ka ise sõna-sõnalt välja, näevad eelkõige oma lapsi need emad, kelle vanemad lapsed on juba täiskasvanud ja kodust lahkunud, kuid kelle noorim laps elab veel nendega ja on teismeliseas.

„Ma ütleks, et laps minu jaoks nüüd enam ei ole niimoodi laps, vaid on partner, see on ma ise tunnetan, et see on niimoodi muutunud, et ma ei oska öelda, kas see on õige või vale, aga mul on niimoodi lihtsalt huvitav.“ (T3)

Eelnevas näites räägib ema, et ei tea, kas selline positsioneerimine lapse suhtes on õige, aga olles kasvatanud eelnevalt kahte poega, väljendab ta, et tüdruku kasvatamine ja teistsuguses ühiskonnas on tema jaoks huvitav. Üks ema kirjeldab oma suhteid tütrega, kellega nad elavad juba aastaid kahekesi. Ühest küljest on nad partnerid koduseid majapidamistöid jagades, sest ema sõnul ei pea ta tütrele enam ammu vajalikke kohustusi ette näitama, vaid tüdruk teeb omaalgatuslikult seda, mida märkab, et on vaja teha. Samas kirjeldab ema tütart ka kui sõbrannat.

„Me oleme nigu kaks naist, ma ei ütle, okei, jah, ta on tütar, aga ongi, et me oleme nagu kaks sõbrannat“

„aga nüüd ma lähen koju, juba teist aasta ma arvan, ma ei saa veel uksest sissegi, kui Nimi juba ootab ja siis läheb jutustamiseks onju ja siis me istume vahest niimoodi, pole aega süüagi, üks räägib, mis temal juhtus terve päeva, mina räägin, mis minul juhtus terve päeva ja siis nagu sõbrannad vaata, siis et noh niuke jutustamine.“ (T2)

Lapse partnerina tajumine peegeldub ka vanemate kasvatusstrateegiates, kus murede korral püütakse lahendust leida eelkõige läbi dialoogi ja läbirääkimiste.

Partneri suhted ilmnevad ka siis, kui mängu tuleb kolmas osapool. Vanemate jutust tuleb välja, kuidas teatud olukordades võtavad nad lapsi kaitsva positsiooni või neist saavad nii-öelda liitlased. Näiteks tuleb see välja suhetes vanavanematega.

„kui tal on ikkagi midagi juba hoopis olulisemat või tähtsamat, siis ei saa ütlemega nagu minu ema või eeldada, et no nüüd me täna lähme ja kõplame ja siis kõik peavad jätma oma tööd või asjad kõrvale ja ja minema tegema täpselt seda, mida tema tahab.“ (P3)

Selles näites väljendab ema, kuidas ta hoiab rohkem poja poole ja kaitseb tema õigust teha enda jaoks olulisi asju, mitte aga ei ole vanaema poolel, ärgitades last tööle.

Pigem näevad emad oma väärtusi sarnanevat oma laste omadele kui vanavanemate omadele ja seegi teeb neist partnerid.

„me oleme kodus ka abikaasaga rääkinud, et mõtleme, miks meie vanemad on sellised, kas nad on õnnelikud või miks nad on vahepeal rahulolematud ja siis läbi selle nagu tulevadki need väärtushinnangud välja, et mida nemad on oma elus pidanud vajalikuks, aga samas me tunneme juba, et need väärtused pole enam meie jaoks kõige tähtsamad /.../ meie oleme selles mõttes siin nagu siin /.../ kuskil pöörde koha peal, kus me nagu protestime ja ei taha enam oma vanemate moodi olla.“ (T3)

Lapse ja vanema vaheline partnerlus tuleb välja ka suhetes kooliga. Vanemad väldivad küll lapse ja kooli vahelises konfliktis kooli otsest süüdistamist ja lapse poole valimist, kuid nende jutus on viiteid siiski laste pooldamisele.

„Noh ma ei saand lapsele öelda, et tegelikult õpetaja oleks pidanud tulema klassi, selgitama“ (P2)

„kui nad kodus olid imelapsed, meil ei olnud kunagi mingit probleemi, siis koolis oli kogu aeg jälle, kooli vaja tulla /.../ et noh suure pere laps, siis on teadagi, need kõige hullemad“ (S1)

Sellegipoolest püüavad nad jääda neutraalsele positsioonile, aidates lapsi konfliktide lahendamisel, oma õiguste eest seismisel või tutvustades strateegiaid, kuidas ebameeldivate asjadega toime tulla (*„ütlen ausalt, õppisime koos, kuidas spikerdada“ (P1)*)

Lapse partnerina tajumise tõlgendusrepertuaar on heas kooskõlas positiivse vanemluse põhimõtetega, kus vanemlik käitumine arvestab lapse huvidega, on hoolitsev ja enesekindlust andev, vägivaldavaba, tunnustav ja suunav, samas seades piire lapse täieliku arengu soodustamiseks (Karu et al., 2012).

See tähendab, et täiskasvanud on loovutanud teatava osa oma võimust, mis traditsiooniliselt on neile kuulunud (Percy-Smith & Thomas, 2010). Toimub dialoog, diskussioon ja otsuseid

tehakse ühiselt, mis tähistab kaasaegsemaid demokraatlikke suhteid lapse ja vanema vahel. Sellised suhted on olulised, et laste õigused oleksid realiseeritud ja kaitstud ning et lapses areneks nii autonoomsus kui seotus. Samas ei tähenda partnerlusel põhinevad suhted, et lapsevanemad oleks loovutanud oma kaitsja ja hoolitseja rolli.

3.2.4. Meil omal ajal

Emad tõid vestlustes sageli välja ka võrdlusi selle ajaga, kui nemad olid oma lastega samaealised. Ehk emade jutus esineb väljendeid „omal ajal oli meil“, „see oli meie lapsepõlv“, „et kui mina üheksanda lõpetasin“, „mina lapsepõlves“, „kui ma võrdlen ennast samas vanuses“ jne.

Mõned emad väljendasid, et võrdlemine ja ennast sellesse vanusesse mõtlemine on oluline selleks, et oma lapsi paremini mõista.

„Mina olen laste kasvatamisel üritanud hästi palju kogu aeg nende tegevusele nagu hinnanguid andes meelde tuletada nagu iseennast, jaa noh kõik me teeme vigu.“ (P1)

Üldiselt räägib see tõlgendusrepertuaar ühiskonnas toimunud muutustest, tänu millele on noortel tänapäeval tunduvalt rohkem valikuid, kui nende emadel samas vanuses. Sellest tulenevalt peavad noored olema ja emade sõnul ongi tänapäeval teadlikumad ning planeerivad edasisi samme läbimõeldumalt. Ühest küljest puudutab see karjäärivalikuid, aga mitte ainult. Tüdrukute emad räägivad näiteks ka tütarde teadlikust tervislikust toitumisest.

„kui mina mõtlen, et mina üheksanda lõpetasin, siis ma väga ei mäleta, et ma oleks väga mõelnud, et mis minust saab, ma nagu tiksusin selles tempos, et üheksas ja gümnaasium oli üsna mõistlik valik hinnete poolest. Teist varianti nagu väga polndki maakohas eks“

T4: „Mina arvan, mina nii ei olnud teadlik /.../ mängisid kummikeksu veel ja“

T2: „jah, ema andis seda kartulit ja kapsast ja sõid seda ja ei mingit“

Emad peavad üldjuhul neid rohkeid tekkinud võimalusi huvitegevustega tegelemiseks, erinevate kogemuste saamiseks ja maailma nägemiseks positiivseks ja julgustavad oma lapsi neist osa saama.

„/.../ aga see kõik, mis ta teeb ja millega ta tegeleb, see on nii huvitav, et kui mul oleks omal ajal need võimalused olnud, ma... väga tore oleks olnud“(T3)

Emad tajuvad praegust aega „teistmoodi ajastuna“, oma praegust teismelist „teistmoodi lapsena“, kellele on tarvis teistmoodi läheneda. Tänapäeva noortele antakse eraldi nimetus „millenniumi põlvkond“. Praegustest noortest räägitakse kui püsimatutest, kelles üldjuhul ei ole võimalik tööarmastust kasvatada.

*„tegelikult on see teataval määral hea, et millenniumi lastes ei ole seda nii-öelda tööarmastust ehk et nad ei jää ühte kohta kinni, vaid nad otsivad neid uusi väljundeid ja teine asi on see, et võib-olla meie hetkel ja meist vanemad põlvkonnad teevad paljusid asju hästi keeruliselt, sellepärast et meis ongi see töökohustus ja tööarmastus, et peab tegema ja kõik, aga see tänapäevane noor, tema hakkab otsima kergemaid lahendusi.“
(P1)*

Üldjuhul on emadel hea meel, et lisaks laienenud valikuvõimalustele, on ka majanduslik olukord tänaste noorte üleskasvamise perioodil parem ja kuigi kohati on olnud raskusi lastele raha väärtuse selgitamisega, siis ei ole kokkuhoidlikkus ja säästlikkus tänapäeval noortele edasiantavate väärtuste seas esikohal. Samas kaasneb sellega ka kurbuse noot.

„/.../ ma teadsin, et midagi saada, peab ise ka midagi selle jaoks andma, et asjad ei tulnud nii kergelt kätte, aga mulle praegu just tundub, et... tähendab ma ei ole kade oma laste peale, ma ei ole sugugi pahane oma abikaasa peale, et ee meil on teistmoodi kujunend, et minu lastel ei ole nii kehvad tingimused kui võib-olla minul omal ajal oli /.../ tegelikult mul on hea meel ja ma olen õnnelik selle üle, et neil ei ole samu tingimusi, aga jah“ (S4)

Eelnev näide on vastuoluline. Kuigi ema ütleb, et on õnnelik, on selles väljaütlemises siiski nukker toon. Ema ütleb, et ta ei ole kade oma laste peale, kes tema lapsepõlvega võrreldes paremates tingimustes elavad, kuid ta näib praegust maailma noori liialt hellitavat ning tajub selles teatavat ohtu.

Emad tunnistavad, et neil on kohati raske leppida oma teistmoodi „millenniumi põlvkonna“ noortega, andestada, et nad on just sellised, nagu nad on.

P2: „Ma arvan, et noored ei teegi tänapäeval enam“

P1: „Vot jaa ja ma arvan, et meie põlvkonnal on tegelikult neile seda hästi raske andestada“

P2: „Jah, ja mõista, et miks nad ei tee“

3.2.5. Poeg kui mees, tütar kui naine

Fookusgruupiintervjuudest ilmnes ka, et emad positsioneerisid end erinevalt vastavalt kas teismelise poisi või teismelise tüdruku kasvatamise suhtes. Tõlgendusrepertuaarid „poeg kui mees“ ja „tütar kui naine“ peegeldavad soolistatud sotsialiseerimist. Poiste emade fookusgruupiintervjuus ei toonud emad otsesõnu välja, et poiste või tüdrukute kasvatamine mingil määral erinev oleks. Pigem arvasid emad, kellel oli ka vanem tütar, et laste iseloomud on lihtsalt erinevad ja kui vanemad kasvatavad õdesid-vendi erinevalt, siis on see just laste erinevate loomuste tõttu, mis tingivad erinevad kasvatusstrateegiad. Vastupidiselt toodi tüdrukute emade fookusgruupiintervjuus üsna alguses välja mõte, et „*poiste ja tüdrukute kasvatamine on nii erinev*“ (T2). Ja tüdrukute emade intervjuus oli see üheks läbivaks teemaks.

Kuigi poiste emad oma arutelus otseselt välja ei toonud, et nad poisse eriliselt kasvataks, oli märgata mõningaid mustreid, mis tulid välja poiste emade poolt ka kolmandas intervjuus, kus oli nii poiste kui tüdrukute emasid. Nimelt rääkisid emad, kuidas nad naiseliku kavalusega püüavad mõjutada oma poegade selliseid otsuseid, mis neile eriti meeltemööda pole või ohtlikuna tunduvad. See näib olevat kooskõlas laiemal kõnekujundiga sellest, kuidas mees on „(perekonna)pea“ ja otsustab, aga naine on „kael“, kes mehe otsuseid mõjutab.

„/.../ kuna tegemist on siiski meesterahvastega, siis nupuka naisena sa ikkagi oskad nagu mõjutada küll neid otsuseid natukene noh kasvõi mitte ütleme noh oma tahtmist peale suruda aga et panna nagu laiemalt vaatama ja teisi variante ka kaaluma eksle.“ (P1)

Kavalusega mõjutamisest oli juttu seoses kooli sisseastumiskatsetega, kuhu noormees muidu ei tahtnud minna, kuid ema väitis, et suutis kavalusega suunata siiski poissi katsetele minema ja seeläbi tema valikuid laiendada.

Juttu tuli ka pere naispoole ja meespoole eristamisest. Üks tüdrukute emadest tõi välja koduste kohustuste jaotusest rääkides, kuidas naispere võib meeste olemasolul teatud tööd ikka neile jätta, viidates „meeste töödele“ ja „naiste töödele“.

„jaa, muru ta niidab ikkagi, kui mehi ei ole parasjagu kedagi, aga meil on ikka mehi ka majas, niiet... noh, siis naised võivad vahel laisad olla.“ (T3)

Tüdrukud on emadele tihti kui sõbrannad ja emade ning tütarde vaheline side ja suhtlus näib olevat erilisem, suhtlus poistega on pragmaatilisem. Tüdrukutega räägitakse palju ja emade väitel on nende kasvatamine loomingulisem.

„Ma räägin et ongi juba see, et emad, mingi iga ilmselt on niimoodi, et nad on sulle lähedasemad ja sa saad aru, poistega on ikka niimoodi, et sa vaatasid, et kas oleks söök söödud, noh ühesõnaga kõhud täis, riided seljas, et niuksed väga lihtsad asjad eksole, aga tütreaga see on selline väga peen värk meil käib.“ (T3)

Samas on tüdrukute kasvatamisel emade sõnul ka omad keerukused. Kui muidu kujutati ette, et naisterahvana on tüdruku kasvatamine lihtsam kui poisi kasvatamine ning stereotüüpselt eeldati, et tüdrukud on juba loomult korralikud, koristavad enda järelt paremini kui poisid ja on muidu mõistlikud, siis on pidanud mitu ema imestama.

„tuues siia paralleelina oma tütre, noh tema on minu jaoks täiesti üllatus, selles suhtes et noh kui mina mõtlesin et... ja mina ise laps olles, minu tuba oli alati korras, koristatud ja mina ise olin laps, kes ühel hetkel kogu elamist koristab, siis noh tüdrukul on vahepeal, hüppa karguga asjadest üle /.../ poegadel pole toad nii segi olnud kui tüdrukul on, aga no asju on ka rohkem teistpidi eksole.“ (S2)

Kolme intervjuu peale tõi üks ema nn segaintervjuust välja, kuidas tema eesmärgiks on kasvatada oma lapsi võrdõiguslikult.

„Ma püüan oma lapsi kasvatada nii-öelda võrdväärsena vastassugupoole suhtes, et ei ole niimoodi, et ainult naine koristab ja teeb süüa, et tänasel päeval ma püüan oma lastele ka seda süstida.“ (S2)

Samas pidi ema tunnistama, et mehi pole tal õnnestunud veel kööki saada. Kodustest kohustustest rääkides tundus olevat koristamisoskus selline, mida pidasid emad ühtviisi oluliseks arendada nii poistel kui tüdrukutel, kuigi tõdeti, et „*poisid koristavad teistmoodi*“ (S2).

Tüdrukute emade intervjuus oldi võrdõiguslikkuse teema suhtes väga iroonilised ja toodi välja mitmeid kehtivaid soostereotüüpe.

Tüdrukute emad leidsid, et naised ei tohiks liiga iseseisvad olla ja „*peaksid olema rohkem naised*“. Tõdeti, et naised kipuvad liiga palju vastutust võtma, soovides ise kõigega toime tulla ja olla väga sõltumatud. Üks ema tajub liigeses iseseisvuses tüdruku puhul ohtu ja väljendab,

kuidas mees võiks olla ikka otsustavam pool ja naine selline õrnem ning seda võiks mees osata hinnata.

„See on tegelikult õudselts ohtlik, see on nii ohtlik lugu, et ee see noor tütarlaps, kes kasvabki niimoodi, et ma pean kõigega ise hakkama saama, et ta tegelikult ee ei õpigi olema naine ja ja tegelikult kaob see tasakaal tal ära selle mehe ja naise vahepeal, et e kuidas need suhted on“ (T3)

Emma ise näeb ideaalis siiski, et mehel võiks olla oma ja naisel oma roll, mida mees peaks oskama hinnata.

„mulle on kogu aeg meeldind ikka vaadata mehele niimoodi alt üles /.../et ikkagi sa oled nõrgem ja mis siis, et ma tean, et ma oskan ise ka mingi lambi ära keerata või või kuidagi, lihtsalt, et sa tahad, et see mees oleks kuidagi selline otsustav jõud /.../ikkagi see naine võiks olla kuidagi õrnem ja mees võiks seda siis osata hinnata.“ (T3)

Stereotüüpsetena tulid välja ka teiste intervjuus osalejate reaktsioonid kahele situatsioonikirjeldusele. Tüdrukute intervjuus kirjeldas üks ema oma tütre karjäärivalikut militaarvaldkonnas, soovi ajateenistusse minna ja jätkata õpinguid sõjakoolis. Kui muidu esitasid intervjuus osalejad üksteisele väga vähe küsimusi, pigem täiendati eelneva rääkija juttu omapoolse kogemusega, siis selle situatsiooni jagamise järel tunti huvi, kust tüdruku selline soov pärit on, kas on keegi eeskujututvusringkonnas või suguvõsas.

Teine situatsioonikirjeldus pärineb ühelt emalt nn segaintervjuust, kellel on kaks poega vanuses 16 ja 17 ning 13-aastane tütar. Nüüd on vanematel lastel ka väike 2-aastane vend. Emma jagaski imetust, kuidas tütrele ei ole eriti soovi väikse vennaga tegeleda, samas kui vanemad vennad on väikest poissi valmis hea meelega hoidma ja on tema kasvamise suhtes elevil. Selle situatsiooni jagamise peale tunti teiste intervjuus osalejate seast samuti huvi, kui vana see tütar on, kes väikse lapsega tegeleda ei taha.

Tegu on kahe situatsiooniga, kus tüdruku käitumine erineb ühiskonna ootustest ühele tütarlapsel. Esimeses näites on tegu ebatraditsioonilise karjäärivalikuga ning teise näite puhul eeldataks, et tüdruk kui tulevane ema peaks olema eelkõige lapse eest hoolitseja.

3.2.6. Diskursusanalüüsi kokkuvõte

Diskursusanalüüsi eesmärgiks oli uurida, kuidas positsioneerivad emad ennast laste kasvatamisest rääkides, mil määral räägitakse erinevustest poiste ja tüdrukute kasvatamisel ning kui võrd peegeldub emade jutus soodiskursus.

Intervjuudest selgus, et emad vahetavad oma positsioone laste suhtes olenevalt olukorrast ja tajutud sekkumise vajadusest, võttes kasutusele erinevaid käitumissüsteeme. See on kooskõlas Gruseci ja Goodnow (1994) teooriaga, mille järgi vanemad kasutavad erinevaid kasvatustehnikaid sõltuvalt sellest, mis tüüpi ja kui tõsise olukorraga on tegu ning missugune on kontekst, kus see aset leiab, kui vana ja missuguses emotsionaalses seisundis on laps. On kirjeldatud erinevaid alasid (ingl *domains*), millest lähtuvalt valivad vanemad kas kaitsva ja turvalisust pakkuva, võimu ja kontrolli rakendava, grupikuuluvust ja koostööd soodustava või kahepoolseid suhteid soodustava käitumise vahel (Beaulieu & Bugental, 2008).

On olukordi, kus emad peavad vajalikuks kasutada oma lapsevanema õigusi ja näidata seejuures teatavat võimu ning rakendada kontrolli, kuid seda eelkõige autoriteetse vanemluse tähenduses (Baumrind, 1991; Maccoby & Martin, 1983). Võimu kasutamisest räägiti seoses haridusvalikutega. Kuna intervjuudes osalenud emad olid suuresti isiklikku arengut ja haridust toetavad, näitasid nad neil teemadel üles resoluutset ja järjekindlat käitumist. See viitab vanemate ja laste vahelistes suhetes olemasolevale tuleviku dimensioonile, mil vanemad käituvad teatud puhkudel pigem pikemaajalistest kasvatusesmärkidest lähtuvalt, mitte koheselt rakenduvate eesmärkide nimel (Lollis, 2003). Vanematel on küll lastega võrreldes rohkem võimu, aga nad ei kasuta seda alati, sest hoolimata oma suuremast võimust on vanemad tundlikud ka väikse lapse poolsete mõjutuste osas (Kuczynski & Parkin, 2008).

Järgnevad tõlgendusrepertuaarid on pigem asetatavad teistele aladele, vastavalt seotud siis kas emade kaitstust pakkuva („Laps kui partner“) või kahepoolseid suhteid ja grupikuuluvust ning koostööd soodustava käitumisega („Laps kui partner“, „Laps on mind kasvatanud“).

„Laps kui partner“ ja „Mina ei ole oma last kasvatanud“ tõlgendusrepertuaarides on läbivaks lapse enda aktiivse rolli tajumine sotsialiseerimisprotsessis. Emad tajuvad ise, kuidas nad on rekonstrueerinud oma kasvatusmudeleid, et kohandada neid paremini vastavaks enda ja oma laste heaolule (Kuczynski & Knafo, 2013). Kui mõned vanemad väitsid, et nüüdseks on nende töö tehtud, siis teiste arvates varases teismeliseas, kui tõsisemad probleemid ja küsimused tekkisid, alles kasvatamine algas. Vanemad tunnistavad, et lastel on neile mõju ning tunnevad,

et kohati lapsed isegi kasvatavad neid. See on kooskõlas sotsiaalrelatsioonilise teooriaga, kus sotsialiseerimisprotsessi nähakse kahesuunalisena ja vanematel ning lastel on võrdselt aktiivne roll ning mõju üksteisele.

Emad toovad näiteid sellest, kuidas nad tunnevad, et nende väärtused on ajas muutunud ja nad ei hinda enam paljusid selliseid väärtusi, mida nende vanemad tahtsid neile oma nooruses edasi anda, samuti ei pea nad vajalikuks neid samu omadusi ka oma lastes arendada, pigem võivad nad leida uusi ideid laste põlvkonnalt (Kuczynski et al., 1997).

Tõlgendusrepertuaaris „Meil omal ajal“ käsitleti ühiskonna muutusi. Emad võrdlesid maailma koos võimaluste ja valikute rohkusega, milles nende lapsed praegu kasvavad ja ellu astumas on, ning enda üleskasvamise konteksti ja väärtusi selles ühiskonnas. Emad tajuvad ühiskonnas aset leidnud muutusi positiivsetena ja on üldjoontes õnnelikud, et lastele on avanenud nii palju võimalusi, teisalt aga räägivad nad, et teistmoodi maailm on kaasa toonud ka teistmoodi lapsed, kellega toimetulekuks on vaja uut moodi võtteid ja kasvatustrateegiaid ja kohati on raske leppida selle „teistmoodi lapsega“, kellel on teistsugused väärtushinnangud. Väljendataksegi, et lastega suhtlemisel ei toimi autoritaarsed kasvatuse võtted nagu keelamine ja käskimine, vaid pigem peab lapsesse suhtuma kui partnerisse, et säiliks usalduslik suhe.

Nendest tõlgendusrepertuaaridest selgub samuti, et vanemate eesmärgiks ei ole lastele üksteisele omaenda väärtusi ja tõekspidamisi edasi anda. Vanemad mõistavad, et ühiskond on muutunud ja ka lapsed on teistsugused ning üldjoontes ei pane nad seda pahaks, sest maailm nõuabki uusi väärtushinnanguid. Seega on siin taas viide sellele, kuidas vanemad sotsialiseerivad lapsi kohanema muutuvate oludega (Maccoby, 2007)

Töö uurimisküsimustena olid püstitatud ka, mil määral räägivad emad erinevatest kasvatusesmärkidest teismeliste poiste ja teismeliste tüdrukute puhul ning kuidas peegeldub vanemate jutus soodiskursus. Seetõttu pöörati eraldi tähelepanu, kuidas emad positsioneerivad end rääkides tüdruku kasvatamisest ja kuidas poisi kasvatamisest. Poiste emad ei osanud oma intervjuus erinevusi erinevast soost laste kasvatamisest välja tuua, väites, et kui õdede ja vendade kasvatuses on olnud midagi erinevat, siis on see pigem seotud lapse isiksuseomadustega. Samas öeldi tüdrukute emade intervjuus selgelt välja idee, kuidas poiste ja tüdrukute kasvatamine on tõepoolest väga erinev. Siin on raske hinnata, kas rolli on mänginud laste tegelikud erinevused või missugune on olnud juba sünnist saati lapsevanemate endi roll soolisel sotsialiseerimisel.

Fookusgruupiintervjuudes oli märgata mitmesuguseid soorollidega seotud uskumusi, mis võivad mõjutada laste edaspidist käitumist. Välja tulid teatud soostereotüüpilised iseloomuomadused,

samuti soo alusel jaotuvad elukutsed ja majapidamistööd ning sool põhinevad rolliootused. Emad suhtuvad oma poegadesse kui meestesse, püüdes mõningaid nende otsuseid nupuka naisena üle kavaldada. Samas on tüdrukud tihtipeale sõbrannad, kellega räägitakse palju ning keda võetakse liitlasena vastandudes pere meespoolele. Kuigi emade jaoks on mõned laste käitumismustrid ootamatud, võib öelda ka, et soorolli ootustega vastuolus, on positiivne, et vanemad püüavad austada laste autonoomseid otsuseid ja leppida nende valikutega.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida, missugused on emade tõlgendused enda sotsialiseerimisväärtustest teismeliste laste kasvatamisel ehk missuguseid väärtusi soovivad nad oma lastele edasi anda. Sealjuures huvitasid töö autorit emade põhjendused valitud väärtuste eelistamisele. Eraldi tähelepanu pöörati autonoomsuse ja seotusega haakuvate väärtuste hindamisele ning samuti ka sotsialiseerimise soolisele aspektile.

Kolme fookusgrupiintervjuu andmetel põhinenud temaatiline analüüs näitas, et teismeliste emad soovivad oma lastes arendada nii autonoomsust kui ka seotust, mis on kooskõlas töös kirjeldatud Kagitcibasi autonoomne-seotud mina teooriaga. Emade poolt enim hinnatud kasvatusväärtusteks on vastutustunne, sallivus ja lugupidamine teiste inimeste suhtes ning otsusekindlus ja visadus. Autonoomsuse ja seotuse kooseksisteerimisel on emade tõlgendustes erinevaid vorme ja tasakaal nende vahel oleneb situatsioonist.

Olulisena mainitud väärtuste eelistamisele toodi erinevaid põhjendusi. Emade sõnul on kasvatusväärtusi mõjutanud nende enda päritoluperekond, kuid mitte alati ei soovita neidsamu väärtusi ka oma lastele edasi anda. Veel põhjendati mitmete väärtuste olulisust tuleviku perspektiiviga ehk püüti ette kujutada, missugused omadused ja väärtused võiks tänapäeva noortele nüüd ja tulevikus kasuks tulla. Samuti viitasid emad, et kasvatusesmärgid sõltuvad ka lapse vanusest ning konkreetse lapse iseloomust ja vajadustest.

Fookusgrupiintervjuu andmete diskursusanalüüsi käigus uuriti emade tõlgendusrepertuaare sellest, kuidas nad positioneerivad ennast laste kasvatamisest rääkides. Kuigi on teemasid, mille suhtes vanemad oma lastega võimukamalt käituvad ja rohkem kontrolli rakendavad, siis seostub see eelkõige autoriteetse vanemluse põhimõtetega, mil kontroll ei tähenda mitte ema soovi domineerida, vaid täidab eesmärgi arendada lapses tasakaalustatult nii autonoomsust kui seotust. Lapsi näevad emad aktiivsete sotsialiseerimisprotsessis osalejatena, viidates, et sageli kasvatavad lapsed hoopis oma vanemaid, mitte vastupidi.

Ei saa väita, et emade kasvatusväärtused oleksid poiste ja tüdrukute puhul oluliselt erinevad, sellegipoolest aga peegeldusid emade jutus teatud soostereotüüpilised iseloomuomadused, vihjed soo alusel jaotuvatele elukutsetele ja majapidamistöödele ning sool põhinevad rolliootused. Kuigi emade soostereotüüpsed hinnangud ja uskumused võivad mõjutada ka laste tõekspidamisi neil teemadel, on lastel endil kui aktiivsetel sotsialiseerimisprotsessis osalejatel samuti roll nende omaksvõtmise üle otsustada.

Emade jutus oli läbivalt meenutusi „omast ajast“ ja selle võrdlusi tänapäeva noorte kasvukeskkonnaga. Emad hindasid ühiskonnas toimunud arenguid ja seoses sellega tekkinud valikuvõimaluste rohkust noorte jaoks positiivseks. Samas aga tõdeti, et suuremad valikuvõimalused eeldavad noortelt edukaks toimetulekuks ka teistsuguseid omadusi ja väärtusi. Selline kultuurikonteksti ja muutuste tajumine on mänginud olulist rolli selles, miks emade põlvkond oma lastele iseenda väärtushinnangute täpset koopiat ei soovi edastada, vaid eesmärgiks on sotsialiseerida lapsi kohanema muutuvate oludega.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Albert, I., & Trommsdorff, G. (2014). The Role of Culture in Social Development Over the Life Span: An Interpersonal Relations Approach. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(2). <http://doi.org/10.9707/2307-0919.1057>
- Alwin, D. F., & McCammon, R. J. (2003). Generations, Cohorts, and Social Change. J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Toim), *Handbook of the Life Course* (lk 23–49). Springer US. Salvestatud http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-0-306-48247-2_2
- Ayres, L. (2008). Thematic Coding and Analysis. L. Given, *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States: SAGE Publications, Inc. Salvestatud <http://knowledge.sagepub.com/view/research/n451.xml>
- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. (2011). Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit? *Journal of Moral Education*, 40(1), 105–121. <http://doi.org/10.1080/03057240.2011.553797>
- Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *The Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. <http://doi.org/10.1177/0272431691111004>
- Beaulieu, D. A., & Bugental, D. B. (2008). An Evolutionary Approach to Socialization. J. E. Grusec & P. D. Hastings (Toim), *Handbook of socialization: Theory and research* (lk 71–95). New York: Guilford Press.
- Benaquisto, L. (2008). Codes and Coding. L. Given, *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States: SAGE Publications, Inc. Salvestatud <http://knowledge.sagepub.com/view/research/n48.xml>
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M., & Robson, K. (2001). *Focus Groups in Social Research*. London: SAGE Publications.
- Boyd, R., & Richerson, P. J. (1988). *Culture and the Evolutionary Process* (0002- edition). Chicago: University Of Chicago Press.
- Breugelmans, S. M., Poortinga, Y. H., Chasiotis, A., & Sam, D. L. (2011). *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Massachusetts, London: Harward University Press.

- Bussey, K., & Bandura, A. (2008). Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaalkognitiivne teooria. A. H. Eagly, A. E. Beall, & R. J. Sternberg (Toim), *Soopsühholoogia* (lk 92–119). Tallinn: Külim.
- Cavalli-Sforza, L. L., & Feldman, M. W. (1981). *Cultural Transmission and Evolution: A Quantitative Approach*. Princeton University Press.
- Clemans, K. H., DeRose, L. M., Graber, J. A., & Brooks-Gunn, J. (2010). Gender in Adolescence: Applying a Person-in-Context Approach to Gender Identity and Roles. J. C. Chrisler & D. R. McCreary (Toim), *Handbook of Gender Research in Psychology: Gender Research in General and Experimental Psychology* (Kd 1, lk 527–557). New York: Springer.
- Creswell, J. W. (2008). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3rd edition). Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, Inc.
- Daly, K. J. (2007). *Qualitative Methods for Family Studies and Human Development*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496. <http://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487>
- Dawber, T., & Kuczynski, L. (1999). The Question of Ownness: Influence of Relationship Context on Parental Socialization Strategies. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(4), 475–493. <http://doi.org/10.1177/0265407599164004>
- De Mol, J., Lemmens, G., Verhofstadt, L., & Kuczynski, L. (2013). Intergenerational Transmission in a Bidirectional Context. *Psychologica Belgica*, 53(3), 7–23.
- Edley, N. (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. M. Wetherell, S. Taylor, & S. J. Yates (Toim), *Discourse as Data: a Guide for Analysis*. SAGE Publications Ltd.
- Edwards, D. (2004). Interpretative Repertoire. M. Lewis-Beck, A. Bryman, & T. Liao, *Encyclopedia of Social Science Research Methods*. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States: SAGE Publications, Inc. Salvestatud <http://knowledge.sagepub.com/view/socialscience/n439.xml>
- Ester, P., Mohler, P., & Vinken, H. (2006). Values and the Social Sciences: A Global World of Global Values? P. Ester, M. Braun, & P. Mohler (Toim), *Globalization, Value Change, and Generations: A Cross-National and Intergenerational Perspective*. Leiden; Boston: Brill.
- Friedlmeier, M. (2006). *Transmission of Values Within Families in Romania*. Universität Konstanz, Konstanz.

- Goossens, L. (2006). The Many Faces of Adolescent Autonomy: Parent-Adolescent Conflict, Behavioral Decision-Making, and Emotional Distancing. S. Jackson & L. Goossens (Toim), *Handbook of Adolescent Development* (lk 135–153). Hove, East Sussex ; New York: Psychology Press.
- Grusec, J. E., & Davidov, M. (2008). Socialization in the Family: the Role of Parents. J. E. Grusec & P. D. Hastings (Toim), *Handbook of Socialization: Theory and Research*. New York: Guilford Press.
- Harkness, S., & Super, C. M. (2006). Themes and Variations: Parental Ethnotheories in Western Cultures. K. H. Rubin & O. B. Chung (Toim), *Parenting beliefs, Behaviors, and Parent-Child Relations: a Cross-Cultural Perspective* (lk 61–79). New York: Psychology Press.
- Hofstede, G. H. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. SAGE Publications.
- Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. (1995). *The Active Interview*. SAGE Publications.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press.
- Inglehart, R., & Oyserman, D. (2004). Individualism, Autonomy, Self-Expression. H. Vinken, J. Soeters, & P. Ester (Toim), *Comparing Cultures: Dimensions of Culture in a Comparative Perspective*. Leiden: Brill.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context Implications for Self and Family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403–422.
<http://doi.org/10.1177/0022022105275959>
- Kagitcibasi, C. (2013). Adolescent Autonomy-Relatedness and the Family in Cultural Context: What Is Optimal? *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223–235.
<http://doi.org/10.1111/jora.12041>
- Kalmus, V. (2015). Diskursusanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/diskursusanalyys>
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

- Karu, M., Turk, P., Suvi, H., & Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring: laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kuczynski, L., & Grusec, J. E. (1997). Future Directions for a Theory of Parental Socialization. J. E. Grusec & L. Kuczynski (Toim), *Parenting and the Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory* (lk 399–414). New York: Wiley.
- Kuczynski, L., & Knafo, A. (2013). Innovation and Continuity in Socialization, Internalization, and Acculturation. M. Killen & J. G. Smetana (Toim), *Handbook of Moral Development* (2. tr, lk 93–112). Taylor and Francis Publishers.
- Kuczynski, L., Marshall, S., & Schell, K. (1997). Value Socialization in a Bidirectional Context. J. E. Grusec & L. Kuczynski (Toim), *Parenting and the Internalization of Values: A Handbook of Contemporary Theory* (lk 23–50). New York: Wiley.
- Kuczynski, L., & Parkin, C. M. (2008). Agency and Bidirectionality in Socialization: Interactions, Transactions, and Relational Dialectics. *Handbook of socialization: Theory and research* (lk 259–283). New York: Guilford Press.
- Lila, M., van Aken, M., Musitu, G., & Buelga, S. (2006). Families and Adolescents. S. Jackson & L. Goossens (Toim), *Handbook of Adolescent Development* (lk 154–174). Hove, East Sussex ; New York: Psychology Press.
- Lollis, S. (2003). Conceptualizing the influence of the past and the future in present parent-child relationships. L. Kuczynski (Toim), *Handbook of dynamics in parent-child relationships* (lk 67–89). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maccoby, E. E. (2007). Historical Overview of Socialization Theory and Research. *Handbook of Socialization: Theory and Research* (lk 13–41). New York: Guilford Press.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. H. Mussen & E. M. Hetherington (Toim), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (Kd 4). New York: Wiley.
- Morgan, D. L. (1992). Designing Focus Group Research. M. Stewart & et al. (Toim), *Tools for Primary Care research* (lk 177–193). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Pelisaar, K. (2011). *Individualismi ja kollektivismi väärtuste põlvkondadevaheline edasikandumine* (Bakalaureusetöö). Tartu Ülikool, Tartu.
- Percy-Smith, B., & Thomas, N. (2010). Conclusion: Emerging themes and new directions. B. Percy-Smith & N. Thomas (Toim), *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London-New York: Routledge.

- Peterson, G. W., & Bush, K. R. (2015). Families and Adolescent Development. T. P. Gullotta, M. Evans, & R. W. Plant (Toim), *Handbook of Adolescent Behavioral Problems: Evidence-Based Approaches to Prevention and Treatment* (Kd 2). Springer.
- Phillips, N., & Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction* (1 edition). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Potter, J. (1996). Discourse analysis and constructionist approaches: theoretical background. J. T. E. Richardson (Toim), *Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and the Social Sciences*. (lk 125–140). Leicester.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: SAGE.
- Raj, S. P., & Raval, V. V. (2013). Parenting and Family Socialization within a Cultural Context. E. L. Anderson & S. Thomas (Toim), *Socialization: Theories, Processes, and Impact*. Hauppauge, N.Y: Nova Science Pub Inc.
- Realo, A. (2013). Väärtused. M. Heidmets (Toim), *Eesti maailmas*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- Roosalu, T. (2014). *Soolise võrdõigusslikkuse monitooring 2013. Artiklite kogumik*. (No. 3/2014). Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- Rothbaum, F., & Trommsdorff, G. (2007). Do Roots and Wings Complement or Oppose One Another? The socialization of Relatedness and Autonomy in Cultural Context. J. E. Grusec & P. D. Hastings (Toim), *Handbook of Socialization: Theory and Research*. New York: Guilford Press.
- Schwartz, S. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (Toim), *Advances in experimental social psychology* (lk 1–65). Orlando, FL: Academic Press.
- Schwartz, S. (2003). A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations. *ESS Questionnaire Development Report*, 259–319.
- Schwartz, S. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. H. Vinken, J. Soeters, & P. Ester (Toim), *Comparing Cultures: Dimensions of Culture in a Comparative Perspective* (lk 43–73). Leiden: Brill.
- Schwartz, S. (2006). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137–182.

- Schwartz, S. (2007). A Theory of Cultural Value Orientations: Explications and Applications. *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (1k 33–78). Leiden: Brill.
- Schwartz, S. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <http://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Smith, P. B., Bond, M. H., & Kagitcibasi, C. (2006). *Understanding Social Psychology Across Cultures: Living and Working in a Changing World*. SAGE Publications.
- Super, C. M., & Harkness, S. (1986). The Developmental Niche: A Conceptualization at the Interface of Child and Culture. *International Journal of Behavioral Development*, (9), 545–569.
- Super, C. M., & Harkness, S. (1997). The Cultural Structuring of Child Development. J. W. Berry, P. Dasen, & T. S. Saraswathi (Toim), *Handbook of Cross-Cultural Psychology: Volume 2. Basic Processes and Human Development* (1k 1–39). Boston: Allyn & Bacon.
- Tamis-LeMonda, C. S., Way, N., Hughes, D., Yoshikawa, H., Kalman, R. K., & Niwa, E. Y. (2007). Parents' Goals for Children: The Dynamic Coexistence of Individualism and Collectivism in Cultures and Individuals. *Social Development*, 071124114012002–???. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00419.x>
- Tulviste, T. (2007). Autonomy orientation in the socialization of Estonian children. G. Zheng, K. Leung, & J. Adair (Toim), *Perspectives and Progress in Contemporary Cross-Cultural Psychology* (1k 86–96). Beijing: Light Industry Press.
- Tulviste, T., & Ahtonen, M. (2007). Child-Rearing Values of Estonian and Finnish Mothers and Fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 137–155. <http://doi.org/10.1177/0022022106297297>
- Tulviste, T., & Kikas, E. (2010). Qualities to be developed in Estonian children at home and at school. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31(4), 315–321. <http://doi.org/10.1016/j.appdev.2010.03.002>
- Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B., & Tryggvason, M.-T. (2007). Child-rearing goals of Estonian, Finnish, and Swedish mothers. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48(6), 487–497. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00618.x>
- Tulviste, T., Mizera, L., & Geer, B. D. (2012). Socialization Values in Stable and Changing Societies A Comparative Study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian Mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(3), 480–497. <http://doi.org/10.1177/0022022111401393>

- Van Dijk, T. A. (2005). *Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Wetherell, M., Taylor, S., & Yates, S. J. (Toim). (2001). *Discourse as Data: A Guide for Analysis* (First Edition edition). London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications Ltd.
- Vihalemm, T. (2014). Fookusgrupi intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu>
- Williams, R. M., Jr. (1974). Review. *Political Science Quarterly*, 89(2), 399–401. <http://doi.org/10.2307/2149267>
- Vinken, H., Soeters, J., & Ester, P. (2004). Cultures and dimensions. Classic perspective and new opportunities in „Dimensionalists“ cross-cultural studies. H. Vinken, J. Soeters, & Ester (Toim), *Comparing Cultures: Dimensions of Culture in a Comparative Perspective* (lk 5–27). Leiden/ Boston: Brill.

LISAD

Lisa 1. Fookusgrupiintervjuu kava

Tere kõigile! Kõigepealt ma tahan tänada teid kõiki, et te leidsite aega ja võimalust tänases aruteluringis osaleda. Veel kord ka ametlik tutvustus – mina olen Kadri Pelisaar, õpin Tartu Ülikoolis sotsioloogia magistriõppes ja olen tegemas oma magistritööd. See on ka põhjus, miks teie täna siin olete. Nimelt uurin ma oma magistritöös Eesti emade, just teismeliste laste emade, kasvatusväärtusi. Täna intervjuu on üks osa sellest uurimistööst.

Teil on kõigil sarnases vanuses laps, 14-17aastane. Tean, et paljudel on rohkem lapsi, vanemaid või nooremaid. Täna siin ringis võiks eelkõige mõelda mainitud vanuses lapse peale või vanemate laste peale tagasivaateliselt, kui nad olid selles vanuses. Võite tuua häid näiteid ka vanematest lastest.

Ma loodan, et meie vestlus kulgeb vabas vormis, et te saaksite siin omavahel arutleda, oma arvamust laste kasvatamise kohta avaldada ja oma kogemustest rääkida. Minu rolliks on küll aeg-ajalt sekkuda ja uusi küsimusi tõstatada, samuti annan ma teile väikse ülesande. Aga mind huvitab just teie nägemus ja arvamus, seega minu küsimustele ei ole õigeid ja valesid vastuseid.

Veel küsiksin ma teie luba meie vestluse salvestamiseks. See on vajalik, et mul oleks võimalik meie vestlus transkribeerida. Peale transkribeerimist see helifail kustutatakse. Teie poolt siin räägitu jääb anonüümseks. Magistritöös ma teie nimesid ja spetsiifilisi taustaandmeid ei kasuta.

Võiksite veel kokku leppida, kas me kasutame tänases suhtluses Teie või Sina vormi? Kuidas teile sobiks?

Enne kui me päriselt pihta hakkame, palun ma, et te kõik ennast tutvustaksite. Võiksite öelda enda nime, kui mitme lapse ema te olete ja siis oma lapse nime, kellest me täna rohkem räägime (kes jääb vastavasse vanusevahemikku).

MISSUGUSEID VÄÄRTUSI SOOVITAKSE EDASI ANDA JA PÕHJENDUSED

Kõigepealt ma annan teile ühe väikse ülesande. Kõik saavad ühe paberi, kus on kirjas 11 omadust, mida saab laste kasvatamisel oluliseks pidada. Palun valige sealt loetelust kuni 5 omadust, mida te peate eriti oluliseks. Omaduse järel olevasse esimesse kasti märkige palun ristiga need kuni 5 olulist omadust. Seejärel proovige need omadused ka enda jaoks järjestada selliselt, et numbri 1 saab kõige tähtsam omadus.

Aega 3-4 minutit. Kuidas teile üldiselt tundus see ülesanne? Kas midagi oli puudu, st millised omadused võiksid olla veel nimekirjas?

1. Missugused on need väärtused, mida teie eriti oluliseks peate ja mida te selle all mõistate?
2. Miks te just need väärtused olete oma esiviisikusse valinud?
3. Millest see sõltub, missuguseid väärtusi või omadusi inimene tahab oma lapsi kasvatades neile õpetada?

Nüüd ma näitaksin teile slaidilt, mida Eesti naised üldiselt sama teema kohta arvavad. Nimelt on see küsimus osa Maailma Väärtuste Uuringust. Eesti kohta on need andmed kogutud 2011. aastal.

1. Kuidas Teile antud tulemused tunduvad?
2. Kuivõrd need langevad kokku teie enda omadega?
3. Kui nüüd mõtlete korraks oma noorukieale, siis milliseid väärtusi ja omadusi üritasid teie vanemad teile edasi anda, teid kasvatada?
4. Kuidas teile tundub, millised omadused ja väärtused tagavad tänapäeval edukuse ühiskonnas? Mida noortelt eeldatakse, millist käitumist, hoiakuid ja ellusuhtumist?

AUTONOOMSUS/ SEOTUS

1. Kuidas on tänapäeva Eesti peredes, kas lapsed arvestavad teiste pereliikmetega? Millised on või võiksid olla lapse kohustused kodus? Kui teie laps on oma sõprade seltskonnas, siis missugune roll võiks tal seal olla?
2. Millist rolli mängivad sõbrad tänapäeva noorte elus, kui oluline on kuuluda sõpruskonda, suhtlemine eakaaslastega. Kuidas teile tundub, kas teie laps on oma sõprusuhetega rahul, kuidas teie nendega rahul olete?
3. Teismeiga peetakse selliseks „paukuvate uste perioodiks“, kus noored tahavad rohkem omaette käia ja iseseisvalt otsustada. Mis asjades tahab ja saab teie laps ise otsustada?

POISTE/ TÜDRUKUTE KASVATAMINE

1. Me räägime täna eelkõige teie lapsest, kes jääb sinna vanusesse 14-17, aga teil on rohkem lapsi, nooremaid või vanemaid. Kas õdede-vendade kasvatamine on olnud ühesugune või on olnud erinevusi? Millest on see sõltunud?

2. Kuidas teile tundub, kas poiste kasvatamine erineb tüdrukute kasvatamisest?
3. Me rääkisime enne sellest, et missuguseid väärtusi on praegu noortel täiskasvanutel elus hakkamasaamiseks vaja. Mis te arvate, kas meeste ja naiste puhul on see ühesugune?

LÕPUARUTELU

1. Me oleme rääkinud sellest, missuguseid omadusi teie ise tahate oma lastele õpetada, aga kes veel teie laste väärtusi kujundavad?
2. Kuidas teiste väärtuste kujundajate eesmärgid on teie omadega kooskõlas?
3. Millised võiksid olla teie suhted oma lapsega 20 aasta pärast, kui ta on kolmekümnendate teises pooles? Mis rolli nad siis teie elus mängivad?

Me oleme arutanud ... teemadel. Kas on veel midagi, millele te tahaksite tähelepanu pöörata või oli midagi sellist, mille arutelu jäi meil poolikuks?

Lisa 2. Ülesanne fookusgrupiintervjuudes osalenud emadele.

Küsimus Maailma Väärtuste Uuringust (ingl *World Values Survey*) (sõnastus veidi muudetud).

Siin on loetelu omadustest, mida me võime laste kasvatamisel peres oluliseks pidada.

Missuguseid neist peate Te eriti oluliseks?

- 1) Palun märkige omaduse järel olevasse esimesse kasti ristiga kuni 5 olulist omadust
- 2) järgmises kassis palun järjestage need enda jaoks ühest viieni (1 = kõige tähtsam)

1	Sõltumatus		
2	Tööarmastus		
3	Vastutustunne		
4	Kujutlusvõime		
5	Sallivus ja lugupidamine teiste inimeste suhtes		
6	Kokkuhoidlikkus, säästlikkus raha ja asjade suhtes		
7	Otsusekindlus, visadus		
8	Religioossus		
9	Omakasupüüdmatlus		
10	Sõnakuulelikkus		
11	Eneseväljendus		

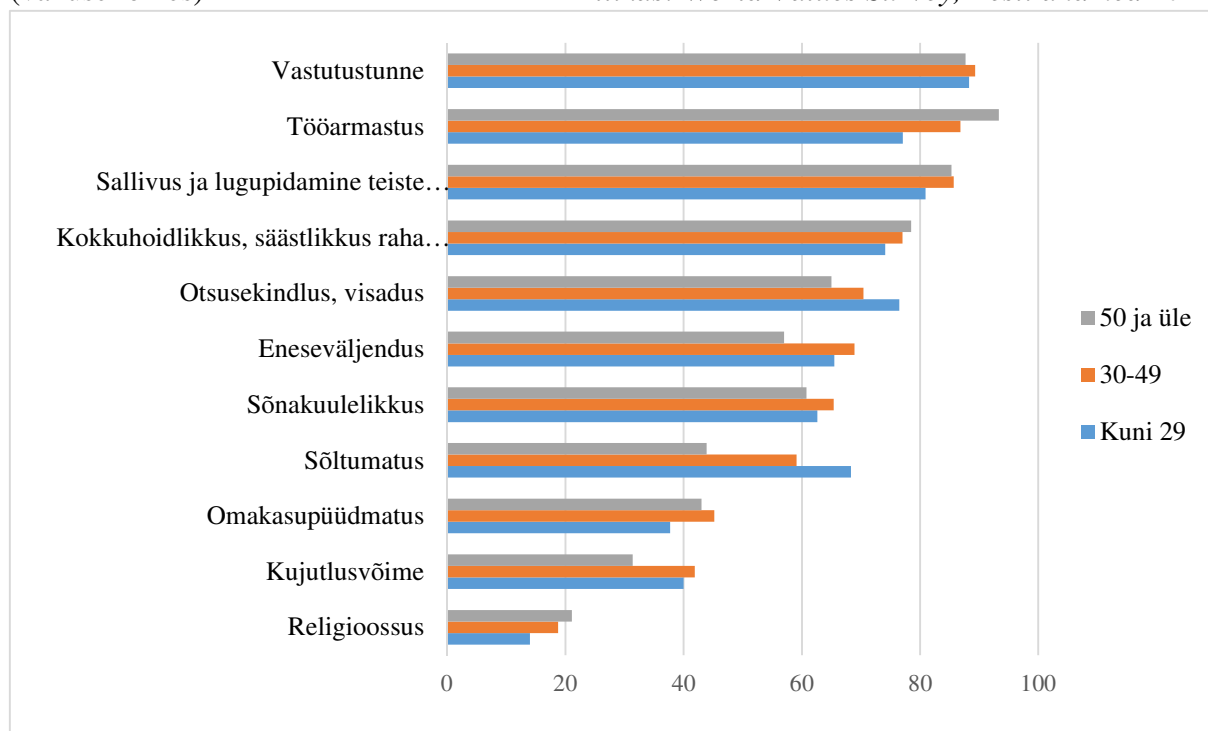
Lisa 3. Fookusgrupiintervjuus esitletud slaidid.

Slaidid, mille osas küsiti emade arvamust fookusgrupiintervjuu käigus.

Slaid 1 - Omadused, mida Eesti naised peavad laste kasvatamisel eriti oluliseks (mitu % maininud)
Allikas: World Values Survey, Eesti andmed 2011

1	Vastutustunne	89,8
2	Tööarmastus	87,7
3	Sallivus ja lugupidamine teiste inimeste suhtes	87,3
4	Kokkuhoidlikkus, säästlikkus raha ja asjade suhtes	77,7
5	Otsusekindlus, visadus	68,4
6	Eneseväljendus	65,6
7	Sõnakuulelikkus	64,1
8	Sõltumatus	52,4
9	Omakasupüüdmatlus	45,9
10	Kujutlusvõime	37,3
11	Religioossus	21,7

Slaid 2 - Omadused, mida Eesti mehed ja naised peavad laste kasvatamisel eriti oluliseks (vanuse lõikes)
Allikas: World Values Survey, Eesti andmed 2011

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Kadri Pelisaar (sünnikuupäev: 19.09.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
“Eesti emade tõlgendused sotsialiseerimisväärtustest teismeliste laste kasvatamisel“ ,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Kairi Kasearu,

(juhendaja nimi)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 29.05.2015